

Μακεδονικά

Τόμ. 2

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1941-1952

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1953

Χρονικά αρχαιολογικά: ανασκαφαί, έρευναι και τυχαία ευρήματα εν Μακεδονία και Θράκη κατά τα έτη 1940 - 1950

Χαραλ. Ι. Μακαρόνας

doi: [10.12681/makedonika.9278](https://doi.org/10.12681/makedonika.9278)

Copyright © 2016, Χαραλ. Ι. Μακαρόνας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μακαρόνας Χ. Ι. (2017). Χρονικά αρχαιολογικά: ανασκαφαί, έρευναι και τυχαία ευρήματα εν Μακεδονία και Θράκη κατά τα έτη 1940 - 1950. *Μακεδονικά*, 2, 590-678. <https://doi.org/10.12681/makedonika.9278>

ΧΡΟΝΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ, ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΙ ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ
ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ
1940 — 1950

Ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν μοῦ ἀνέθεσε καὶ πάλιν νὰ κάμω μίαν συνοπτικὴν ἔκθεσιν περὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς κινήσεως ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ κατὰ τὰ ἔτη 1940 - 1950, κατὰ τὰ ὁποῖα λόγῳ τῶν πολέμων, τῆς τριπλῆς κατοχῆς καὶ τῶν ἄλλων γνωστῶν ἐθνικῶν περιπετειῶν δὲν ἐπετεύχθη ἡ συνέλιξις τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ τούτου. Τὰ εἰδικὰ βεβαίως ἀρχαιολογικὰ περιοδικὰ ἐφρόντισαν νὰ ἐνημερώσουν τοὺς ἀναγνώστας των, ξένους καὶ εἰδικούς κατὰ τὸ πλεῖστον, περὶ τῶν γενομένων κατὰ τὴν δεκαετίαν ταύτην ἀνασκαφῶν, εὐρημάτων κλπ. Ἐν τούτοις ἐκρίθη σκόπιμον ἡ παροῦσα ἔκθεσις νὰ ἐκταθῆ ἀναδρομικῶς εἰς τὴν μέχρι τοῦ 1940 ἔποχην διὰ δύο λόγους, πρῶτον διότι αὕτη ἀπευθύνεται πρὸς εὐρύτερον ἑλληνικὸν ἀναγνωστικὸν κοινὸν καὶ δεύτερον διὰ νὰ μὴ παρεμβληθῆ κενὸν εἰς τὰς εἰδήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπεφασίσθη καὶ καθιερώθη νὰ παρέχωνται κατ' ἔτος διὰ τῶν χρονικῶν τούτων. Πάντως ὁ ἔχων ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον θὰ παραπέμπεται καὶ εἰς τὰς προηγηθείσας σχετικὰς δημοσιεύσεις, αἱ ὁποῖαι ἐνίστε ἐβοήθησαν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης. Αἱ παραπομπαὶ αὗται ἐκρίθησαν ἀναγκαῖαι ἄλλως τε καὶ διότι αἱ παρεχόμεναι ἐδῶ εἰδήσεις συμπληρῶνουν ἐνίστε ἢ διορθῶνουν παλαιότερας, ὅπου ἔξ αἰτίας ἀτελῶν ἢ ἀσαφῶν πληροφοριῶν εἶχον παρεισφρήσει ἀσάφεια ἢ ἀνακρίβεια.

Συνοπτικὴ θὰ εἶναι ἐκάστοτε ἡ ἔκθεσις περὶ τῶν γεγονότων καὶ τῶν πραγμάτων. Ἄς μὴ φανῆ ὅμως ἄνισος ἢ ἀσύμμετρος ὁ λόγος εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις. Πρόκειται περὶ ἐξαιρέσεων, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ μεγαλύτερα ἔκτασις δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν κάπως ἰδιαιτέραν σημασίαν, πὺν ἀποδίδεται ἐκάστοτε εἰς τὸ πρᾶγμα. Ἐξ ἄλλου λεπτομερεστέρα περιγραφὴ ἢ πραγματεύσεις ἐκρίθη ἐνίστε σκόπιμος χάριν τοῦ εἰδικοῦ ἀναγνώστου, ὅταν πρόκειται περὶ ἀντικειμένου, τοῦ ὁποίου ἡ εἰδικὴ δημοσίευσις ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶναι ἐφικτή. Ἐκρίθη τέλος σκόπιμον ἵνα ἡ ἔκθεσις ἀναφέρεται εἰς τὸ ὑλικὸν ὄχι μόνον τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Θράκης.

Ἡ κατάταξις τοῦ ὕλικου θὰ εἶναι κατ' ἀρχὴν τοπική. Θέλουσι δὲ προηγηθῆ γενικαὶ πληροφορίες περὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ὑπηρεσιῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ καὶ περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ των προσωπικοῦ.

Ὁφείλω νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἐδῶ τὸν καθηγητὴν Ἄ. Ξυγγόπουλον καὶ τοὺς συναδέλφους Μαν. Ἀνδρόνικον, Βασ. Καλλιπολίτην, Δημ. Λαζαρίδην καὶ Στυλ. Πελεκανίδην διὰ τὰς πληροφορίας των. Ἰδιαιτέρως εὐχαριστῶ τὸν Ἀνδρόνικον διὰ τὴν βοήθειαν, ποῦ μοῦ παρέσχε κατὰ τὴν συγκέντρωσιν καὶ ταξιόμησιν τοῦ ὕλικου. Πολλὰς χάριτας ἐπίσης ὀφείλω εἰς τοὺς Γάλλους συναδέλφους P. Lévêque καὶ J. Pouilloux, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ μὲ ἐνημερώσουν ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν τῆς Γαλλικῆς σχολῆς ἐν Θάσῳ.

Χάριν εὐκολίας γίνεται εἰς τὰ ἐπόμενα χρῆσις συντομογραφῶν ὠρισμένων δημοσιευμάτων. Κατωτέρω παρέχονται αἱ σχετικαὶ ἐπεξηγήσεις:

ABME	Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου, Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος.
AE	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.
AJA	American Journal of Archaeology.
Arch. Anz.	Archaeologischer Anzeiger. Παράρτημα εἰς κάθε τόμον τοῦ περιοδικοῦ Jahrbuch des deutschen archaeolog. Instituts (JdI).
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique.
BSA	Annual of the British School at Athens.
Χρον. 1939	Χ. Ι. Μακαρόνα, Χρονικά Ἀρχαιολογικά. Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1939. Μακεδονικά Α', 1940, 463-496.
ΕΦΣΠΘ	Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
JdI	Jahrbuch des deutschen archaeol. Instituts.
Ζημ.	Ζημίαι τῶν ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς. Ἀθῆναι 1946. Ἔκδ. Ὑπουργείου Ὀρθοσκευμάτων καὶ Ἑθνικῆς Παιδείας, Διευθ. Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἱστορικῶν Μνημείων.
JHS	Journal of Hellenic Studies.
Μ. Βίβλος	Ἡ Μαύρη Βίβλος τῶν βουλγαρικῶν ἐγκλημάτων εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ Δυτικὴν Θράκην, 1941-1944. Ἔκθεσις τῶν καθηγητῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν Θεσσαλονίκης, Ἀθῆναι 1945.
ΠΑΕ	Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.
RA	Revue Archéologique.
TAPA	Transactions of the American Philological Association.

**Διοικήσεις και προσωπικὸν τῶν ἀρχαιολογικῶν ὑπηρεσιῶν
ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ.**

Διὰ τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος 304)1941 ἰδρύθη παρὰ τῇ Γενικῇ διοικήσει Μακεδονίας¹ Διεύθυνσις ἱστορικῶν μνημείων καὶ ἀρχαιολογίας, «προϊσταμένη πασῶν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ σχετικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κράτους καὶ οἰωνδήποτε σχετικῶν προσώπων καὶ ἰδρυμάτων». Τῆς διευθύνσεως ταύτης προσωρινῶς προϊσταται ὁ συντάκτης τῆς παρούσης.

Ἐξ ἄλλου διὰ τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος 1521)1942 καθορίσθησαν ὡς ἑξῆς αἱ ἐφορεῖαι κλασσικῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ.

Ἡ ΙΑ' ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια, περιλαμβάνουσα τοὺς νομοὺς Θεσσαλονίκης, Πέλλης, Κιλίκης, Χαλκιδικῆς καὶ τὸν ἐσχάτως ἰδρυθέντα νομὸν Πιερίας. Ὡς ἐφορος τῆς περιφερείας ταύτης ὑπηρετεῖ ὁ ὑποφαινόμενος, ὡς ἐπιμελητῆς δὲ ὁ Βασ. Καλλιπολίτης.

Ἡ ΙΒ' ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια, περιλαμβάνουσα τοὺς νομοὺς Κοζάνης, Καστορίας καὶ Φλωρίνης. Ἀρχικῶς ἔδρα ἦτο ἡ Κοζάνη, ἀργότερα ὁμως ὠρίσθη ὡς τοιαύτη ἡ Βέροια, ἐνταχθέντος καὶ τοῦ νομοῦ Ἡμαθίας εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην. Προϊσταται νῦν αὐτῆς ὁ ἐπιμελητῆς Μαν. Ἀνδρόνικος.

Ἡ ΙΓ' ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια, περιλαμβάνουσα τοὺς νομοὺς Σερρών, Δράμας καὶ Καβάλας μὲ ἔδραν τὴν Καβάλαν· προϊσταται αὐτῆς ὁ ἐπιμελητῆς Δημ. Λαζαρίδης.

Ἡ ΙΔ' ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια, περιλαμβάνουσα τοὺς νομοὺς Ῥοδόπης καὶ Ἐβρου μὲ ἔδραν τὴν Κομοτινήν. Αὕτη μένει κενή, τῆς περὶ αὐτῆς φροντίδος ἀνατεθείσης εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Λαζαρίδην.

Ἡ Β' περιφέρεια μεσαιωνικῶν καὶ βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων, περιλαμβάνουσα τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Θράκην. Αὕτη, οὕσα ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν κενή, ἐπληρώθη τὸν Ἰούνιον τοῦ 1943 διὰ τοῦ διορισμοῦ ὡς ἐφόρου τοῦ Στ. Πελεκανίδη.

Α'.

Κ Ε Ν Τ Ρ Ι Κ Η Μ Α Κ Ε Δ Ο Ν Ι Α

Θεσσαλονίκη.

1. Τὸ Ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον Θεσσαλονίκης παραμένει κλειστόν. Τὰ πλεῖστα τῶν γλυπτῶν εὐρίσκονται ἀπὸ τοῦ 1940 ἀκόμη

¹ Καταγγηθεῖσης τὸν Ἰούνιον τοῦ 1950 τῆς Γενικῆς διοικήσεως Μακεδονίας, ὅλαι αἱ ὑφιστάμεναι Διευθύνσεις ἐνετάχθησαν εἰς τὴν διαδεχθεῖσαν αὐτὴν Γενικὴν Διοίκησιν Βορείου Ἑλλάδος.

τεθαμμένα ἐντὸς ὀρυγμάτων. Τὰ ἀγγεῖα, τὰ πῆλινα εἰδώλια καὶ τὰ χαλκᾶ ἔχουν ἐξαχθῆ ἄπὸ τὰ κιβώτια, δὲν ἔχουν ὅμως τοποθετηθῆ ὅλα εἰς προθήκας.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς τὸ Μουσεῖον δὲν ὑπέστη ζημίας.¹

Ἐπιφανὴς κατ' ἀρχὴν ἡ οἰκοδόμησις νέου μουσειακοῦ κτηρίου καταλλήλου καὶ εὐρυχώρου δαπάναις τοῦ Σχεδίου Ἀνοικοδομήσεως.² Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἠγοράσθη μέγα οἰκόπεδον 40.000 τετραγωνικῶν μέτρων περίπου, κείμενον μεταξὺ τῆς πλατείας Σιντιγρβανίου καὶ τῶν νέων ἐγκαταστάσεων τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως.

2. Ῥωμαιοὶ Ἄγιοι. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1944 Γερμανοὶ στρατιῶται, ἐνεργοῦντες ἑκακοφᾶς κατὰ τὴν Πλατεῖαν Δικαστηρίων διὰ τὴν κατασκευὴν καταφυγίων, ἀνεῦρον ἀρχαῖον ἄγαλμα γυναικός, ὅπερ κατ' ἀρχὰς μὲν παρέδωσαν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν, μετ' ὀλίγας ὅμως ἡμέρας τὸ παρέλαβον ἐκ νέου καὶ τὸ ἀπέστειλαν εἰς Βιέννην.³ Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου καὶ κατόπιν ἡμετέρων ὑποδείξεων ἀνευρέθη ὑπὸ τῶν ἀμερικανικῶν στρατευμάτων εἰς τὸ ἀλατωρυχεῖον Bad Aussee παρὰ τὸ Salzburg. Ἐκεῖθεν μετεκομίσθη εἰς Μόναχον, ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ τι διά-

¹ Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1942 ὁ προϊστάμενος τοῦ παρὰ τῷ Γερμανικῷ στρατηγεῖω γραφείου προστασίας ἔργων τέχνης Kriegsverwaltungsrat Dr. H. von Schönebeck ἤξιώσε παρ' ἐμοῦ μὲ ἀπειλητικὸν τρόπον νὰ γίνῃ ἡ ἐκταφὴ τῶν ἀρχαίων τοῦ Μουσείου καὶ ἡ ἐπανέκθεσις αὐτῶν χάριν τῶν Γερμανῶν στρατιωτῶν (Ζημ. 118-119). Μετὰ κατηγορηματικὴν μου ἀρνησιν οὗτος ἀπηυθύνθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον παιδείας μὲ ἐξίσου ἀπειλητικὴν διάθεσιν (Ζημ. 141). Ἐν τούτοις τὸ Ὑπουργεῖον μὲ ἐπαινετὸν σθένος ἀντετάχθη εἰς τὴν ἀξίωσιν ἐκείνην (Ζημ. 143-144). Οὕτως ἐματαιώθη ἡ ἐκταφὴ τῶν ἀρχαίων, ἡ ὁποία, ὡς ἀπέδειξαν οἱ κατόπιν γενόμενοι βομβαρδισμοί, δὲν ἦτο ἀκίνδυνος. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, ὅπως καὶ εἰς πολλὸς ἄλλας, ὁ Dr. v. Sch. ἐπέδειξε πολλὴν τραχύτητα καὶ σκωδότητα, λησμονήσας ἐντελῶς ὅτι ἀπηυθύνετο εἰς συναδέλφους, οἱ ὅποιοι μάλιστα πρὸ τοῦ πολέμου εἶχον παράσχει πολλὰς διευκολύνσεις εἰς αὐτόν, ἐπανειλημμένως ἐπιδημήσαντα ἐν Θεσσαλονίκῃ χάριν τῆς μελέτης τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου κλπ. (Βλ. Χρον. 1939, 466 κ. ἑ.). Ἄλλ' ἂν ἡ διαγωγή αὐτῆ τοῦ Dr. v. Schönebeck μᾶς ἀφῆσε τόσον κακὴν ἀνάμνησιν, νομίζω ὅτι εἶναι χρέος μᾶς νὰ μὴ ἀφήσωμεν νὰ παρέλθῃ ἡ εὐκαιρία χωρὶς νὰ ἐξάρωμεν τὴν ἐξαιρετὸν διαγωγὴν ἑνὸς ἄλλου Γερμανοῦ ἐπιστήμονος—στρατιώτου, τοῦ καθηγητοῦ Günther Klaffenbach, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν ὑπηρετήσεν ὡς λοχαγὸς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην κατ' ἀρχὰς καὶ ἄργότερα εἰς τὴν Κοζάνην. Καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὁ καθηγητὴς Klaffenbach ὑπῆρξεν ἄμεμπτος ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ἀποδείξας ἑαυτὸν εὐκρινῆ φιλέλληνα καὶ γενικῶς ἀνδρα βαθέως διαπεποτισμένον ἀπὸ τὸν οὐμανισμόν τῆς κλασσικῆς παιδείας, τὴν ὁποίαν τόσον ἀξία θεραπεύει. Δίκαιον εἶναι νὰ μνημονευθῇ ἐπίσης καὶ ὁ Dr. U. Jantzen, ὁ ὁποῖος, ὑπηρετήσας ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα ἐν Θεσσαλονίκῃ ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Referat Kunstschutz, ἐπέδειξε κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων του τὴν πρέπουσαν κατανόησιν καὶ εὐγένειαν.

² Πρβ.: AJA 53, 1949, 365.

³ Ζημ. 16.

σημα εἰς τὸ Art Collection Point, ἤτοι εἰδικὴν ἀποθήκην τῶν ἀνευρεθέντων ἔργων τέχνης, τὰ ὅποια εἶχον ἀρπαγῇ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Κατόπιν ἐπεστράφη μερίμνη τοῦ ἐν Γερμανίᾳ συμμαχικοῦ στρατηγείου καὶ κατετέθη εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης.

Τὸ ἄγαλμα ἔχει ὕψος 2,11 μ. Ἡ διατήρησις του εἶναι καλή. Παριστᾷ δέσποιναν κατὰ τὸν τύπον τῆς Μικρᾶς Ἡρακλεώτιδος (πίν. I). Ὁ Πελεκανίδης, ὁ ὁποῖος τὸ ἐμελέτησε καὶ τὸ ἐδημοσίευσε, πιστεύει διὸ πρόκειται περὶ ἀγάλματος τιμητικοῦ, προελθόντος ἀπὸ ἐντόπιον ἐργαστήριον καὶ χρονολογουμένου εἰς τοὺς μεταξὺ 310 καὶ 340 μετὰ Χριστὸν χρόνους.¹

3. Ὁ βορειοδυτικὸς ἀκραῖος πεσσὸς τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου, καταστὰς ἐτοιμόρροπος λόγῳ ἐξασθενήσεως τῶν θεμελίων του ἐκ παλαιῶν ἀποσπάσεων ὑλικοῦ, ἀνεστηλώθη καὶ ἐστερεώθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1944 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1945.

4. Νοτίως τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 30-40 μ. ἐξ αὐτοῦ, ἀνασκαπτομένης τάφρου, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ 1940 μωσαϊκὸν δάπεδον, τὸ ὁποῖον σχετίζεται ἀσφαλῶς πρὸς τὴν ἀνασκαφῆσαν περὶ τὴν αὐτὴν περιοχὴν ὑπὸ τοῦ E. Duggve μεγάλῃν αἴθουσαν.² Τμήματα τοῦ δαπέδου τούτου ἀποσπασθέντα μετεφέρθησαν εἰς τὴν Συλλογὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὑπὸ τοῦ N. Κοτζιά (πίν. II). Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου θέσιν ἐσημειώθη τοῖχος μὲ κατεύθυνσιν πρὸς βορρᾶν, τὸ μῆκος τοῦ ὁποίου ὁ Κοτζιάς παρηκολούθησεν ἐπὶ 100 περίπου μέτρα.³

5. Περαιτέρω, νοτιοδυτικῶς τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου καὶ εἰς τὴν ὁδὸν Πρίγκηπος Νικολάου (πρῶην Πολωνίας) εἰς ἐκσκαφὰς δύο οἰκοπέδων (1949-1950) ἐσημειώθησαν παχεῖς τοῖχοι καὶ πεσσοί, ἀνήκοντες προφανῶς εἰς κτήρια τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀνακτόρων τοῦ Γαλερίου. Πλὴν τούτου εἰς τὴν ὁδὸν Ἀπελλοῦ, ἣτις ἀνερχομένη συναντᾷ καθέτως τὴν ὁδὸν Πρίγκηπος Νικολάου, κατὰ τὰς ἐκσκαφὰς τῆς δημαρχίας πρὸς κατασκευὴν ἀγωγοῦ, ἀπεκαλύφθη τοῖχος μήκους 47 μ. περίπου, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ εἶναι ἄσχετος ἀπὸ τὸ ὡς ἄνω ἀνακτορικὸν συγκρότημα.

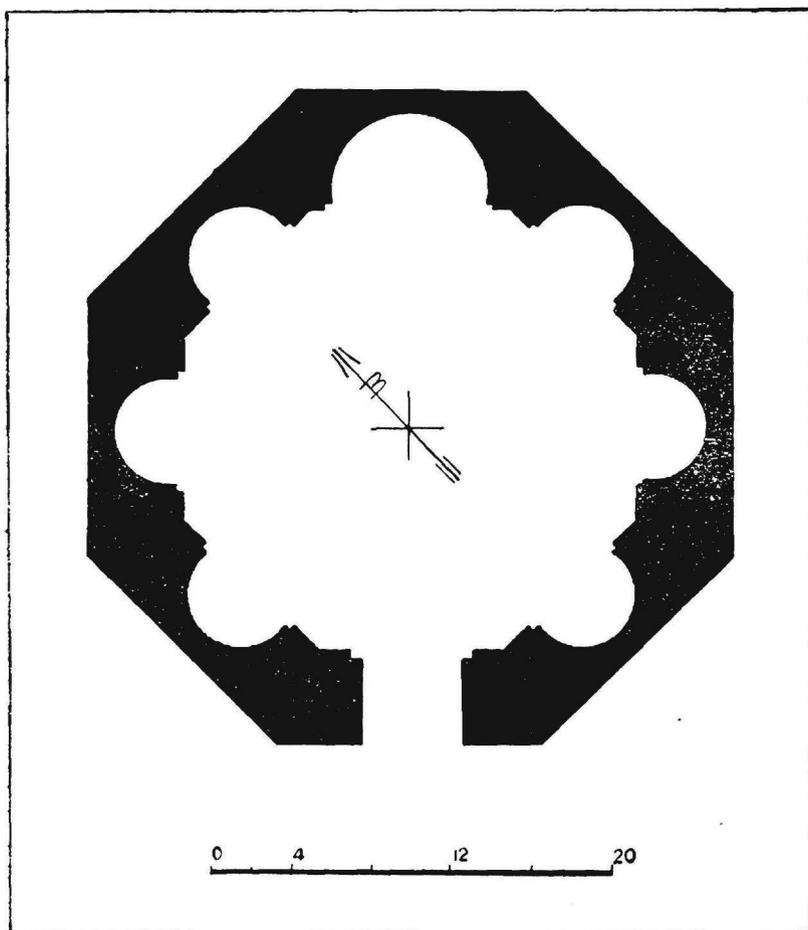
6. Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἐνδιαφέρον συγκεντρῶνουν τὰ ἐρεῖλια ἑνὸς ἄλλου μεγάλου κτηρίου, τὰ ὁποῖα ἀνεφάνησαν κατ' ἐκσκαφὰς ἰδιωτικῶν οἰκοπέδων εἰς τὴν ὁδὸν Αἰμιλιανοῦ Γρεβενῶν τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 1950. Αἱ ἐπακολουθήσασαι ἐκεῖ συστηματικαὶ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου καὶ διὰ δαπάνης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐβεβαίωσαν ὅτι πρόκειται περὶ οἰκοδομήματος ὀκταγωνικῆς μορφῆς, περι-

¹ Σ. Πελεκανίδης, "Ἄγαλμα γυναίκας τῆς ὑστερινῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης. BCH LXXIII, 1949, 294-305, πίν. XII-XIII.

² Χρον. 1939, 471, εἰκ. 8-5.

³ Arch. Anz. 1942, στ. 159-160, BCH LXV, 1940-41, 249. JHS LXIV, 1944, 92.

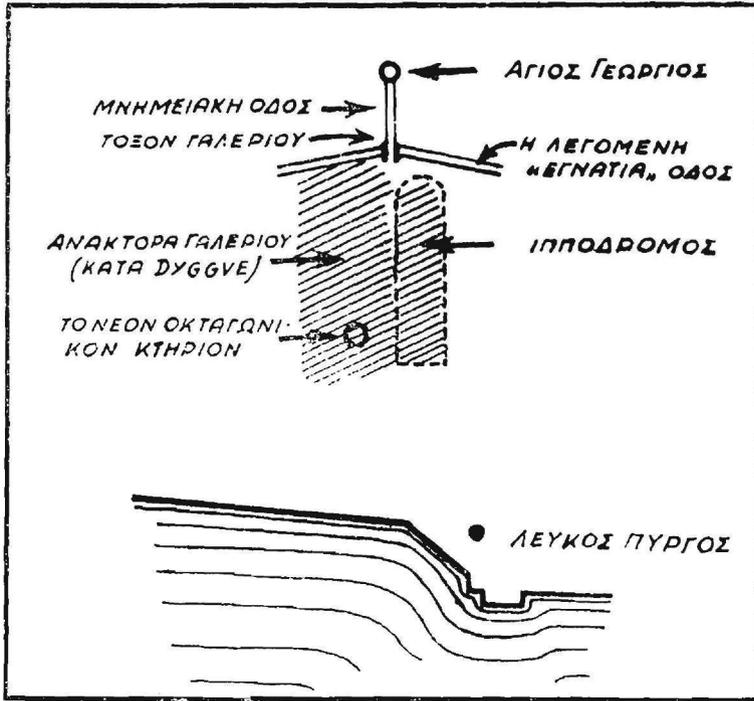
κλείοντος μεγάλην περίκεντρον αΐθουσαν (Εἰκ. 1). Ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος, περιβαλλόμενος ὑπὸ ἡμικυκλικῶν κογχῶν, ἔχει τὴν αὐτὴν περίπου ἑκτασιν πρὸς τὸν χῶρον τῆς «ῥοτόντας» τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἡ ἐσωτερικὴ διάμετρος ἀπὸ κόγχης εἰς κόγχην εἶναι περίπου 30 μ. Ἡ εἴσοδος κεῖται πρὸς τὰ νοτιοδυτικά. Ἡ ἀπέναντι τῆς εἰσόδου κόγχη εἶναι σημαντικῶς εὐρύτερα

Εἰκ. 1. Κάτοψις συμπληρωμένη τοῦ ὀκταγώνου τῆς Θεσσαλονίκης.

τῶν ἄλλων. Τὰ διασωθέντα ἴχνη πολυτελοῦς ὀρθομαρμαρῶσεως, τὰ ἀνευρεθέντα θραύσματα ψηφιδωτῶν διαπέδων καὶ τὰ πολλὰ μάρμαρα, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν εἰς τὰς γειτονικὰς παλαιὰς οἰκίας, καὶ τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς προέρχονται ἐντεῦθεν, δεικνύουν ὅτι πρόκειται περὶ πολυτελεστάτου δημοσίου οἰκοδομήματος. Ἐκ τῆς τοιχοδομίας ἐξ ἄλλου, ἢ ὁποῖα ὁμοιάζει πρὸς τὴν

τῆς «ῥοτόντας» τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, συμπεραίνεται ὅτι καὶ τὸ κτήριον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τετραρχίας. Ὡς πρὸς τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν αὐτοῦ εἶναι πρόωρον νὰ ἐκφράσῃ κανεὶς γνώμη. Ἡ μορφή του καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς δμοιάζει πρὸς τὸ μασσωλεῖον τοῦ Διοκλητιανῶ ἔν Σπαλάτῳ. Ἐκεῖνο διαφέρει μόνον κατὰ τὰς ἐναλλασσομένας ἡμικυκλικὰς καὶ τετραγώνους κόγχας καὶ κατὰ τὸ πολὺ μικρότερον μέγεθος. Ἐὰν ὁμως τὸ ὀκτάγωνον τῆς Θεσσαλονίκης ἀνηγέρθη διὰ παρόμοιον

Εἰκ. 2. Ἡ περιοχή τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος τοῦ Γαλερίου ἔν Θεσσαλονίκῃ κατὰ τὸν Einar Duggve.

σκοπόν, ἤτοι διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μασσωλεῖον τοῦ Γαλερίου, εἰς τὸ συγκρότημα τῶν ἀνακτόρων τοῦ ὁποίου πιθανώτατα ἀνήκει (εἰκ. 2), ἢ ἐκτίσθῃ ὡς αἶθουσα τοῦ θρόνου ἢ δι' ἄλλον προορισμὸν, εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἕως διευκρινισθῆ ἔκ τῆς προόδου τῶν ἀνασκαφῶν.¹

7. Εἰς τρία οἰκόπεδα, ἀνασκαφέντα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος πρὸς θεμελίωσιν οἰκιῶν εἰς τὴν ὁδὸν Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐνεφανίσθησαν τὰ

¹ 'Ι. Παπαδημητρίου, Ἀρχαιολ. ἔρευναι ἐν Ἑλλάδι 1950, περιόδ. Ἑλλην. Δημιουργία Δ'. 1951. τεύχ. 70, σελ. 45-46.

θεμέλιον τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως, ὅπερ κατήχεται ἐκ τῆς Κασσανδρεωτικῆς πύλης πρὸς τὸν Λευκὸν Πύργον. Ἐντεῦθεν ἐξήχθη ἀρχαιότερον ὑλικόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ τεθραυσμένα ἀγάλματα, ἀρχιτεκτονικά μέλη, βωμούς, ἐπιτυμβίους πλάκας κ. ἄ. μάρμαρα, χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μέχρι τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ.¹ Φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἡ οἰκοδόμησις τοῦ τείχους τούτου ἐγένετο ἐπὶ Γαλερίου πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ νοτιοανατολικοῦ τμήματος τῆς πόλεως, διὰ τὴν καταστῆθαι δυνατόν τὴν περιληφθῶσιν ἐντὸς αὐτῆς τὰ μεγάλα κτηριακὰ συγκροτήματα τῶν ἀνακτόρων, τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ τῆς «ῥοτόντας» τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἐνισχυτικῆ τῆς γνώμης αὐτῆς εἶναι καὶ ἡ διαπίστωσις τοῦ E. Duggve, ὅτι τὰ κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου οἰκοδομήματα τῆς ἐποχῆς τῆς Τετραρχίας εἶχον κτισθῆ ἐπὶ παρθένου ἐκτάσεως.² Πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Γαλεριανοῦ τούτου τείχους ἡ περιοχὴ αὕτη ἦτο, φαίνεται, κατελιγμένη ὑπὸ νεκροταφείων, τὸ μαρμαρίνον ὑλικὸν τῶν ὀσείων ἐχρησιμοποίηθη εἰς τὴν οἰκοδόμησιν. Ἐνδεικτικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι εἰς ἓν τῶν ὡς ἄνω οἰκοπέδων, κείμενον κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (πρῶτην Τιμισοκῆ), ἀνευρέθησαν τρεῖς τάφοι ἐντεῦθεν τοῦ τείχους καὶ εἰς βάθος τεσσάρων περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Οἱ τάφοι οὗτοι ἦσαν ἐστεγασμένοι δι' ἀμφικλινῶν κεράμων,³ περιεῖχον δὲ ὡς μόνον κτερίσματα τὰ συνήθη καθ' ὅλην τὴν ῥωμαϊκὴν περίοδον πῆλινα lacrymateria.

8. Ἀπέναντι τοῦ Δημοτικοῦ νοσοκομείου καὶ παρὰ τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος, κατασκευαζομένου καταφυγίου, εὐρέθησαν κατὰ τὸ 1940 μαρμαρίνά τινα γλυπτά, ἐν οἷς μία κεφαλὴ γενειοφόρου ἀνδρὸς καλῆς τέχνης, τμῆμα ἐνεπιγράφου βωμοῦ μετ' ἀνάγλυφον παρὰστασιν Ἀφροδίτης (πίν. IIIα), ἐνεπίγραφον ἀνάγλυφον κ. ἄ.⁴

9. Ἡ καθαίρεσις τῶν τάφων τῶν Ἑβραϊκῶν νεκροταφείων, ἡ διαταχθεῖσα ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατὰ τὸ 1943, ἀπεκάλυψε σημαντικὸν ἀριθμὸν μαρμάρων ῥωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων,⁵ τὰ ὅποια εἶχον χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τῶν Ἑβραίων διὰ τὰ ἐπιτύμβια μνημεῖά των. Τὰ πλέον ἀξιοσημεῖωτα ἦσαν 6 τεμάχια σαρκοφάγων μετ' παραστάσεις μυθολογικάς (πίν. IIIβ), 32 ἐπιτύμβια ἐπιγραφαὶ ἑλληνικαὶ καὶ λατινικαί, 12 ἐπιτύμβιοι βωμοί, 1 ἀκέφαλον ἄγαλμα ἀνδρὸς, τὸ ὀπίσθιον ἡμίτομον

¹ Κατάλογον τῶν εὐρημάτων θὰ δημοσιεύσῃ προσεχῶς ὁ ἐπιμελητὴς Ἀνδρόνικος.

² Χρον. 1939, 472.

³ Διὰ τὸ σχῆμα πρβ.: X. I. Μακρόνα, Ἀνασκαφὴ νεκροπόλεως ἐν Θεσσαλονίκῃ, ΠΑΕ 1949 σ. 148 εἰκ. 1.

⁴ BCH LXIV - LXV, 1940 - 1941, 249. Arch. Anz. 1942 σ. 160.

⁵ BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 430.

ἀγάλματος Ἀθηνᾶς (πίν. IV), ἄνευ κεφαλῆς, ἀκέραιον ἄγαλμα Νίκης (:; (πίν. V), τμήμα μικροῦ ἀετώματος με ἀνάγλυφον παράστασιν ἰχθυοκενταύρων ἑκατέρωθεν ἀσπίδος (πίν. VI) κ.ά. Ἰδιαίτερος ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ἔν ἐπιπεδόγλυφον ἀνάγλυφον βυζαντινῶν χρόνων, εἰς τὸ ὁποῖον παρίσταται, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς, «ὁ ὄσιος Πατὴρ ἡμῶν Δαβὶδ ὁ θαυματουργός». Χρονολογεῖται κατὰ τὸν καθηγητὴν Ἀ. Ξυγγόπουλον περὶ τὸ 900.¹

10. Κατὰ τὰς ἐργασίας ἐκσκαφῶν ἐπὶ τοῦ χώρου τῶν νέων ἐγκαταστάσεων τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως τὸ 1940 ἀνευρέθησαν 30 τάφοι, χρονολογούμενοι, κατὰ τὸν ἐρευνησάντα αὐτοὺς Ν. Κοτζιάν, ἀπὸ τοῦ 3ου καὶ 4ου αἰῶνος μετὰ Χριστόν. Εἰς μερικοὺς ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν ἀνάγλυφα (πίν. VIIα) καὶ ἐπιγραφαί. Μεταξὺ τῶν κτερισμάτων ἵπάρχουν πῆλινα εἰδώλια χοίρων καὶ μόσχων καὶ τὰ συνήθη lacrymateria. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἀπεκαλύφθησαν περὶ τοὺς 15 παλαιοχριστιανικοὶ τάφοι τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος, μερικοὶ τῶν ὁποίων ἦσαν θαλαμοειδεῖς καμαροσκέπαστοι ἐπικεκρισμένοι ἐσωτερικῶς καὶ φέροντες ἐνίοτε δι' ἐρυθροῦ καὶ πρασίνου χρώματος διάκοσμον ἐκ σταυρῶν, ἀγγείων, στεφάνων, κλάδων, ἀνθῶν κλπ.²

11. Εἰς τὴν Λεωφόρον στρατοῦ, ἐπεκτεινομένην τὸ 1940 κατὰ τὴν ἀφετηρίαν τῆς παρὰ τὴν Πλατεῖαν Σιντιοβανίου, ἀπεκαλύφθησαν δύο μαρμάρινα σαρκοφάγοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία φέρει ἐπὶ τῆς κειρίας ὄψεως ἀνά δύο ἀνδρικός καὶ γυναικείας προτομὰς καλῆς τέχνης καὶ ἀρίστης διατηρήσεως. Ἀμφότεραι ἦσαν ἀσύλητοι, εὐρέθησαν δὲ ἐντὸς αὐτῶν διάφορα χρυσᾶ κοσμήματα (ἐνώτια, ψῆφοι ὄσμων κλπ.), ὡς καὶ χρυσαῖ δανάκαι. Ἐκεῖ πλησίον ἀπεκαλύφθη κιβωτιόσχημος κτιστὸς τάφος, φέρων ὡς κίλυμμα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον με παράστασιν γυναικὸς κατὰ τὸν τύπον τῆς Ἀφροδίτης τῆς ἐν Κήποις καὶ ἕμμετρον ἐπιγραφὴν (πίν. VIIβ).³

¹ Ἡ παρακολούθησις τῶν ἐργασιῶν ὡς καὶ ἡ μελέτη καὶ δημοσίευσις τοῦ ἐξαχθέντος ὕλικου εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τοὺς ἐπιμελητὰς Β. Καλλιπολίτην, Δ. Λαζαρίδην καὶ Φ. Πέτσαν. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐδημοσιεύθησαν ἤδη (Β. Καλλιπολίτου - Δ. Λαζαρίδου, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης, Ἐκδοσις Διευθύνσεως Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ Ἀρχαιολογίας Γενικῆς Διοικήσεως Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1946). Τώρα ἐκδίδονται αἱ λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ ὑπὸ τοῦ Φ. Πέτσα ἐν ΑΕ 1950 - 1951. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ὀσίου Δαβὶδ ἐμελέτησεν ὁ καθηγητὴς Ἀ. Ξυγγόπουλος (Ἀνάγλυφον τοῦ Ὀσίου Δαβὶδ τοῦ ἐν Θεσσαλονικῇ, Μακεδονικά Β' σελ. 148 κ.ε. πίν. Α - Β).

² BCH LXIV - LXV 1940 - 1941, 250. Arch. Anz. 1942, στ. 163 - 164. Ἐδῶ, στ. 163, τὸ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ὄνομα γυναικὸς, τὸ ἀναγνωσθὲν ὑπὸ τοῦ Κοτζιᾶ Τορσελάτιον πρέπει νὰ διορθωθῆ εἰς Τορσεμάτιον, ὡς ἦδη παρετήρησαν οἱ J. - L. Robert, Bull. Epigraphique, REG 1942, σ. 344. Ἡ παρανάγνωσις ὀφείλεται εἰς τὸ μὴ παρατηρηθῆν σύμπλεγμα τῶν γραμμάτων Μ καὶ Α.

³ BCH LXIV - LXV, 1940 - 1941, 249. Arch. Anz. 1942 στ. 160 - 163 καὶ εἰκ. 31 - 32.

12. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἐνεφανίσθησαν καὶ ἄλλαι σαρκοφάγοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς κατόπιν γενομένων ἀποχωματώσεων βορείως τῆς ὁδοῦ. Αὗται ἐρευνήθησαι ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1949 εὐρέθησαν μὲν στυλιμέναι, ἐν τούτοις ὅμως περισυλλέγησαν ὑπολείμματα τινα, διαφυγόντα τοὺς τυμβωρύχους. Ἐκ τούτων τὰ σπουδαιότερα ἦσαν ἐνώτιον χρυσοῦν μετὰ σμαραγδίνων λίθων καὶ χρυσοῦς διακτύλιος. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξετάθησαν καὶ εἰς τὴν ὑπεράνω τῆς ὁδοῦ ἐκτεταμένην νεκρόπολιν, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν πολλοὶ τάφοι εἰς μεγάλην ποικιλίαν τύπων.¹ Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀποκάλυψις ἐπιταφίων τινῶν κτισμάτων, ἠρώων, ἀποτελουμένων ἐξ ἑνὸς μικροῦ θαλάμου, προφανῶς λατρευτικοῦ, ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ὁ τάφος τοῦ νεκροῦ. Εἰς ἐν τῶν ἠρώων τούτων εὐρέθη πρωτότυπος κατασκευὴ, προοριζομένη διὰ τὴν διοχέτευσιν τῶν χοῶν. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου καὶ παρὰ τὴν εἴσοδον ὑπῆρχε τετράγωνος ὀπή, καλυπτομένη ὑπὸ μαρμαρίνης πλακῶς αἰρετιῆς. Κάτωθι αὐτῆς ὑπῆρχε κτιστὸς ἀγωγός, ὅστις εἰς βάθος 0,35 μ. διεκόπτετο ὑπὸ ἄλλης μαρμαρίνης πλακῶς, ὀριζοντίως τεθειμένης καὶ φερούσης εἰς τὸ κέντρον περιῖπου μικρὰν ὀπήν. Μετὰ τὴν δευτέραν ταύτην πλάκα ἐσυνεχίζετο ὁ τετράγωνος ἀγωγός, ὅστις κατέληγεν εἰς τὰς πλάκας, τὰς καλυπτούσας τὴν ὀστοθῆκην, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὐρέθησαν τὰ ὀστᾶ καὶ ἡ τέφρα τοῦ νεκροῦ, ὁμοῦ μετὰ τῶν κτερισμάτων (εἰκ. 3). Ἄλλου τύπου ἀγωγοὶ χοῶν, ἐκ πηλίνων σωλήνων οὔτοι, ἐσημειώθησαν ἐντετειχισμένοι εἰς βωμοειδῆ κατασκευάσματα (εἰκ. 4), ἀνιδρυμένα ὑπεράνω κοινῶν τάφων.² Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι παρόμοιοι κτιστοὶ βωμοί, φέροντες εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐντετειχισμένους καθέτως ἢ ὀλίγον πλαγίως ἀγωγοὺς χοῶν, εὐρέθησαν καὶ εἰς τὴν Καρχηδόνα κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα.³

Ἐκ τῶν νομισμάτων προκύπτει ὅτι οἱ ὡς ἄνω τάφοι τῆς Θεσσαλονίκης ἀνήκουν εἰς χρονικὴν περίοδον, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου καὶ φθάνουσιν εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ τετάρτου αἰῶνος μετὰ Χριστόν.⁴

13. Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀθηνῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τοῦ Δημοσίου μαιευτηρίου ἀπεκαλύφθη τὸ 1940 ὑπὸ ἐργατῶν, κατασκευ-

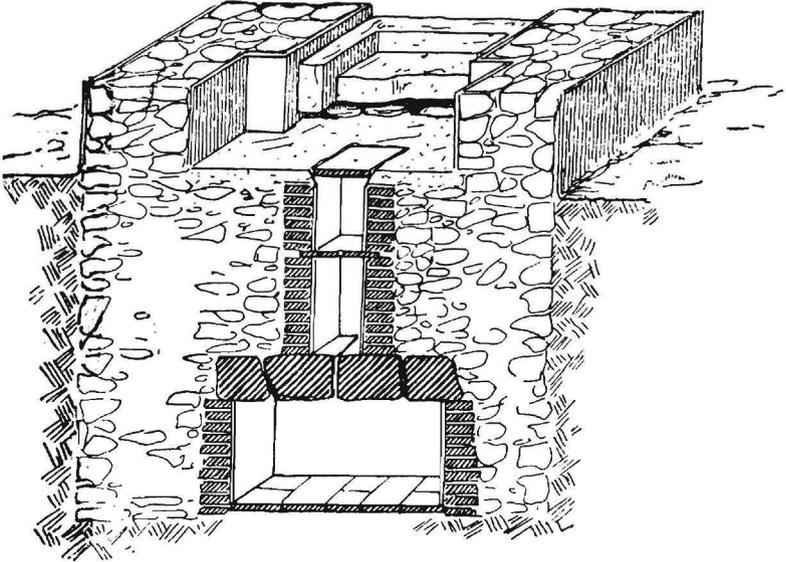
¹ BCH LXXIV, 1950, 305. Πρβ. JHS LXX, 1950, 5-6.

² Τάφος μετ' ἀγωγοῦ χοῶν εἶχεν ἀνευρεθῆ πρὸ ἐτῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Π. Οἰκονόμου (G. Oeconomos, De profusionum receptaculis sepulcralibus. Ἀθ. 1921, 5 κ. ἐ., εἰκ. 1-2).

³ A. L. Delattre, Fouilles d' une cimetière romaine en Carthage en 1888. RA Ser. 3, t. XII, 1888, 152 κ. ἐ. Πρβ. Οἰκονόμου, ἔσ. 38 κ. ἐ., εἰκ. 9 καὶ 10.

⁴ X. I. Μακαρόνα, Ἀνασκαφὴ νεκροπόλεως ἐν Θεσσαλονίκῃ. ΠΑΕ 1949, 145-161.

αζόντων ἀντιαεροπορικῶν καταφύγιον, ἢ κορυφή ἐνὸς θαλαμοειδοῦς τάφου τοῦ τύπου τῶν καλουμένων «μακεδονικῶν», φέροντος κατὰ τὴν πρόσοψιν δωρικὸν θριγκὸν καὶ ἀέτωμα. Ὁ τάφος οὗτος ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ τότε ἐφόρου Ν. Κοτζιά ὡς νέον εὑρημα.¹ Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ἐρευνηθέντα ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν κατὰ τὸν προηγούμενον παγκόσμιον πόλεμον εἰς τὴν «Πλατεῖαν Κωνσταντινουπόλεως», ὅπως τότε ἐκαλεῖτο ἡ περιοχὴ αὐτή.² Ὁπωσδήποτε κατὰ

Εἰκ. 3. Ἡρῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ μετ' ἀγωγῶν χοῶν.

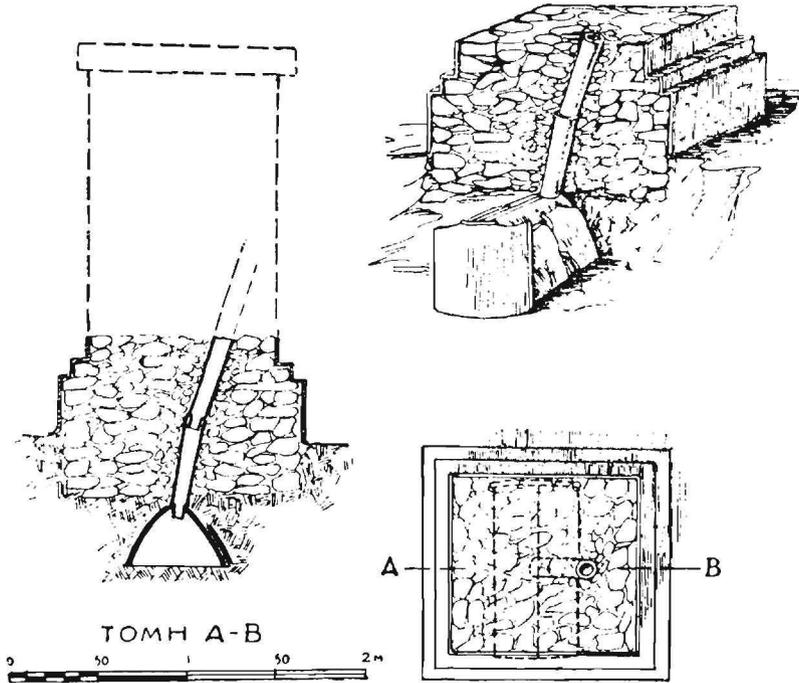
τὸ 1941 προέβην εἰς τὸν καθαρισμὸν, τὴν σχεδίασιν καὶ μελέτην τοῦ μνημείου, θέλω δὲ παράσχει προσεχῶς λεπτομερῆ περιγραφὴν αὐτοῦ. Ἄξιζε ἀπὸ τοῦδε νὰ σημειωθῇ ὅτι ὀπισθεν ἀκριβῶς τοῦ τάφου ἀπεκάλυψα περιτείχισμα πλινθόκτιστον, ἐσωτερικῶς κεκονιαμένον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον γίνεαι αἱ καύσεις τῶν νεκρῶν, ὅπως ἐφάνη ἀπὸ τὸ παχὺ στρώμα τέφρας, τὸ ὁποῖον εὐρέθη ἀνάμεικτον μὲ θραύσματα πηλίων ἀγγείων καὶ εἰδω-

¹ Arch. Anz. 1942 σ. 160 εἰκ. 30. BCH LXIV - LXV, 1940 - 1941, 250. JHS LXIV, 1944, 92.

² Περί τῆς ἐρένης ἐκείνης ἔχει δημοσιευθῆ τὸ ἐξῆς βραχὺ σημείωμα (Ch. Picard, Les recherches archéologiques de l'armée française en Macédoine, 1916 - 1919. BSA XXIII, 1918 - 1919, σ. 6): «Fouilles de tumulus funéraire de la place de Constantinople (Salonique): Trouville d'une chambre funéraire, à élégante façade dorique avec des restes d'une lit funéraire; alabastres etc.» Ἄλλο σχετικὸν μὲ τὸν τάφον τοῦτον δημοσίευμα δὲν γνωρίζω.

λίω. Αἱ διαστάσεις τοῦ περιτειχίσματος τούτου ἦσαν $2,25 \times 3,24$ μ., τὸ δὲ μέγιστον σφζόμενον ὕψος αὐτοῦ 0,48 μ.¹

14. Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἰαθηνῶν ἐπίσης καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἀνωτέρω ναοειδοῦς τάφου ἀνευρέθησαν τὸν Μάϊον τοῦ 1944 εἰς τὴν ἀνασκαπτομένην αὐλὴν τοῦ ἐργοστασίου μαργαρίνης Γ. Μπούσιου δύο τάφοι ἐκτισμένοι διὰ κατειργασμένων πωρολίθων.³ Ὁ πρῶτος (εἰκ. 5) περιεῖχεν

Εἰκ. 4. Βωμός ἐν Θεσσαλονίκῃ μετ' ἀγωγῶ χῶν.

ἀσήμαντά τινα μικρὰ ἀγγεῖα, χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 2ου αἰῶνος π. Χ. Εἰς τὸν δεύτερον (εἰκ. 6), ὃ ὁποῖος ἐκαλύπτετο διὰ πλακῶν ἀειψωματώδους μορφῆς,³ ἀνευρέθη ἐρυθρόμορφος πελίκη τοῦ 4ου αἰῶνος. Αὕτη ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως φέρει παραστάσιν γυναικείας κεφαλῆς πρὸς δεξιὰ, δηλουμένης διὰ λευκοῦ ἐπιθέτου χρώματος. Ἐναντι αὐτῆς εἰκονίζεται προτομὴ

¹ Τὸ ἴδιον γεγονός, ὅτι δηλαδὴ ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν ἐγένετο ὀπισθεν τοῦ τάφου, διεπίστωσα ἀνασκαφικῶς καὶ εἰς τὸν «μικεδονικόν» ἐπίσης τάφον τῶν Λευκαδιῶν παρὰ τὴν Νάουσαν, περὶ τοῦ ὁποίου βλέπε κατατῆρω ἀριθ. 83.

² BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 430. JHS LXXIV, 1944, 92.

³ Πρβ. σχετικῶς: Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare VI, 1930 - 1931, 46 εἰκ. 35 καὶ VII, 1932 - 1933, 221. εἰκ. Β κ. ἐπόμε.

ἵππου, ἔχοντος ἀνοικτὸν τὸ στόμα. Ὅπισθεν κεφαλὴ γρυπός. Ἡ ὀπισθία ὄψις παριστᾷ δύο ἱματιοφόρους ἐφήβους ἀντωποὺς ἐκατέρωθεν στήλης (πίν. VIII). Ἡ πελίκη αὕτη παρουσιάζει ὁμοιότητας πρὸς ἀνάλογα ἀγγεῖα τῆς Ὀλύμπου, προέρχεται δὲ πιθανώτατα ἐξ ὀλυμπιακοῦ ἐργαστηρίου.¹ Οἱ ἀνωτέρω τάφοι κατεστράφησαν κατὰ διαταγὴν τῶν γερμανικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν, μολονότι ἀρχικῶς εἶχε δοθῆ ὑπόσχεσις περὶ διατηρήσεώς των.²

15. Τὸ θέρος τοῦ 1948 ἀνασκαπτομένου τοῦ οἰκολέδου Θωμᾶ Καρούδα κατὰ τὸν συνοικισμὸν Νεαπόλεως (βορειοδυτικῶς τῆς Θεσσαλονίκης) ἀπεκαλύφθη καμαρωτὸς τάφος τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Οὗτος φέρει κατὰ τὴν πρόσοψιν ἀέτωμα, περικλείει δὲ νεκρικὸν θάλαμον διαστάσεων 2,50 × 3,50 μ. Οἱ τοῖχοι, ἐκτισμένοι δι' εἰργασμένων πωρολίθων, ἐκαλύπτοντο διὰ χρωματιστοῦ κονιάματος. Κοσμοφόρος μὲ φυτικὸν διάκοσμον ἐπὶ ἰώδους βᾶθους περιέθεε τοὺς τοίχους εἰς τὸ ὕψος τῆς γενέσεως τῆς καμάρας. Ἀπέναντι τῆς εἰσόδου εὐρέθῃ κλίνη κτιστὴ ἐπιχειρισμένη, φέρουσα πλαστικὴν καὶ γραπτὴν δῆλωσιν τῶν μελῶν της. Εἰς τὸ δάπεδον εὐρέθησαν δύο προσκεφάλαια λίθινα καὶ τὸ ὑποπόδιον, ὃ «θρηῆς», τῆς κλίνης. Βᾶθρον ἀπλοῦν, συνεχόμενον πρὸς τὴν κλίνην, εἶχε κτισθῆ διὰ τὴν ἀπόθεσιν πιθανῶς τῶν τεφροδόχων ἀγγείων. Ὁ τάφος ἦτο τελείως σεσυλημένος. Εἰς μεταγενεστέρους δὲ χρόνους εἶχε κτισθῆ ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου ἄλλος μικρὸς κιβωτιόσχημος τάφος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ νεκρὸς εἶχεν ἀποτεθῆ χωρὶς νὰ προηγηθῆ καῦσις.³

16. Εἰς τοὺς στρατώνας τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, παρὰ τὴν ὁδὸν Λαγκαδᾶ ἀνευρέθη τυχαίως τὸ 1947 μαρμαρίνη κεφαλὴ (πίν. IXα), ἀνήκουσα εἰς ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων.⁴

17. Ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς πύλης τῶν στρατῶνων τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ Λαγκαδᾶ καὶ ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ ἐκεῖθεν διερχομένου ρεύματος ἀπεκαλύφθη κυλινδρικὸν «μιλιάριον», ἀνήκον προφανῶς εἰς τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν καὶ φέρον διαδοχικῶς χαραχθείσας ἐλληνικὰς ἐπιγραφάς, χρονολογουμένας, κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις ἀπὸ τοῦ 284 μέχρι τοῦ 305 μ. Χ. Ἡ θέσις, ὅπου εὐρέθη, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἀναγραφόμενον ἀριθμὸν Α, ὃ ὁποῖος σημαίνει : πρῶτον μίλιον ἀπὸ Θεσσαλονίκης.⁵

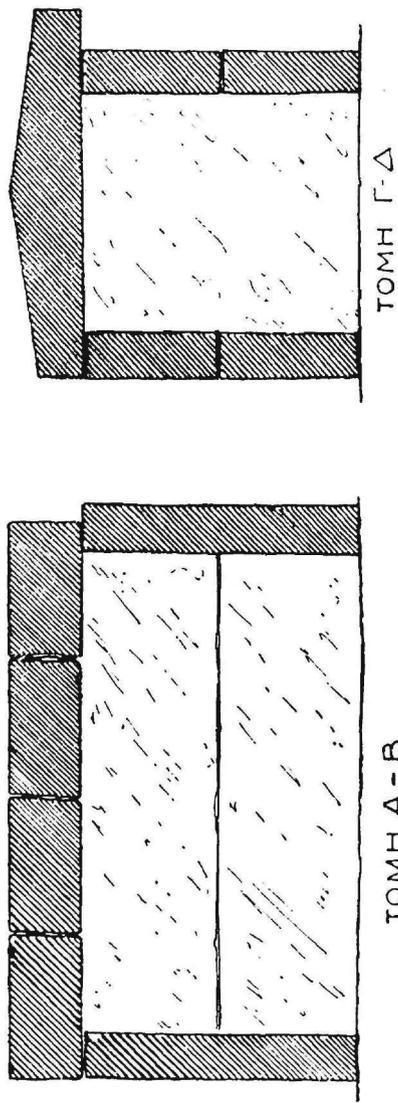
¹ Ἐδημοσιεύθη ἤδη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ D. M. Robinson, Excavations at Olynthus XIII (1950) σ. 96-98, πίν. 60 A-B.

² Ζημ. 57.

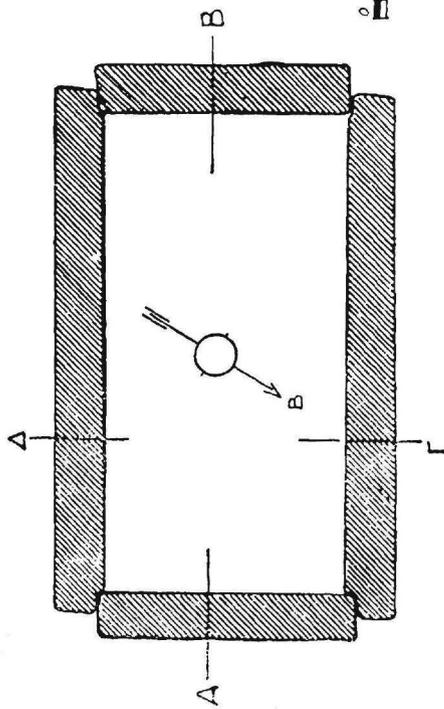
³ BCH LXXIII, 1959, 531.

⁴ BCH LXXI-LXXII, 1917-1948, 438.

⁵ C. H. Makaronas, Via Egnatia and Thessalonike. Studies presented to David Moore Robinson 380 κ.ε., πίν 21.

ΤΑΦΟΣ
 ΟΔΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Εικ. 5. Τάφος κατά την οδόν Ἀθηνῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ. Κάτωφιν καὶ τομαί.

18. Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1941 ὑπὸ τινος Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου (;) ὀνόματι Stössel, ὑπηρετοῦντος εἰς ναυτικήν μονάδα, ἐνηργήθησαν ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν προϊστορικὴν «Τοῦμπα ν» τοῦ δμωνύμου συνοικισμοῦ τῆς Θεσσαλονίκης,¹ χωρὶς νὰ δοθῇ προηγουμένως ἄδεια ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας. Τὰ εὐρήματα δὲν κατετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον, οὐδ' ἐπληροφορήθημεν ἄλλο τι ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων.²

19. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐσυνέχισε διὰ τοῦ Μαρίνου Καλλιγᾶ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1940. Κατ' αὐτὰς διεπιστώθη ὅτι τὸ μέγα ἐκεῖνο δημόσιον κτήριο τοῦ 4ου αἰῶνος μ. Χ., τὸ ὁποῖον προϋπῆρχεν, ὅταν ἐκτίσθη ὁ ναός,³ ἔφθανεν εἰς μῆκος τὰ 69 μέτρα περίπου, χωρὶς ἀκόμη νὰ σημειωθοῦν τὰ πέρατα. Ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης ἐρείπια ἄλλων κτισμάτων καὶ μικρῶν κατασκευῶν, τῶν ὁποίων δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διευκρινισθοῦν ὁ προορισμὸς καὶ ἡ ἐποχὴ.⁴

20. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1941 τὸ μνημεῖον ὑπέστη σημαντικὰς, ἀλλ' ὄχι ἀνεπανορθώτους, ζημίας ἐκ βομβαρδισμοῦ, γενομένου ὑπὸ ἰταλικῶν ἀεροπλάνων. Δύο βόμβαι ἔπεσαν πρὸ τοῦ προσώφου, ἐνῶ τρίτη προσέκρουσεν εἰς τὴν βορείαν γωνίαν τῆς βάσεως τοῦ τρούλλου. Εὐτυχῶς τὸ μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξερράγη, ἀπετελεῖτο ἀπὸ συμπαγῆ καὶ στερεὰν τοιχοδομίαν. Ἐὰν ἡ βόμβα ἔπιπτεν ἐν μέτρον περαιτέρω, πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τρούλλου, ἀσφαλῶς θὰ ἐχάνετο ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ψηφιδωτὰ τοῦ 11ου αἰῶνος.⁵ Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας διέθεσεν ἀμέσως τὰς ἀναγκαίας πιστώσεις διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν ζημιῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ μνημείου. Αἱ ἐργασίαι ἤρχισαν τὸν Μάρτιον τοῦ 1941 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ν. Κοτζιᾶ, ἀλλὰ διεκόπησαν τὸν Ἀπρίλιον, διὰ νὰ ἐπαναρχίσουν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν μου τὸν Αὔγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ νὰ περατωθοῦν μετὰ δέμηνον περίπου.⁶

¹ Ἡ τοῦμπα αὐτὴ, γνωστὴ παλαιότερα ὡς «Τοῦμπα τῆς Καλαμαριάς», περιλαμβάνει οἰκισμοὺς, τῶν ὁποίων οἱ παλαιότεροι ἀνήκουν πιθανῶς εἰς τὴν πρῶτον νεολιθικὴν ἐποχὴν, οἱ δὲ νεώτεροι εἰς τὴν πρῶτον ἐποχὴν τοῦ σιδήρου. (Βλ. σχετικῶς: W. A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge 1939, XXIII [S 1] καὶ 25).

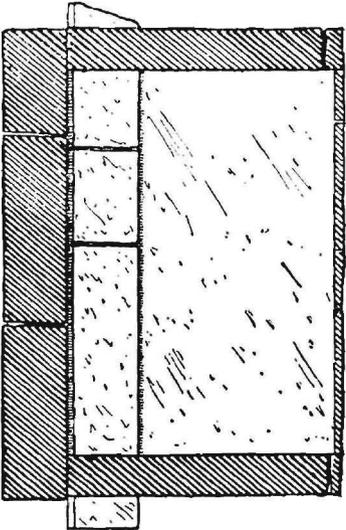
² Ζημ. 42, 138. JHS LXIV 1944, 92.

³ Πρβ. Χρον. 1939, 173 - 175.

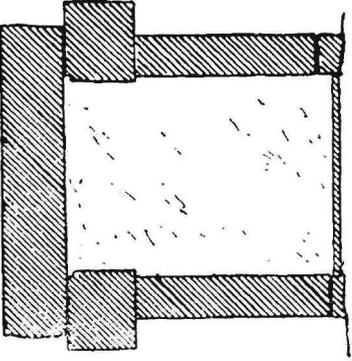
⁴ Μ. Καλλιγᾶ, Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν τῷ ἐν Θεσσαλονικῇ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας. ΠΑΕ 1940, 23 - 27.

⁵ Πρβ. Ζημ. 84.

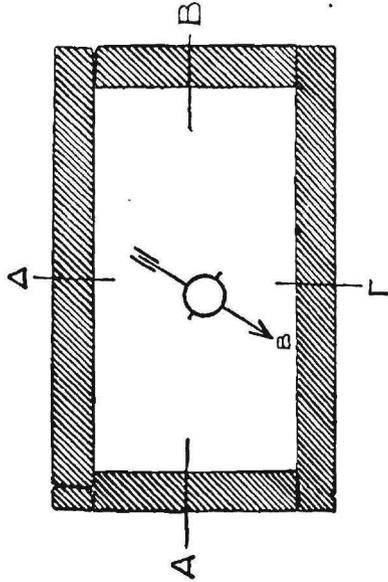
⁶ Ἡ συμπάραστασις τοῦ καθηγητοῦ Ξυγγοπούλου ὑπῆρξε τότε πολύτιμος. Ἡ ἐγκυρὸς γνώμη του ἐπὶ τῶν ἐκάστοτε ἀνακαλύπτων ζητημάτων καὶ αἱ εὐστοχοὶ ὁδηγίαι του συνετέλεσαν μεγάλως, ὥστε τὸ ἔργον νὰ περατωθῇ αἰσίως, παρ' ὅλας τὰς δυσχερείας τοῦ πρώτου ἐκείνου ἔτους τῆς κατοχῆς, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε καὶ τὸ χειρότερον.

ΤΟΜΗ Α-Β

ΤΟΜΗ Γ-Δ

ΤΑΦΟΣ
ΟΔΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Εικ. 6. Τάφος κατά την οδόν Ἀθηνῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ. Κίττιφιν καὶ τομαί.

21. Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον τῶν ἐπισκευῶν ἐσυνέχισε παραλλήλως τὰς σκαφικὰς ἐργασίας του ὁ Καλλιγᾶς, ἀσχοληθεὶς ἀφ' ἑνὸς μὲν μὲ τὴν ἔρευναν τῶν παλαιότερων κτηρίων, ἐφ' ὧν ἐκτίσθη ὁ ναός, ἀφ' ἑτέρου δὲ μὲ διάφορα οἰκοδομικὰ προβλήματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ μνημείου καὶ τὰς ἐπακολουθησάσας μετατροπὰς. Κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας, διανοιγισῶν δύο τοξοτῶν θυρῶν τῆς προσόψεως, αἵτινες εἶχον τειχισθῆ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀπεκαλύφθησαν σημαντικαὶ τοιχογραφίαι, ἀναγόμεναι εἰς τὸν 12ον - 13ον αἰῶνα καὶ εἰκονίζουσαι γυναικείας καὶ ἀνδρικές μορφὰς ὁσίων. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν στερεωτικῶν ἐργασιῶν καὶ χάρις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἰκρίωματα ὁ Καλλιγᾶς ἠδυνήθη νὰ φωτογραφήσῃ καὶ νὰ μελετήσῃ λεπτομερῶς ἐκ τοῦ πλησίον τὸ ἐπὶ τοῦ τρούλλου μωσαϊκὸν τῆς Ἀναλήψεως, διαπιστώσας ὅτι ἐκάστη μορφή συνειτίθετο τμηματικῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ μετὰ ταῦτα ἐπετίθετο ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τρούλλου, συμπληρουμένων κατόπιν τῶν χρυσῶν ψηφίδων τοῦ βᾶθους (φόντου).¹

22. Συγγχρόνως εἰς τὸ μωσαϊκὸν τῆς ἀψίδος παρατηρήθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἄ. Ξυγγοπούλου ὅτι ὁ νῦν ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς Παναγίας καθήμενος Χριστὸς ἀντικατέστησε παλαιότερον, τοῦ ὁποίου ἴχνη τῶν μερῶν καὶ τῶν ποδῶν διακρίνονται σαφῶς. Ὁ μεταγενέστερος οὐτιος Χριστὸς φαίνεται νὰ εἶναι ἔργον τῶν τεχνίτου ἢ τῶν τεχνιτῶν, οἱ ὅποιοι κατεσκεύασαν τὰ μωσαϊκὰ τοῦ τρούλλου. Ἄγνωστος εἶναι ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ἐγένινεν ἡ ἀντικατάστασις αὐτῆ.²

23. Ὁ Καλλιγᾶς ἐσυνέχισε τὰς ἐργασίας του καὶ κατὰ τὸ 1948 μὲ σκοπὸν κυρίως νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν μορφήν τοῦ παλαιοῦ προστώου. Ἐνήργησε πρὸς τοῦτο σκαφικὴν ἔρευναν ἐπὶ τοῦ ἀπελευθερωθέντος χώρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνεγερθῆ τὸ καθαιρεθὲν ἤδη μεταγενέστερον (τουρκικὸν) προστώον.

24. Πλὴν τούτων ἀπὸ τοῦ 1946 καὶ ἐντεῦθεν ἐγένιναν ὑπὸ τὴν ἐπιμετείαν τοῦ Στ. Πελεκανίδου διάφορα ἔργα πρὸς ἐξωραϊσμὸν ἰδίως τοῦ μνημείου. Σὺν τοῖς ἄλλοις κατεσκευάσθη νέον δάπεδον ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, φέρον εἰς τὸ κέντρον, ὑπὸ τὸν τρούλλον, ὀμφάλιον, σχεδιασθὲν κατὰ μίμησιν τοῦ εἰς τὸν βυζαντινὸν ναὸν τῆς Ὀλύμπου ἀποκαλυφθέντος.³ Κατὰ τὰς σκαφικὰς ἐργασίας, τὰς γενομένας πρὸς τοποθέτησιν τοῦ νέου τούτου δαπέδου, ἀνευρέθη τμῆμα τῆς πλακοστρώσεως τοῦ 8ου αἰῶνος, ἀποτελούμενον

¹ Μ. Καλλιγᾶ, Ἔργασίαι εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης. ΠΑΕ 1911 - 1944, 42 - 52.

² Μ. Καλλιγᾶς, ἄνωτ. σ. 52.

³ Βλ. D. M. Robinson, Excavations at Olynthus XII. Baltimore 1916, πίν. 262 - 270.

ἀπὸ τετραγώνους καὶ τριγώνους πλάκας ἐκ λευκοῦ, ἐρυθροῦ καὶ πρασίνου μαρμάρου, ὡς καὶ ἀπὸ παλαιοχριστιανικὰ θωράκια. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ νάρθηκος ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς τάφοι, ἀνήκοντες εἰς ἐπισκόπους ἢ ἱερεῖς καὶ ἀναγόμενοι εἰς τὸν 11ον ἢ 12ον αἰῶνα.¹ Ἐπίσης ἐξεκαθαρίσθη ἡ κάτω περιοχὴ τῆς προσόψεως ἐκ τῶν μεταγενεστέρων κονιαμάτων καὶ ἀπεκαλύφθη ἡ παλαιὰ τοιχοδομία, κατὰ δὲ τὴν ἄνω περιοχὴν, προσθήκην τουρκικῶν χρόνων, ἐπετέθη νέον κονίαμα. Τέλος ἠνοίχθησαν τὰ 4 παράθυρα τῆς προσόψεως, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐπίσης τετειχισμένα, ὡς καὶ αἱ δύο ἀκραῖαι θύραι (πίν. ΙΧβ). Κατὰ τὰ ἐσωτερικὰ μέτωπα τῶν δύο μεγαλυτέρων παραθύρων ἀπεκαλύφθησαν τοιχογραφίαι τοῦ 12ου καὶ 14ου αἰῶνος.

25. Κατὰ τὰ ἔτη 1946 - 1947 ὁ Πελεκανίδης ἐνήργησεν ἐκσκαφὰς καὶ ἀποχωματώσεις εἰς τὸν περίβολον τῆς Ἀχειροποιήτου, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι καὶ θεμέλια διαφόρων προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς. Ἐσημειώθησαν ἐπίσης ψηφιδωτὰ δάπεδα, μαρμάρου καὶ πλάκες πολυτελοῦς ὀρθομαρμαρώσεως, θεοδοσ ἀνὰ κιονόκρανα, βάσεις κίωνων, δύο κορμοὶ ἀγαλμάτων καὶ ἐνδιαφέροντα ἀπὸ εἰκονογραφικῆς ἀπόψεως ὄστρακα βυζαντινῶν ἀγγείων.²

26. Τὸ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἄκρην τοῦ βορείου κλίτους τοῦ ναοῦ μικρὸν παρεκκλήσιον ἀνεστηλώθη καὶ ἀποκατεστάθη εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφὴν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ξυγγοπούλου.

27. Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, διακοπεῖσα τὸ 1938, ἐπανήρξισε τὸ 1946 ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐποπτείαν καὶ καθοδήγησιν τῶν καθηγητῶν Γ. Σωτηρίου, Ἀ. Ὀρλάνδου, Ἀ. Ξυγγοπούλου, τοῦ ἐφόρου βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Στ. Πελεκανίδου καὶ ὑπὸ τὴν τεχνικὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρχιτέκτονος Λ. Θανοπούλου. Κατόπιν ἐντατικῶν προσπαθειῶν αἱ κυρίως οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι ἐπερατώθησαν μετὰ τριετίαν, ἐπετεύχθη δὲ ὥστε τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1949, κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ Πολιούχου, νὰ τελεσθοῦν μετὰ πάσης μεγαλοπρεπειᾶς τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐκ νέου ἀποδοθέντος εἰς τὴν λατρείαν ναοῦ.

Κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν παρ' ὅλας τὰς τεχνικὰς δυσχερεῖας κατεβλήθη κάθε προσπάθεια, ὥστε νὰ μὴ ἐπέλθῃ μεταβολὴ εἰς τὴν παλαιὰν μορφήν τῆς βασιλικῆς (πίν. Χα).

28. Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀναστηλωτικὰς ἐργασίας ἐγένοντο εἰς

¹ BCH LXXI - LXXII, 1947-1948, 400. S. Pelekanidis, Byzantine researches in Northern Greece. Archaeology II, 1, March 1949, 43. Περβ. Ch. Delvoye, Travaux récents sur les monuments byzantins de la Grèce (1938-1947). Byzantion XIX, 1949, 358.

² BCH LXXI - LXXII, 1947-1948, 41. Πελεκανίδης ἐν Archaeology II, 1, March 1949, 47-48. Ch. Delvoye, Byzantion XIX, 1949, 360.

εὐρεῖαν κλίμακα ἔκκαφαί καὶ ἀποχωματώσεις ἔξωθι τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, διὰ τὰ ἔκκαθαρισθῆ ὁ χώρος ἀπὸ τὸν ὄγκον τῶν χωμάτων, τὰ ὅποια ἐκάλυπτον τὸν τοῖχον εἰς ὕψος μέχρι 3 μέτρων περιπίου.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τούτων ἀπεκαλύφθησαν λείψανα διαφόρων προσωρισμάτων τῆς βασιλικῆς καὶ διεσαφήθη ἡ ἀρχικὴ διάταξις τῆς βορείας προσόψεως. Ἐδῶ ἐνεφανίσθησαν δύο πρόπυλα· τὸ μὲν ἔξωθεν τῆς βορείας πύλης τοῦ ναοῦ, βασιζόμενον ἐπὶ πεσσῶν, τὸ δὲ ἔξωθεν τῆς πύλης τοῦ ἀριστεροῦ περυγίου, στηριζόμενον ἐπὶ κίωνων. Τὸ πρῶτον πρόπυλον μετετρίπη ἀργότερα εἰς παρεκκλήσιον, προσετέθη δὲ δεύτερον πρὸς δυσμάς, ἔνθα ἀπεκαλύφθησαν καὶ δύο τάφοι μετ' ἀγγείων τοῦ 12ου-13ου αἰῶνος.¹

29. Εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων βορειοδυτικῶς τῆς βορείας πύλης τοῦ ναοῦ ἀνευρέθη μία σημαντικὴ ἐπιγραφή, χρονολογημένη τὸ 95 π. X., ἣ ὅποια περιέχει ψήφισμα τῆς ὀργανώσεως τῶν « νέων », τιμησάντων τὸν κατὰ τὸ ἔτος 96/95 π. X. διατελέσαντα γυμνασίαρχον Παράμονον Ἀντιγόνου διὰ τὴν δρᾶσίν του κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχῆς του. Τὸ κείμενον, δυσανάγνωστον εἰς πολλὰ σημεῖα λόγῳ τῆς φθορᾶς τῆς ἐπιφανεῖας τῆς πλακός, ἐξεδόθη ἤδη ὑπ' ἐμοῦ,² ἀποκατεστάθη δὲ δι' εὐστόχων διορθώσεων καὶ συμπληρώσεων τῶν Jeanne καὶ Louis Robert.³ Μία νέα ἔκδοσις του ἐνιαυθα φρονῶ ὅτι δὲν εἶναι ἄσκοπος :

Οἱ νέοι

Ἀθηναγόρας Ἀπολλοδώρου, Πύρρος Κλειτομάχου,
Νεικόστρατος Ν[ε]ικομάχου, Διογένης Ἐπιγένου, υ[π]
Στρατιῶν Ξένωνος, Ν[ε]ικηράτος Ἀνδροκλέους [υ

5

εἶπαν

ἐπεὶ Παράμονος Ἀ[ν]τιγόνου, αἰρεθεὶς γυμνασίαρχος
εἰς τὸ τρίτον καὶ πεντηκοστὸν ἔτος πολλὴν π[ροση-
νέγκατο προθυμίαν [ε]ἰς τὸ προσταῆσαι τῆς ἀρχῆς εὐ[γνω-
μόνως, ἔν τε τοῖς χορηγουμένοις ἅπασιν ἐκτενῆ π[αρα-
10 σκευά[ζ]ων ἑαυτὸν καὶ τὰς ἠθισμένας τιμὰς γ[νησίως
τοῖς τε θεοῖς καὶ Ῥωμαίοις εὐεργέταις ἐπαύξων· κ[— — —

¹ BCH LXXI—LXXII, 1947-1948, 438. Archaeology II, 1, (March 1949), 47. Byzantion XIX, 1949, 357-358. Γ. Α. Σωτηρίου, Ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. ΠΑΕ 1949, 139 κ.έ.

² X. I. Μακαρόνα, Ἀπὸ τὰς ὀργανώσεις τῶν νέων τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, ΕΦΣΠΘ VI (= Μνημόσυνον Ν. Γ. Παππαδάκι) 298 κ. έ.

³ J. et L. Robert, Bull. Epigraphique 1949, ἀρ. 92 (= REG LXII, 1949 σ. 32-33).

ούμενος δὲ καὶ τῆς εὐταξίας τῆς ἐν τῷ τόπῳ κ[αὶ κα-
θόλου στοχαζόμενος ἐμ πᾶσι τοῦ πρόποντος, οὐ τ[ὴν] δα-
π(ά)νην τὴν προσήκουσαν παραλέ[λ]οιπεν, ἀλλὰ τ[ὸν]

15 χρόνον τῆς ἀρχῆς λ[...] ἀσι [_ca 5 _ _] ἀς τιθεὶς τὸ ἀλειμ[μα δι-
ατε(τέ)λεκεν· δίκαιον δὲ ἔστιν τοὺς φιλοδόξω(ι) προα[ι]ρέ-
σει χρωμένους τῶν [κ]αθηκουσῶν τιμῶν τυγχάνειν,
ἵνα καὶ ἕτεροι, θεωροῦντες τὰς γινομένας τιμὰς
ὑπὸ τῶν νέων, τῶν ὁμοίων ἂν ζηλωταὶ γίνωνται·

20 ἔδοξεν τοῖς ἀπὸ τοῦ γυμνασίου ἐπαιέσαι τ[ε]
τὸν Παράμονον ἐπὶ τῇ προαιρέσει καὶ στεφανῶσαι
θαλλοῦ στεφάνῳ καὶ εἰκόνι χαλκῆ(ι) καὶ γραπτῆ[ι] τ[ε]-
λείαι, τὸ δὲ ψήφισμα ἀναγραφὴν εἰσηγήτην λιθίνην
τεθῆναι προφανὲς ἐν τῷ γυ(μ)νασίῳ, χορηγηθεῖν-

25 τος ὑπὸ τῶν ταμιῶν κατὰ τὸ παρὸν τοῦ τε εἰς τῆ[ν]
γραπτὴν εἰκόνα καὶ στήλην ἀναλώματος. *vac.*

*Ἐπεχειροτονήθη ἔτους γ' καὶ ν', *vacat*

*Υπερβερταίου υ υ δεκάτη ε ἀπιόντος. *vac.*

(Στ. 10: ἡδισμένας. Τὸ Η εἶναι σαφές. Στ. 11: Κ[— — — Οἱ J. · L. Robert ἀναγινώσκουν καὶ συμπληρώνουν π[ρονο] | ούμειος, ἀντὶ κ[αθηγ] | ούμενος,¹ ὅπως εἶχα ἀναγνώσει καὶ συμπληρώσει ἐγώ. Ἐν τούτοις καὶ μετὰ νέαν ἐξέτασιν τοῦ λίθου δὲν μοῦ φαίνεται πιθανὸν τὸ εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου γράμμα νὰ εἶναι Π. Ἐξακολουθῶ νὰ πιστεύω ὅτι πρόκειται περὶ Κ. Ὁπωσδήποτε ἀφήνω ἀσυμπλήρωτον ἐδῶ τὴν λέξιν, ἐφ' ὅσον, ὡς παρατηροῦν οἱ J. καὶ L. Robert: la coupe syllabique exclut cette restitution (δηλ. κ[αθηγ] | ούμενος). Στ. 12 · 13: κ[αὶ κα] | θόλου. Οἱ J. καὶ L. Robert συμπληρώνουν κ[αὶ δι'] | θλου. Ἀλλὰ ἡ συμπλήρωσις αὕτη δὲν εὐνοεῖται ἀπὸ τὰ σφζόμενα ἴχνη ἐπὶ τοῦ λίθου. Προτιμητέα ἡ ἀνωτέρω γραφή, ἡ ὁποία συνιστᾶται καὶ ὑπὸ τοῦ Klaffenbach καὶ συγχαρεῖται ἀπὸ τὰ σφζόμενα ἴχνη. Ὁπωσδήποτε ἡ γραφή: κ[αὶ τοῦ] | ὄρθου, τὴν ὁποίαν καὶ ἐγώ με ἐπιφύλαξιν εἶχα προτείνει, εἶναι καταδικαστέα. Στ. 16: ἀλειμ[μα] καὶ ὄχι ἀλειμ[μα], ὅπως ἐσφαλμένως εἶχα ἀναγνώσει. Στ. 19: τῶν ὁμοίων. Διόρθωσις J. καὶ L. Robert, ὑποδειχθεῖσα καὶ ὑπὸ Klaffenbach (ἀντὶ δῶν ἂν) καὶ ἐπικυρουμένη ἀπὸ νέαν ἐξέτασιν τοῦ λίθου. Στ. 20: τ[ε] κατὰ J. καὶ L. Robert καὶ Klaffenbach).

30. Τὸ ἀνωτέρω κείμενον, μία ἐρμαϊκῆ στήλη με ἀπογραφὴν ἐφ' ἡβων τοῦ 206 μ. Χ. καὶ ἐν τεμάχιον πλακόσ, ἔπου ἀναγράφε-

¹ Τὴν ἴδιαν ἀνάγνωσιν προτείνει καὶ ὁ κρηνηγῆς G. Klaffenbach εἰς ἐπιστολὴν, τὴν ὁποίαν εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἀπεθύνη

ται: οἱ ἔφ[ηβοῖ] μου παρέσχον ἐνδείξεις διὰ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ ἀρχαῖον γυμνάσιον τῆς πόλεως ἔκειτο παρὰ τὸ στάδιον, εἰς τὴν θέσιν ὅπου ἐκτίσθη ἀργότερα ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.¹ Ἡ μεσαιωνικὴ μαρτυρία, ὅτι ὁ «πάνσεπτος οἶκος» ἐκτίσθη μεταξὺ τοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ σταδίου, συμβιβάζεται μετὰ τὴν εὐλογον ἐκδοχὴν, ὅτι κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους τὸ γυμνάσιον, πλουτισθὲν μὲ ἐγκαταστάσεις θερμῶν, ἤλλαξε τὸν ἀρχικόν του χαρακτῆρα, προσαρμοσθὲν πρὸς τὰς συνηθείας τῆς ἐποχῆς. Εἰς τὰς ἐγκαταστάσεις τῶν θερμῶν τούτων δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀνήκον τὰ ῥωμαϊκὰ ἐρείπια, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε ἔχουν σημειωθῆ, ἰδίως εἰς τὴν κρύπτῃ τῆς βασιλικῆς, ὡς καὶ οἱ ἀγωγοὶ ὑδάτων, οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως τῶν θεμελίων κατὰ τὸ 1946.²

31. Τὸ ζήτημα τῆς τοπογραφίας τοῦ σταδίου ἀνεθεωρήθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἁ. Ξυγγοπούλου ἐπὶ τῇ βάσει νέων στοιχείων, τὰ ὁποῖα, συσχετίσας οὗτος πρὸς τὰ νοτιοδυτικῶς καὶ νοτιῶς τῆς βασιλικῆς σημειωθέντα κατὰ καιροὺς κτηριακὰ λείψανα, συνήγαγε τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ στάδιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἤθλησεν ὁ μαθητὴς τοῦ Μεγαλομάρτυρος Νέστορος, ἔκειτο νοτιοδυτικῶς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ πολὺ πλησίον αὐτοῦ. Τὸ ἀνατολικὸν πέρασ τοῦ σταδίου ὥριζε πιθανάτατα ὁ πρὸ τοῦ ἐργατικοῦ κέντρου εὐρεθεὶς πρὸ ἐτῶν βυζαντινὸς τάφος, περὶ τὴν θέσιν τοῦ ὁποῖου εἰκάζει ὁ κληρηγὴς Ξυγγόπουλος ὅτι εἶχεν ἀνεγερθῆ ναῖσκος, ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἁγιον Νέστορα.³

32. Τὸ περὶ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ἐτῶν ἐτοιμάζει ὁ καθηγητὴς Γ. Σωτηρίου, περατωθὲν πρόκειται νὰ ἐκδοθῆ προσεχῶς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Σωτηρίου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἀναστηλωτικῶν ἐργασιῶν συνεπλήρωσε τὰς ἐρεῦνας του μὲ νέας συμπληρωματικὰς ἀνασκαφάς. Κατ' αὐτὰς ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ Ἱεροῦ βήματος ἄψις, ἀνήκουσα εἰς τὸν «οἰκίσκον» τῶν παραδόσεων, ἥτοι εἰς τὸ προηγηθὲν τῆς βασιλικῆς μαρτύριον τοῦ 4ου αἰῶνος. Ἐντὸς τῆς ἀψίδος ταύτης περιλαμβάνετο καὶ τὸ κατὰ τὰς ἀνασκαφάς τοῦ 1917 ἀνακαλυφθὲν σταυρικὸν ὄρυγμα μετὰ τοῦ δμφαλοῦ, τοῦ περιέχοντος

¹ X. Μαναρόνα, ἄνωτ. σ. 304 κ. ἑ.

² BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 399.

³ Ἁ. Ξυγγοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς βυζαντινῆς Θεσσαλονίκης. Ἐκδόσις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1949, 28 κ. ἑ. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελέτης του (σ. 7 κ. ἑ.) ὁ Ξ. ἠσχολήθη μετὰ τὴν Καταφυγὴν, διασαφήσας ὅτι αὕτη κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἦτο ναὸς τῆς Θεοτόκου, ἐκτισμένος ἐπὶ στοῶν παλαιοῦ οἰκοδομήματος, ὅπου κατὰ τὴν παράδοσιν ἐδίδασκε καὶ ὅπου συνελήφθη ὁ Ἅγιος Δημήτριος. Τοποθετεῖ δὲ ὁ Ξ. τὸν ναὸν τοῦτον τῆς Καταφυγῆς κατὰ τὴν δυτικὴν περιοχὴν τῆς Μεγάλης Ἀγορᾶς, γύρω ἀπὸ τὴν Παναγίαν τῶν Χαλκῶν.

τὸ μαρμαρίνον λαρνακίδιον μὲ τὸ φιαλίδιον τοῦ αἵματος τοῦ Ἁγίου. Ὅτε ἰδρῦθη ἡ βασιλικὴ τοῦ 5ου αἰῶνος, ὁ «οἰκίσκος» κατηδαφίσθη, ἡ δὲ ἀψὶς μετετέθη ἀνατολικώτερα, ἐνῶ τὸ σταυρικὸν ὄρυγμα, ὁ τάφος δηλαδὴ τοῦ μάρτυρος, διειρηθήθη εἰς τὴν θέσιν του, τεθείσης ὑπεράνω αὐτοῦ τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Ἡ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ ἔρευνα διεσάφησεν ἐπίσης καὶ τὴν διάταξιν τοῦ ἀρχικοῦ συνθρόνου, ἔχοντος τοὺς θρόνους τῶν ἱερέων ἑκατέρωθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Πρὸς τούτοις ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν περυγίων ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια δύο μονοκλίτων ναυδρίων μὲ χαμηλὰς ἀψίδας, διηυκρινίσθη δὲ ἡ μορφή τῶν περυγίων τούτων κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. Κατὰ τὰς σκαφικὰς ἐρεῦνας, τὰς ἐνεργηθείσας εἰς τὰ κλίτη τῆς βασιλικῆς, ἐβεβαιώθη ὅτι αἱ κεντρικαὶ κιονοστοιχίαι δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν ἀρχικὸν ναὸν τοῦ 5ου αἰῶνος, ἀλλὰ κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ 7ου αἰῶνος. Εἰς βαθύτερα στρώματα ἀπεκαλύφθησαν ὕδαταγωγοὶ καὶ τοῖχοι τοῦ ῥωμαϊκοῦ λουτροῦ, χρησιμοποιηθέντες ἐν μέρει καὶ ὡς στυλοβάται. Ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐντεῦθεν οἰκοδομικῶν λειψάνων καὶ ἐκ τῶν προχριστιανικῶν οἰκοδομικῶν στοιχείων τῆς κρύπτῃς προέκυψεν εἰς γενικὰς γραμμὰς ἡ μορφή τοῦ ῥωμαϊκοῦ λουτροῦ. Ἀνασκαφέντος τοῦ δαπέδου τῆς κρύπτῃς, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα διαδοχικῶν ἐποχῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ λουτροῦ, ὕδαταγωγοὶ καὶ μεγάλη ὑπογεία σήραγξ. Ἡ ἔρευνα τέλος εἰς τὴν μαρμαρίνην ἐξέδραν τῆς κρύπτῃς ἔρριψεν ἀρκετὸν φῶς εἰς τὸ σκοτεινὸν πρόβλημα τῶν τελομένων ἐκεῖ ἱεροτελεστιῶν.¹

33. Ἐκ τῶν γενομένων εἰς τὸν Ἁγίον Δημήτριον συντηρητικῶν ἐργασιῶν προέκυψαν νέα δείγματα τῆς διακοσμήσεως τῆς βασιλικῆς. Ἐπὶ τοῦ νοτίου μετώπου τοῦ δευτέρου πεσσοῦ τῆς δεξιᾶς μεγάλης κιονοστοιχίας ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Πελεκανίδου κάτωθι στρώματος μεταγενεστέρου κονιάματος τοιχογραφία καλῆς τέχνης τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰῶνος, εἰκονίζουσα τὸν Ὅσιον Λουκᾶν τὸν Στειριώτην, τὸν περίφημον δηλαδὴ ἄσκητήν, ὅστις ἴδρυσεν τὴν φερώνυμον μονὴν τῆς Φωκίδος.² Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ Ἱεροῦ πεσσοῦ ἀνευρέθη νέον ψηφιδωτὸν μὲ παράστασιν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν. Ἀτυχῶς τοῦτο ἔχει ὑποσιτῆ σημαντικὴν φθοράν. Δεύτερον ψηφιδωτὸν ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ τριβήλου, ἔνθα εἰκονίζεται ἐπίσης ὁ Ἁγιος Δημήτριος εἰς στάσιν δέσσεως ἐν μέσῳ δύο γενειοφόρων μορφῶν. Καὶ τούτου ἡ φθορὰ εἶναι με-

¹ Γεωργ. Α. Σωτηρίου, Ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. ΠΑΕ 1949, 135-144.

² Ἁ. Συγγοπούλου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1946 (ἐκδόσις τῆς Ἐταιρείας τῶν Φίλων τῆς βυζαντινῆς Μακεδονίας), σ. 46. Πρβ.: BCH LXXI-LXXII, 1947-1948, 400. Archaeology II, 1 (March 1949) 47.

γάλη, τὰ πρόσωπα ὁμως τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ μάρτυρος μορφῶν σφύζονται εἰς καλὴν κατάστασιν.

34. Εἰς τὴν κρύπτῃν τοῦ ναοῦ συνεκεντρώθησαν ὑπὸ τοῦ Σωτηρίου αἱ ἐπιγραφαί, τὰ γλυπτά, τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τὰ ἀγγεῖα κλπ. ἀντικείμενα, ὅσα ἀνευρέθησαν εἰς τὴν βασιλικὴν καὶ τὰ πέριξ. Οὕτω κατηρτίσθη ἀξιόλογον μικρὸν Μουσεῖον τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ταξινομηθὲν κατὰ ἐποχὰς καὶ διακοσμητικὰ θέματα.¹

35. Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀναστηλωτικὰς ἐργασίας τοῦ Ἀγίου Δημητρίου ἐγένετο καὶ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφήν. Αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι ἔφεραν εἰς φῶς ὑπὸ τὸ δάπεδον εὐρεῖαν κλίμακα, ἡ ὁποία ὠδήγει πρὸς τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδον τῆς βασιλικῆς. Ἡ κλίμαξ αὕτη ἠχρηστεύθη, ὅτε ἀνηγέρθη τὸ παρεκκλήσιον. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι χρονολογοῦνται κατὰ τὸ 1203, διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις καὶ ἄλλου στρώματος, φέροντος παλαιότερας τοιχογραφίας. Ὁ Πελεκανίδης συμπεραίνει ἐντεῦθεν ὅτι ἡ ἀνέγερσις τοῦ ναυδρίου πρέπει νὰ εἶχε γίνῃ τοῦλάχιστον κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ ὄχι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου ὡς ἐπιστενύετο μέχρι τοῦδε.²

36. Ἡ ὑπηρεσία ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας κατὰ τὸ ἔτος 1940 διήνοιξε τὰ παράθυρα τοῦ τρούλλου τοῦ ναοῦ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, τὰ ὁποῖα εἶχον κλεισθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ἐξεκαθάρισε δὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τρούλλου ἀπὸ τὰ μετεγενέστερα κονιάματα. Κατόπιν τῶν ἐργασιῶν τούτων ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ κέντρον τοῦ τρούλλου τοιχογραφία τοῦ Παντοκράτορος, (ἀτυχῶς λείπει ἡ κεφαλή), κάτωθι δὲ αὐτοῦ πολύχρωμα ψηφιδωτὰ ἀρίστης τέχνης τοῦ 14ου αἰῶνος, εἰκονίζοντα δέκα ὀλοσώμους προφήτας.³ Αἱ ἐργασίαι ἐσυνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ 1941, ὅτε ἀποκατεστάθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν μορφῶν αἱ στέγαι τοῦ περὶ τὸν κυρίως ναὸν πτεροῦ, ἀπεκαλύφθησαν δὲ καὶ νέα λείψανα τῆς διὰ ψηφιδωτῶν διακοσμῆσεως τοῦ μνημείου.

37. Μικραὶ στερεωτικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο ἐπίσης κατὰ τὸ 1941 εἰς τὸν ναὸν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ καὶ εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τῶν Βλατάδων. Εἰς τὸ τελευταῖον ἀποκατεστάθη μέρος τῆς μεσημβρινῆς προσόψεως ἐπὶ τῇ βάσει μελέτης καὶ σχεδίων τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ξυγ-

¹ ΠΑΕ 1949, 141.

² Archaeology II, 1 (March 1949), 47. Πρβ. BCH LXXI - LXXII, 1917-1948, 438.

³ BCH LXIV - LXV, 1940 - 1941, 249. Πρβ. Ch. Delvoye, Travaux κ.λ.π. ἐν Byzantion XIX, 1949, 359.

γοπούλου και ἐκαθαρίσθη ὁ τρούλλος ἐκ τῶν μεταγενεστέρως ἐπιτεθέντων κονιαμάτων.

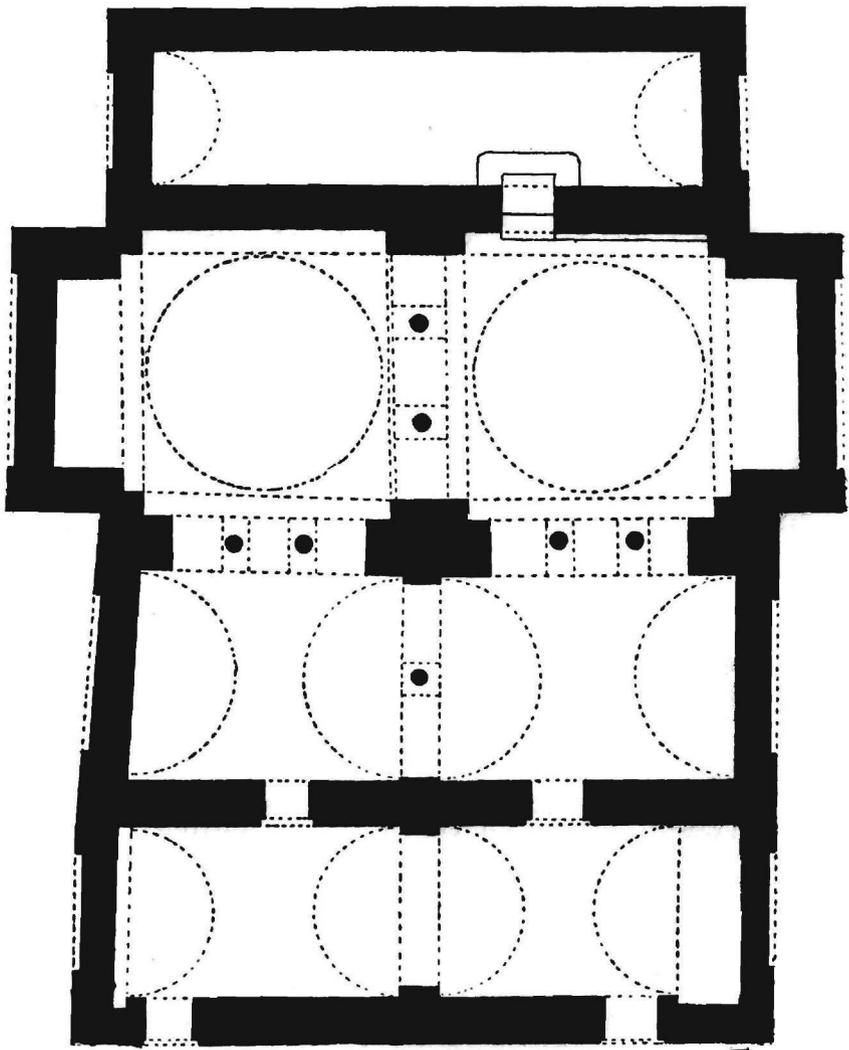
38. Νέον βυζαντινὸν κτίσμα εἰς τὴν ἄνω πόλιν, μεταξὺ τῶν ὁδῶν Θεοτοκοπούλου καὶ Χρυσοστόμου, ἐγινε γνωστὸν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ευγγουπούλου. Πρόκειται περὶ *δημοσίου λουτρῶνος* τοῦ 14ου αἰῶνος, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ ἐλειτούργει ὡς τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1940, ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἄγνωστος εἰς ὄλους τοὺς ἀσχοληθέντας μὲ τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, διότι περιεβάλλετο ὑπὸ ὑψηλοῦ μανδρουτοίχου, ἀποκλειόντος ἔξωθεν τὴν θέαν αὐτοῦ. Ὁ κυρίως λουτρῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τετραγώνους χώρους, ὧν ὁ εἰς καλύπτεται διὰ τρούλλου, ὁ δὲ ἄλλος δι' ἡμισφαιρικῆς ὀροφῆς. Πρὸ τῆς θύρας ἑκατέρου ὑπάρχουν ἀνά δύο καμαρωτοὶ προθάλαμοι, ὧν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχρησίμευον ὡς ἀποδυτήρια. Καμαροσκέπαστος δεξαμενὴ ὄπισθεν τῶν κυρίων χώρων ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀποθήκευσιν τοῦ ὕδατος (εἰκ. 7-8). Ὁ λουτρῶν οὗτος εἶναι σημαντικώτατος, διότι εἶναι ὁ μόνος ἴσως σωζόμενος ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, καὶ μάλιστα εἰς καλὴν κατάστασιν.¹

39. Ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Πελεκανίδου ἐνηργήθησαν ἀναστηλωτικαὶ καὶ στερεωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Λίκατερίνης, αἱ ὁποῖαι, ἀρξάμεναι τὸ 1946, ἐπερατώθησαν τὸ 1949. Ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις ἦτο μᾶλλον ἄσημος λόγῳ τῶν μετατροπῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑποστῆ, καὶ τῶν μεταγενεστέρων κονιαμάτων, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐπικαλυφθῆ ἑσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ἀποκατασταθεὶς ἤδη εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφὴν, ἐμφανίζεται ὡς ἐν ἀπὸ τὰ λαμπρότερα καὶ σημαντικώτερα τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Θεσσαλονίκης (πίν. Χβ). Κατὰ τὴν καθάρωσιν τῆς βάσεως τοῦ μιναρῆ εὐρέθησαν ἐντελεισμένα διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων καὶ ἐν ἀνάγλυφον βυζαντινὸν μὲ παράστασιν Ἡρακλέους, καταβάλλοντος τὸν λέοντα τῆς Νεμέας. Εἰς τὸ ἑσωτερικόν, ἀποξεσθέντων τῶν νεωτέρων ἐπιχρισμάτων, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὸν τρούλλον τοιχογραφίαι, παριστῶσαι προφήτας καὶ ἀγγέλους. Ἡ μορφὴ τοῦ Παντοκράτορος ἦτο κατεστραμμένη τελείως.²

40. Τὸν Αὐγούστον τοῦ 1943 ἐργάται, ἀνασκάπτοντες κατὰ τὴν νοτίως τοῦ Ἐπταφυργίου περιοχὴν, ἐνέπεσαν εἰς θεμέλια καὶ στρωσὶν δαπέδου, κάτωθι τοῦ ὁποῖου ἀνευρέθησαν δύο μαρμάρινοι *σαρκοφάγοι*, φέρουσαι ἐπιγραφὰς ἑλληνικὰς. Ἀνασκαφὴ ἐνεργηθεῖσα ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Πελεκα-

¹ Ἁ. Ευγγουπούλου, Βυζαντινὸς λουτρῶν ἐν Θεσσαλονίκη, ΕΦΣΠΘ V, 83-97.

² Archaeology II, 1 (March 1949), 48-49. Πρβ. BCH LXXI-LXXII, 1947-1948, 400, 488 καὶ αὐτ. LXXIII, 1949, 581. Ch. Delvoye, Travaux κ.τ.λ. Byzantion XIX, 1949, 360-361.

Είκ. 7. Βυζαντινός λουτρών εν Θεσσαλονίκη. Κάτοψις.

νίδου ἀπεκάλυψε μέρος τοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὰ ἀνευρεθέντα θεοδοσιανὰ κιονόκρανα, Ἐν ἐπίκρανον παραστάδος, τὰς βάσεις κιόνων κλπ. συνάγεται ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους. Αἱ ἔρευναι περιορίσθησαν εἰς μικρὰν ἔκτασιν καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διαπιστωθῇ ἂν πρόκειται περὶ ναοῦ ἢ κοσμικοῦ οἰκοδομήματος. Πάντως τὸ κτήριο ἐσφύζετο μέχρι τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ὡς συνεπέρανεν ὁ Πελεκανίδης ἐκ τινῶν ὑπολειμμάτων χαρακτηριστικῶν τοιχογραφιῶν.¹

41. Συστὸς ἐξ ἑπτὰ χριστιανικῶν τάφων εὐρέθη τυχαίως κατὰ τὴν ὁδὸν Λαγκαδᾶ, ἐστεγασμένων μὲ καμάρας καὶ κεκοσμημένων μὲ τοι-

Εἰκ. 8. Βυζαντινὸς λουτρῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ.

¹ Ἀναπαράστασις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς κατὰ Ἄ. Ευγγόπουλον.

χογραφίας. Εἰς δύο ἐξ αὐτῶν εἰνονίζονται διάφορα σύμβολα χριστιανικά, παγώνια ἑκατέρωθεν κανθάρου, ἄμνοι ἑκατέρωθεν σταυροῦ, πέρδικες κ.λ.π. Οἱ ὑπόλοιποι πέντε εἶναι διακεκοσμημένοι μὲ θέματα γεωμετρικά. Ὁ Πελεκανίδης, ὁ ὁποῖος προέβη εἰς τὴν ἔρευναν, ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἀνήκουν πιθανῶς εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς εἰκονομαχίας καὶ ὅτι ἡ λεπτομερὴς καὶ προσεκτικὴ σπουδὴ τῶν θέλει διαφωτίσει τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Θεσσαλονίκης, πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ μακρὰν καὶ ἐκτεταμένην μελέτην.²

¹ BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 430.

² Archaeology II, 1 (March 1949), 49 - 60 εἰκ. 7 - 8. Πρὸβ. C h. Del v o y e Travaux κ.τ.λ., Byzantion XIX, 1949, 361. BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 400 - 401.

Λ η τ η

42. 'Ολίγον πρὸ τοῦ χωρίου Λητῆς (παλαιὰ ὄνομασία: 'Αϊβάτι)¹ καὶ ἀκριβῶς κατὰ τὸ σημεῖον, ὅπου διασταυρῶνεται ἡ δημοσία ὁδὸς πρὸς Λαγκαδᾶ καὶ πρὸς Σέρρας, ἀπεκαλύφθη τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1945 τυχαίως τὰ φ ο ς ἀπλοῦς κιβωτιόσχημος, διαστάσεων $2,50 \times 0,95$ μ., ἀνήκων πιθανώτατα εἰς τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους (εἰκ. 9). 'Ο τάφος οὗτος εἶχεν ἰδιαιτερον ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον, διότι ἦτο ἐκτισμενος ἀπὸ ἀρχαίων ὕλικόν, ἀποτελούμενον ἐξ ἑπτὰ μεγάλων ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων, ἐνὸς ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους καὶ μιᾶς ἐνεπιγράφου πλακός.² "Ὅλα ταῦτα ἀπεσπασθήσαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης χάρις εἰς τὰ κατάλληλα τεχνικὰ μέσα, τὰ ὅποια ἔδωκεν εἰς διάθεσιν μας ἡ 'Αγγλοελληνικὴ 'Υπηρεσία Πληροφοριῶν." Κατωτέρω παραθέτω συνοπτικὸν κατάλογον τῶν εὐρημάτων:

42α. I. Πλᾶξ μαρμάρου μὲ γεισοειδῆ ἔξοχὴν ἄνω. 'Ομοία ἔξοχὴ καὶ κατὰ τὴν βᾶσιν. "Υψος 1,39, πλάτος 0,75 μ. Παριστῶνται δύο ἀνδρικοὶ μορφαί. "Ἄνω δεξιὰ κεφαλὴ ἵππου, κάτω μικρὸς θεράπων (πίν. XIα).

42β. II. 'Ομοία. "Υψος τὸ αὐτό. Πλάτος 0,61. "Ἀνδρική μορφή. Δεξιὰ ἵππος (εἰκονίζεται δλόκληρον τὸ πρόσθιον μέρος). Εἰς τὸ μέσον θεράπων καὶ μικρὸς παῖς. "Ἡ πλᾶξ αὕτη φέρει ὄπισθεν ἴχνη γραμμάτων ἀποξεσθέντων, κατὰ δὲ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν μίαν σειρὰν γεισιπόδων. "Ὡστε ἡ χρησιμοποίησις του ὡς ἐπιτυμβίου ἦτο ἡ τρίτη κατὰ σειρὰν (πίν. XIβ).

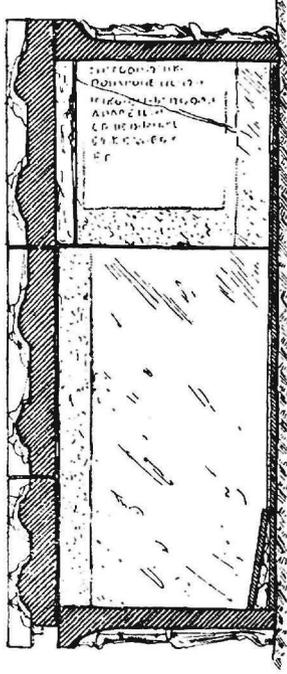
42γ. III. 'Ομοία. "Υψος τὸ αὐτό. Πλάτος 0,82 μ. Δύο γυναικεῖαι μορφαί. "Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὸ βᾶθος θεραπευαίνις. "Ἄλλη θεραπευαίνις, κομίζουσα κίστην αὐτῆ, δεξιὰ. "Ἀριστερὰ συνεχίζεται τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ ἵππου τῆς πλακός II (πίν. XIγ).

Καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἀνάγλυφα, προσαρμοζόμενα κατὰ τὴν ὡς ἄνω σειρὰν περιγραφῆς, ἀπαρτίζουν μίαν πλευρὰν μεγάλου ἐπιτυμβίου μνημείου ἐπαρχιακῆς τέχνης. Εἰς τὸ μέτωπον τοῦ γεισώματος τῆς I καὶ II πλακός εἶναι κεχαραγμένοι αἱ ἔξῃς ἐπιγραφαί:

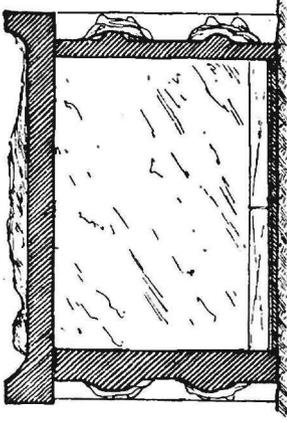
¹ 'Ἐκεῖ τοποθετεῖται ἡ ἀρχαία Λητὴ (E. Oberhummer ἐν Pauly · Wissowa, Real Enzyklop. XII, 2138).

² JHS I, XIV, 1944, 92. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431 καὶ 432 εἰκ. 7. Πρβ. C h. Delvoye Travaux κ.τ.λ., Byzantion XIX, 1949, 361.

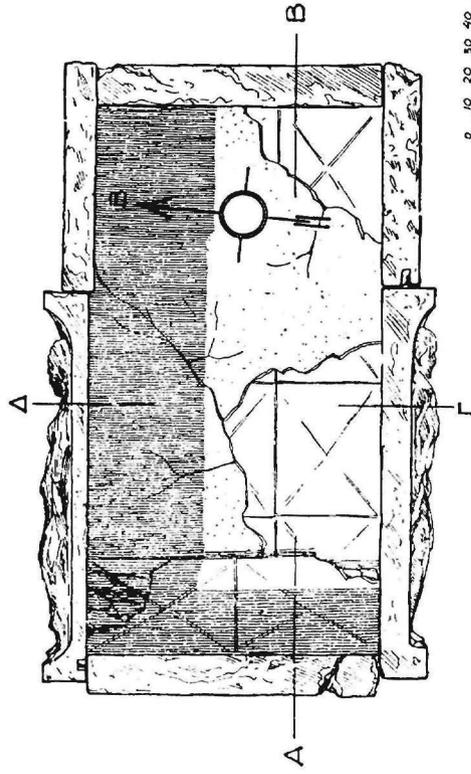
³ "Ἄνευ τοῦ ἴσχυροῦ γερανοῦ καὶ τῶν εἰδικῶν στρατιωτικῶν τεχνιτῶν, ποὺ εἶχε διαθέσει ἡ ὑπηρεσία αὐτῆ, θὰ ἦτο δυσεπίτευκτος, ἂν μὴ ἀδύνατος, ἡ ἀπόσπασις, φέρτωσις καὶ μεταφορὰ τῶν βαρέων τούτων μαρμάρων, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅτε ἡ Θεσσαλονικὴ ἐστερεῖτο παντελῶς ἀναλόγων τεχνικῶν καὶ μεταφορικῶν μέσων. Χρὸς ἔχω νὰ ἐξάρω τὴν εὐγενικὴν προθυμίαν τῶν ἐκπροσώπων τῆς ὡς ἄνω ὑπηρεσίας, ὁφείλω δὲ καὶ ἐδῶ νὰ εὐχαριστήσω ἄλλην μίαν φορὰν τὸ ταγματάρχην κ. Gordon Long διὰ τὸ ζῶηρόν ἐνδιαφέρον, ποὺ ἔδειξε, καὶ τὰς φροντίδας, ποὺ κατέβαλε.

ΤΟΜΗ Α-Β

ΤΟΜΗ Γ-Δ

ΤΑΦΟΣ ΛΗΤΗΣ 1945

Είχ. 9. Τάφος Λητής. Κάτοψις και τομαί.

—] αιος *Ευλάνδρου*. 'Αντίγονος *Ευλάνδρου*. 'Αντίγονος
Ευλάνδρου

ὕψος γραμμάτων : 0,02 - 0,025 μ.

Τὰ τρία ὄνόματα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς εἰκονιζομένας τρεῖς ἀνδρικός μορφάς. Εἶναι περιεργον ὅτι δύο ἐξ αὐτῶν φέρονται μὲ τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ πατρώνυμον. Χρονολογοῦνται εἰς τὸν πρῶτον αἰῶνα π. Χ. ἢ τὸ πολὺ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου μ. Χ.

42δ. IV. Πλάξ μαρμάρου, ὕψ. 1,30 πλ. 0,82 μ., φέρουσα ἑξοχὴν κατὰ τὴν βᾶσιν. Δύο γυναικεῖαι μορφαί. Εἰς τὸ βᾶθος δύο θεραπεινίδες, ὧν ἡ ἑτέρα εἰς τὸ μέσον φέρει κίστην (πίν. XIIα).

42ε. V. Ὅμοια, ὕψ. 1,29, πλ. 0,89. Δύο ἀνδρικαὶ μορφαὶ κατενώπιον. Εἰς τὸ βᾶθος κορμὸς δένδρου, ἐφ' οὗ ἐλίσσειται ὄφιν, κεφαλὴ ἵππου καὶ (κάτω) θεράπων (πίν. XIIβ). Ἄνω ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ βᾶθους ἐπιγραφή :

Διονυσσοφῶν
Ἱπποστράτου,
χαῖρε.
Εὐάνδρος
5 *Εὐάνδρου*
Βεροιαῖος
ἐποίει.

Ὑψος γραμμάτων : Στ. 1 - 3 : 0,035. Στ. 4 κ. ἑ. : 0,015.

Χρονολογοῦνται ὡς καὶ τὰ I - III.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἀνάγλυφα (IV καὶ V), μολόντι τὸ ὕψος των διαφέρει κάπως, ἀνήκουν εἰς ἄλλο ἐπιτύμβιον μνημεῖον. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἀνήκουν εἰς ἄλλην πλευρὰν τοῦ ἰδίου μνημείου τῶν ἀναγλύφων I - III. Πάντως εἶναι κατεσκευασμένα ἀπὸ ἄλλον τεχνίτην.

42ζ. VI. Πλάξ μαρμάρου, ὀριζοντίως ἀποτετημένη ἄνω κατὰ τὸ 1/3 περίπου. Ὑψος σφζόμεγον 0,78, πλάτος 1,05 μ. Ἀριστερὰ γυνὴ ἐπὶ θρόνου, δεξιουμένη ὀρθίαν. Δεξιὰ θεραπεινὶς (πίν. XIIα).

42ς. VII. Ὅμοια, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀποτετημένη. Ὑψ. σφζ. 0,77 πλάτ. 1.07 μ. Παράστασις ὁμοία κατ' ἀντίστροφον διάταξιν (πίν. XIII β).

Ἀμφοτέρω τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα (VI καὶ VII) εἶναι ἐξεργασμένα ἀπὸ τὸν ἴδιον τεχνίτην, ἀνήκουν δὲ φαίνεται εἰς τρίτον ἐπιτύμβιον μνημεῖον ἢ εἰς τρίτην πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ τὰ προηγούμενα. Πάντως ἡ ἐργασία εἶναι πολὺ χονδροειδής. Ἡ ἐποχὴ των πιθανὸν μεταγενεστέρα τῶν ἄλλων.

42η. VIII. Πλάξ μαρμάρου ἑλαφρῶς κυκλικὴ κατὰ τὴν κυρίαν ὄψιν, φέρουσα ἄνω καὶ κάτω πλαίσιον. Ὑψ. 0,75 μ. Μέγιστον σφζ. πλάτος 0,77μ.

Πάχος κατὰ τὰ πλάγια ἄκρα 0,165 μ. Ἄνήκει πιθανῶς εἰς ἡμικυκλικὴν ἐξέδραν, τῆς ὁποίας τὸ ἄνοιγμα δύναται νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 4,70 μ. περίπου. (Εἰς χορδὴν τόξου 0,716 μ. ἀντιστοιχεῖ βέλος 0,027 μ.).

Ἐπιγραφὴ: ἄνω κατὰ τὴν ταινίαν τοῦ πλαισίου:

Ἡ] πόλις

καὶ κατωτέρω:

Φλ. Στρατονίκην, γυν[αῖκα

Ὑψη γραμμάτων: στ. 1: 0,025. Στ. 2: 0,044. Φ: 0,0δ5. (Πίν. XIVα).

429. IX. Πλάξ ἀσβεστολίθου ἐκ δύο τεμαχίων συνανηκόντων. (Πίν. XIVβ). Ὑψ.: 0,77, πλάτος: 0,51, πάχος: 0,11 μ. Ἐπιγραφὴ εἰς πλάσιον ἐξέχον. Ἡ ἐκτὸς τοῦ πλαισίου ἐργασία ἀδρά.

Δημήτριον Πε-

ρεῖτον, τὸν μέγαν

γυμνασίαρχον, οἱ ἔφηβοι:

Λάνδρος Διονυσίου

- 5 Ὑγιῆνος Ὑγιήνου, Εἰσιόδωρος Γλαυκίου, Ἡροίδης Διογένοϋς, Δημόκριτος Διογένοϋς, Ἀντιμένων Νεικάνορος - Παράμονος, Τ. Μουτιηνὸς Πωλλίων, Λ. Κοίλιος Μοῦνδος, Ἡλιόδωρος Ταρούλου, Κότυς Τηρήπου, Εὐκτίμενος Ζωσίμου, Περεΐτας Πλουτιάδου, Ζώπυρος Λυσιμάχου, Πανσανίας Ἀδαίου - Ἀδαῖος,
- 10 Ἀγάθων Ναρέως, Σεδάλας Μοκᾶσου, Ζείπας Βασικεῖλου, Ἐπικράτης Βεΐθνος, Παράμονος Μεστύλου.

Ὑψη γραμμάτων: Στ. 1: 0,039. Στ. 2-3: 0,033-0,034. Στ. 4 κ. ἔ. 0,018 μ.

Τὰ ὀνόματα μετὰ τῶν πατρωνυμικῶν χωρίζονται ἕκαστον διὰ κισσοφύλλου. Τὸ ἐν στ. 8 ὄνομα Παράμονος φαίνεται ὅτι εἶναι παρωνύμιον τοῦ Ἀντιμένωτος τοῦ Νεικάνορος. Δηλωτικὸν τοῦ παρωνυμίου εἶναι σημεῖον ὁμοιάζον πρὸς), τὸ ὁποῖον εἶναι χαρᾶγμένον μετὰ τὸ ὄνομα Παράμονος. Παρόμοιον σημεῖον ὑπάρχει καὶ μετὰ τὸ ὄνομα

'Αδατος (στ. 14), τὸ ὁποῖον ἐπίσης πρέπει νὰ εἶναι παρωνύμιον. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἀναπληρῶνει τὴν τυπικὴν ἔκφρασιν : ὁ καὶ ('Αντιμένων Νεικάνορος ὁ καὶ Παράμονος, Παιουανίας 'Αδαίου ὁ καὶ 'Αδαῖος).

Ζ α γ κ λ ι β έ ρ ι

43. Πλησίον τοῦ Ζαγκλιβερίου, κωμοπόλεως κειμένης νοτίως τῶν λιμνῶν Λαγκαδᾶ καὶ Βόλβης, ἀνευρέθησαν τυχαίως τὸ 1942 μία μαρμαρινὴ κεφαλὴ ἀνδρὸς καὶ μία ἐπιτυμβία στήλη ἀνάγλυφος καὶ ἐνεπίγραφος. Κατὰ τὸ πρόχειρον σχέδιον, τὸ ὁποῖον μοῦ ἐσιάλη, ἡ στήλη εἰκονίζει νεκρὸδεῖπνον καὶ ἰππέα. Ἄνω καταλήγει εἰς ἀετωμάτιον, κατὰ τὴν βᾶσιν τοῦ ὁποίου εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή :

'Αγαθοκλῆς Στησιμένου, Παιουανία[ς

'Αγαθοκλέους ἤρωες, χαίρετε.

Γράμματα ἐνδεικτικὰ τῶν τελευταίων ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Δ α ῖ ν ᾶ

44. Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1950 κατόπιν σχετικῶν πληροφοριῶν ἐπεσκέφθην μετὰ τοῦ συναδέλφου Μ. Ἀνδρονίκου τὸ χωρίον Λαῖνᾶ, κείμενον παρὰ τὸ 15ον χιλιόμετρον τῆς δημοσίας ὁδοῦ Θεσσαλονίκης—Καβάλας, ὅπου οἱ χωρικοὶ μᾶς ὑπέδειξαν ἐνδιαφέροντα «μακεδονικὸν» τάφον καμαρωτόν, ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ κυρίως νεκρικοῦ θαλάμου, μήκους 3,10 μ., πλάτους 5,10 μ. καὶ ἐκ προδόμου 1,45 × 5,10 μ. Θύρα πλάτους 1,25 μ., ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς ἐποίας διακρίνεται γραπτὸν ἰωνικὸν κυμάτιον, συνδέει τοὺς δύο τούτους χώρους. Φαίνεται ὅτι ὁ τάφος εἶχε συληθῆ παλαιότερον, ἀφαιρεθέντος ἐνὸς θολίτου τῆς καμάρας. Τὸ ὕψος λόγῳ τῆς ἐπιχώσεως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῆ. Πάντως εἶναι μεγαλύτερον τῶν 4,90 μ. Ἡ ἐξωτερικὴ θύρα τοῦ προδόμου ἀντὶ παραστάδων φέρει δύο δωρικοὺς κίονας ἐξ ἄσβεστολίθου μετὰ κονιίματος, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸ ἐν τέταρτον περίπου χωνεύονται ἐντὸς τῶν τοίχων. Ἡ πρὸς τὴν πρόσοψιν πλευρὰ τῶν κίωνων φέρει κανονικὰς ῥαβδώσεις, ἐνῶ εἰς τὴν πρὸς τὰ ἔσω αἰ ῥαβδώσεις ἀντικατεστάθησαν ἀπὸ ἰσαριθμούς ἐπιπέδους ἐπιφανείας. Τὸ παράδειγμα τοῦ ὁμοίου τάφου τῆς Βεργίνης¹ ἐπιτρέπει νὰ εἰκάζωμεν ὅτι καὶ ἡ πρόσοψις τοῦ τάφου τῶν Λαῖνῶν (τώρα δὲν εἶναι ὁρατὴ λόγῳ τῆς ἐπιχώσεως) εἶναι ἐπίσης ναοειδής. Ἐκτὸς τῶν δύο ἐκατέρωθεν τῆς θύρας κίωνων εἶναι πιθανὸν νὰ ὑπάρχουν κατὰ τὰ ἄκρα ἀνὰ εἰς ἡμικίων, ὑπεράνω δὲ θριγκὸς δωρικὸς μετ' ἀετώματος. Πιθανὴ χρονολόγησις : τέλη τοῦ 3ου αἰῶνος π. Χρ.²

¹ Χρον. 1939, 485 εἰκ. 19.

² Πιθανώτατα ὁ τάφος οὗτος εἶναι ὁ ἴδιος πρὸς ἐκεῖνον, τοῦ ὁποίου κάτωσιν

Β α σ ι λ ι κ ά

45. Κατά τὸ 1949 ἐκομίσθη καὶ κατετέθη εἰς τὸ μουσεῖον Θεσσαλονίκης ἐπιγραφή, εὐρεθεῖσα τυχαίως εἰς τινα ἀγρόν, κείμενον εἰς ἀπόστασιν ἐνδὸς τετάρτου τῆς ὥρας ΒΑ τῶν Βασιλικῶν. Πρόκειται περὶ πλακὸς μαρμάρου ἐκ δύο τεμαχίων συνανηκόντων. Εἶναι τεθραυσμένη πανταχόθεν, πλήν τῆς ἄνω πλευρᾶς, ἣ ὁποία διατηρεῖται ἐν μέρει. Μέγ. σφζ. ὕψος 0,205 μ. Μέγ. σφζ. πλάτος 0,34 μ. Πάχος 0,045 μ. Ἡ ἐπιγεγραμμένη ἐπιφάνεια εἶναι πολὺ ἐφθαρμένη. Ἐκ τῶν 7 τοῦλάχιστον στίχων, τοὺς ὁποίους περιελάμβανε, σφύζονται μόνον ὀλίγα γράμματα (εἰκ. 10).

Ἐκ τῶν στίχων 4-5 φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ πράξεως ἀγοραπωλησίας οἰκίας. Ὁ στ. 4 δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ νὰ συμπληρωθῇ :

— — — τὴν οἰκίαν τ]ὴν ἐχομένη[ν]¹ Ἀρ[.]ίου τοῦ [— — — —

Εἰς τὸν στίχον 5 ἀναγινώσκειται ἡ λέξις :

βεβαιοῖ

μὲ ἐπιφύλαξιν ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον γράμμα.²

Ἡ γραφή τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ.

Ἡ ἐπιγραφή εἶναι σημαντικὴ, διότι μᾶς παρέχει τὴν ἔνδειξιν, ὅτι παρὰ τὰ Βασιλικά ὑπῆρχε πόλις κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα π.Χ.,³ ἀνήκουσα προφανῶς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀνθεμοῦντος. Δὲν ἀποκλείεται ἡ ἀναζητουμένη πόλις νὰ ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀνθεμοῦς, περὶ τῆς θέσεως τοῦ ὁποίου ποικίλαι εἰκασίαι ἔχουν διατυπωθῇ.⁴

Μ ε σ η μ έ ρ ι

46. Ἐντὸς τοῦ χωρίου Μεσημερίου τῆς περιφερείας Ἐπανωμῆς ἀνευρέθη καμαρωτὸς «μακεδονικὸς» τάφος, ὁ ὁποῖος, ἀνασκαφεῖς

καὶ σύντομον περιγραφὴν μᾶς ἔχει δώσει ὁ E. A. Gardner ἐν BSA XIII, 1918—1919 σ. 14 εἰκ. 1 καὶ σελ. 15. Δισταγμὸς τις διὰ τὴν ταύτισιν γεννᾶται ὡς πρὸς τὴν πρόσοψιν, τῆς ὁποίας ἡ μορφή περιγράφεται καὶ εἰκονίζεται διαφορετικῶς. Πάντως αἱ μετρήσεις τοῦ Gardner, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν κυρίως νεκρικὸν θάλαμον, ταυτίζονται περίπου πρὸς τὰς ἡμετέρας.

¹ Θὰ ἀνέμενέ τις ἐδῶ καὶ τὸ ἄρθρον τῆς κατὰ τὸ σῆνηδες τυπικόν (Πρβ- π.χ. τὸς ἐξ Ὀλύμπου πράξεις ἀγοραπωλησίας, τὰς ἐκδοθείσας ὑπὸ D. M. Robinson ἐν TAPA LIX, 1928, 225 κ. ἐ., αὐτ. LXII, 1931, 42 κ.ἐ., αὐτ. LXV, 1934, 127 κ.ἐ., αὐτ. LXIX, 1938, 47 κ.ἐ.).

² Ὑψ. γραμ. : ± 0,009. Διάστιχα : 0,005 - 0,01.

³ Ἡ σημειωθῆ ὅτι ὁ εὐρέτης παρέσχε τὴν πληροφορίαν, ὅτι εἰς τὸν τόπον, ὅπου εὐρέθη ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή, παρατηροῦνται θεμέλια σπιτιῶν.

⁴ Βλ. σχετικῶς : Ἰ. Παπασταύρου, Μακεδονικὴ πολιτικὴ κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα, Ἀλέξανδρος ὁ Α΄ Α΄. Θεσσαλονίκη 1936, σ. 33.

τὸ θέρος τοῦ 1950, εὐρέθην πλαιόθεν συλημένον. Ἀποτελεῖται ἀπὸ νεκρικὸν θάλαμον μήκους 3 μ., πλάτους 3,50., ὃ ὁποῖος μέχρι τῆς γενέσεως τῆς καμάρου ἔφερεν ἐρυθρὸν κονίαμα. Εἰσέρχεται τις διὰ θύρας πλάτους 1,35 μ. Ἡ πρόσοψις εἶναι ἀπλῆ, χωρὶς κίονας καὶ ἀέτωμα. Ἔργασία μετρία, πιθανῶς τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος. Εἰς ἄλλο σημεῖον τοῦ χωρίου ἀνευρέθησαν ὑπὸ χωρικῶν πέντε ἄλλοι ἀπλοὶ κιβωτιόσχημοι τάφοι. Τὰ κτερίσματα ἠφανίσθησαν.

Νέα Μουδανιά (Χαλκιδικῆς).

47. Δυτικῶς τῶν Νέων Μουδανιῶν καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν κατοχὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἐκτελούν-

Εἰκ. 10. Ἐπιγραφή ἐκ Βασιλικῶν.

των ὀχρωματικὰ ἔργα, πολλοὶ τάφοι κεραμοσκεπεῖς, ἑλληνιστικῶν πιθανῶς χρόνων. Εἷς τινὰ ἐξ αὐτῶν εὐρέθη χρυσοῦς στέφανος, ὅστις ἐξηφανίσθη.¹

Μηκύβερα

48. Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Μηκυβέρνης, ὅπου κατὰ τὰ ἔτη 1934 καὶ 1938 εἶχον ἐνεργηθῆ συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν

¹ Ζημ. 35. Πρβ. BCH LXVIII-LXIX, 1944-1945, 431.

D. M. Robinson καὶ Γ. Ε. Μυλωνᾶ,¹ οἱ Βούλγαροι ἐνήργησαν μεγάλης ἐκτάσεως σκαφικὰς ἐργασίας δι' ὀχυρωματικὰ ἔργα, καταστρέψαντες πᾶν κτίσμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἢ σκαπάνη προσέκρουσεν. Ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων, ἐπιχειρήσας κατόπιν ἐγγράφου ἀδείας τῶν Γερμανῶν νὰ ἐξετάσῃ τὸν ἀνασκαπτόμενον ἀρχαιολογικὸν χῶρον, ἐκακοποιήθη καὶ ἀπεπέμφθη.² Πληροφοροῖα περὶ τῶν εὐρημάτων καὶ τῆς τύχης των δὲν ὑπάρχουν.³

Ποτιδαία

49. Μικρὰ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ, συγκεντρωμένη εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τῆς Νέας Ποτιδαίας, διηρηθῆναι ὑπὸ Γερμανῶν στρατιωτῶν, οἱ ὅποιοι κατέλυσαν εἰς αὐτὸ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1941. Μεταξὺ τῶν ἐξαφανισθέντων περιλαμβάνονται μία ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή,⁴ τρία μαρμάρινα ἀγάλματα κ.ἄ.⁵

50. Τὸ 1945 ἀνευρέθη μαρμαρῖνη κεφαλὴ γυναικός, ἐξαιρέτων πορτραῖτο τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ. (πίν. XV). Αὕτη μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης.⁶ Ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ διεπιστώθη ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ χρωματισμοῦ ἦτο κεκαλυμμένη διὰ στρώματος ἐκ λεπτοτάτων φύλλων χρυσοῦ, τοῦ ὁποῖου ἴχνη διακρίνονται.⁷

Δύο ἄλλαι κεφαλὰὶ ἀγαλμάτων εὐρέθησαν κατὰ τὸ 1947. Ἐπίσης μία ἐπιγραφή ἑλληνολατινικὴ, ἀναμνηστικὴ κατασκευῆς γυμνασίου ὑπό τινος Α. Κορυφικίου Ταραντίου.⁸

Ὀλύνθος

51. Ὁ ἀνεσκαμμένος ἀρχαιολογικὸς χῶρος τῆς Ὀλύνθου ὑπέστη σημαντικὰς ζημίας κατὰ τὸ διάστημα ἰδίως τοῦ ἀνταρτοπολέμου, ἀφαιρεθέντων κυρίως πολλῶν λίθων ἐκ τῶν ἀρχαίων οἰκιῶν. Τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα δὲν ἔπαθον ζημίας, διότι εἶχε ληφθῆναι μέριμνα ἐπικαλύψεως των.

52. Εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης ἐκομίσθη τὸ 1949 τεμάχιον μαρ-

¹ AJA XXXIX, 1935, 229 κ. ἐ. Ἀντόθι XLIII, 1939, 69, 304 κ. ἐ. Ἀντ. XLVII, 1943, 78 κ. ἐ.

² Ζημ. 133.

³ Ζημ. 95. Πρβ. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431. JHS LXIV, 1944, 93.

⁴ Ἐκεῖ δημοσευθῆ ὑπὸ D. M. Robinson ἐν TAPA LXIX, 1938 σ. 64 ἀριθ. 16.

⁵ Ζημ. 16.

⁶ Πρβ. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431. JHS LXIV, 1944, 93.

⁷ Ἡ ἐπιχρῶσις τῆς κόμης τῶν ἀγαλμάτων δὲν εἶναι ἀγνωστος εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. (Ch. Picard, La sculpture antique de Phidias à l'ère byzantine, 35³).

⁸ BCH LXXI - LXXII, 1917 - 1948, 488.

μαρίνης πλακός,¹ άνευρεθέν κατά τόν άρχαιολογικόν χῶρον Ὀλύνθου και φέρον τήν έπιγραφήν :

Είκ. 11. Ἐπιτυμβία έπιγραφή έξ Ὀλύνθου.

Κηφισόδωρος

Θευγέντος.

Γράμματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (είκ. 11).

Φαίνεται ότι ή άνωτέρω έπιτυμβία έπιγραφή πρέπει να ταυτισθῆ προς τήν υπό τοῦ A. J. B. Wace μνημονευομένην,² παρά τās άντιθέτους πληροφορίας ὡς προς τήν άκριβῆ θέσιν εύρέσεως.³

Ἄγιον Ὀρος

53. Ἡ Ὑψηροσία Ἀνασηλώσεως τοῦ ὑπουργείου παιδείας προέβη εἰς τήν έπισκευήν και στερέωσιν τοῦ Πύργου τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑποστῆ σημαντικῆς και έπικινδύνους ζημίας λόγω τῆς φθορᾶς τῆς έσωτερικῆς διαρθρώσεως αὐτοῦ.⁴

Δουμπιά

54. Πλησίον τοῦ χωρίου Δουμπιῶν Χαλκιδικῆς άνευρέθησαν δύο μεγάλοι πίθοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς μόνον διεσώθη Ὁ μεταβάς ἐπιτόπου έπιμελητῆς Ἀνδρόνικος έσημείωσεν εἰς τήν οικίαν χωρικοῦ ἐνεπίγραφον πλάκα έπιτυμβίαν ῥωμαϊκῶν χρόνων και δύο τεμάχια μαρμαρίνου ποδός, ἔχοντος τήν μορφήν λεοντοκεφάλου δράκοντος και ἀνήκοντος πιθα-

¹ Ἡ πλάξ ἄνω και κάτω ἀποτετμημένη. Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,08. Πλάτος 0,17. Ὑψος γραμμάτων 0,011 μ.

² A. J. B. Wace, The site of Olynthus, BSA XXI. 1914-1916, σ. 14, σημ. 2. Πρβ. Mabel Gude, A history of Olynthus, Baltimore 1933, 46.

³ Ὁ Wace, ἔ. ά., γράφει ότι εἶδε τήν έπιγραφήν εἰς τὸ Μυριόφυτον.

⁴ Αἱ έργασίαι έξετελέσθησαν εἰς δύο περιόδους, τὸ 1948 υπό τήν έπίβλεψιν έμου και τοῦ ἀρχιτέκτονος Δ. Θανοπούλου και τὸ 1949 υπό τήν έπίβλεψιν τοῦ Στ. Πελεκανίδου.

νῶς εἰς θρόνον. Ὁ Ἀνδρόνικος ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι δυτικῶς τοῦ χωρίου παρὰ τὴν θέσιν «Ἁγιοὶ Ἀπόστολοι» ὑπάρχουν τρεῖς ἄλλαι πλάκες ὄωμαϊκῶν ἐπίσης χρόνων, ἧτοι ἐν ἀνάγλυφον Θρακὸς ἱππέως, μία ἐπιτύμβια ἐπιγραφή καὶ ἐν ἐπίγραμμα ἐλεγειακόν.

Πύδνα

55. Κατὰ τὸ χωρίον Ἀλώνια, ἀπέχον πέντε περίπου χιλιόμετρα νοτιοδυτικῶς τοῦ Μακρυγιάλου, ἀνευρέθη τυχαίως ἐνεπίγραφος πλάξ, ἧτις ἀναφέρεται εἰς σύνοδον θρησκευτῶν ἐπὶ θεοῦ Διὸς Ὑψίστου, γενομένην ἐν Πύδνῃ κατὰ τὸ ἔτος 250 μ. Χ. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς, ὅπου εὐρέθη ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή, ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ χωρίου Μακρυγιάλου, ὅπου συχνὰ ἀνευρίσκονται τυχαίως ἀρχαιότητες, θέλει διευκρινίσει τὸ πρόβλημα ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο ἡ ἀρχαία Πύδνα.¹

Δίον

56. Ἡ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ τοῦ Δίου εἶχε μεταφερθῆ λόγῳ τοῦ ἀνταρτοπολέμου ἐκ Μαλαθριάς εἰς Κουντουριώτισσαν. Ἐκλείψαντος τοῦ κινδύνου καὶ ἀποκατασταθείσης τῆς τάξεως, τὰ πλεῖστα τῶν ἀντικειμένων τῆς συλλογῆς μετεφέρθησαν πάλιν εἰς Μαλαθριανὴν χωρὶς ἀπωλείας ἢ ζημίας. Εἰς Κουντουριώτισσαν ἀπομένουν μόνον ὀλίγα βαρῆα μάρμαρα. Ἀναμένεται ἡ ἀποπεράτωσις τοῦ μικροῦ μουσείου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνεγερθῆ εἰς Μαλαθριανὴν ἐπιμελείᾳ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Σωτηριάδου, καὶ ἐλπίζεται ὅτι σύντομα θὰ καταστή δυνατὸν νὰ ἐκτεθοῦν εἰς αὐτὸ εὐπροσώπως ὅλαι αἱ ἀρχαιότητες, αἱ εὐρεθεῖσαι κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Δίου.

57. Εἰς τὴν θέσιν «Καλύβια» τῆς περιοχῆς τοῦ Δίου ἀνευρέθη τὸ 1943 κτήριο, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ ἐκεῖ δημοδιδασκάλου, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν διαμερισμάτων. Πρόκειται πιθανῶς περὶ βαλανείου μὲ ὑπόκαυστον, διότι κατὰ τὰς ἰδίας πληροφορίας ἀπεκαλύφθησαν καὶ κιονίσκοι, ἐκτισμένοι μὲ κυκλικὰς πλίνθους.

¹ Ὁ καθηγητὴς Ch. Edson (The tomb of Olympias (= Macedonia IV), Hesperia XVIII, 1919, 95), βασιζόμενος εἰς σοβαρὰς ἐνδείξεις, τοποθετεῖ τὴν Πύδναν, ὅχι βέβαια χωρὶς ἐπιφυλάξεις, κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Μακρυγιάλου. Ἡ δὲ μὲ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς νέας ἐπιγραφῆς, εἰς τὴν ὁποίαν σαφῶς ἀναγράφεται «ἐν Πύδνῃ», τὸ ζήτημα περιπλέκεται καὶ χρειάζεται ἀνοθεώρησιν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ γίνῃ ἔρευνα εἰς τὰ Ἀλώνια καὶ εἰς τὴν θέσιν ὅπου εὐρέθη ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή. Σημειωτέον ὅτι ἔλαβον γνῶσιν τοῦ κειμένου ἀπὸ ἀπόγραφον, τὸ ὁποῖον μοῦ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ εὐρέτου.

Πέλλα

58. Μικρά συλλογή, ἡ ὁποία ἐστεγάζεται εἰς τὸ κοινοτικὸν γραφεῖον ὑπέστη ζημίας ἄγνωστον ὑπὸ τίνων. Ἄγγεια, ὄστρακα, εἰδῶλια καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα, τὰ ὁποῖα πρὸ τοῦ πολέμου εἶχον περισυλλεγῆ κατὰ καιροὺς ὑπὸ τοῦ δημοδιδασκάλου Π. Χαρτοματσίδου, ἠφανίσθησαν. Παρέμειναν ἐκεῖ μόνον τὰ μαρμάρινα ἀντικείμενα.

Βεροία

59. Τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν Βεροίας εὗρεν ἡ κατοχὴ στεγαζομένην εἰς τὴν παλαιὰν Μητρόπολιν, βυζαντινὴν βασιλικὴν τοῦ 11ου αἰῶνος. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1941 ὁ ναὸς ἐπετάχθη ὑπὸ γερμανικῆς στρατιωτικῆς μονάδος καὶ ἐχρησιμοποιήθη ὡς στάβλος. Ὀλίγους μῆνας κατόπιν, ἦτοι κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου τοῦ 1942, αἱ ἀρχαιοτῆτες ἐξεβλήθησαν καὶ κατὰ ἀξιοθρηνητικῶς βάνανσον τρόπον ἀπορριφθεῖσαι εἰς ἓνα λάκκον τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ ἐκαλύφθησαν δι' ἀπορριμάτων καὶ τῆς κόπρου τῶν ζώων. Αἱ ἐξ αὐτῶν δυσμετακόμιστοι¹ κατετεμαχίσθησαν.² Ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία, κατόπιν ἐνεργειῶν τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ν. Παπαδάκι, διευθυντοῦ τότε τῶν Ἱστορικῶν μνημείων καὶ ἀρχαιολογίας παρὰ τῇ Γενικῇ διοικήσει Μακεδονίας, ἐμερίμνησε διὰ τὴν περισυλλογὴν καὶ προσωρινὴν ἀποθήκευσίν των. Τὸ 1947 ὁ ἐπιμελητὴς Καλλιπολίτης μετεκόμισε καὶ ἐτοποθέτησεν ὄλον τὸ ἀρχαῖον ὑλικὸν εἰς τὸν παρὰ τὴν Ἑλιὰν μικρὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῆς Κυριώτισσας, ὅπου τοῦτο εἶναι τώρα προσιτὸν εἰς τὸν ἐπισκέπτην.

60. Ἐξωθι τῆς Βεροίας καὶ παρὰ τὴν θέσιν, ὅπου διασταυροῦνται ἡ δημοσία ὁδὸς πρὸς τὴν Νάουσσαν καὶ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν, ὁ Ν. Κοτζιάς ἐνήργησε τὸ 1940 ἀνασκαφὰς εἰς ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον δαπάναις τοῦ ἐκ Βεροίας Στεφάνου Τσιράκογλου, ὅστις ἤτο καὶ ἰδιοκτῆτης τοῦ ἀνα-

¹ Ὡς π.χ. ἡ πλάξ, ἡ περιέχουσα τὰς τρεῖς ἐπιστολάς τοῦ βασιλέως Δημητρίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ. (Περὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν βλ. τελευταία: J. M. R. Cormack, *Royal letters in Beroea*, BSA XL, 1939-1940, 14-16).

² Ζημ. 57,119. Ἡ παρατήρησις τοῦ R. Hampe (*Griechischer und englischer Kunstschutzbericht*, Gnomon 1950, Heft 1/2, 4): «das dieses Gebäude bereits vom griechischen Militär als Militärlagen benutzt und als solches übernommen worden war» δὲν ἔχει καμίαν ἀξίαν, ἐὰν ἐσημειώθῃ ὡς δικαιολογητικὸν τῆς γενομένης φθορᾶς καὶ κακομεταχειρίσεως τῶν ἀρχαιοτήτων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ εὐθύνη διὰ τὰ γενόμενα βυρύνει πρωτίστως τὴν γερμανικὴν ὑπηρεσίαν προστασίας ἔργων τέχνης, τῆς ὁποίας ὁ προϊστάμενος, ὁ Dr. H. von Schönebeck, εἰς οὐδεμίαν ἐνέργειαν προέβη, μολονότι εἶχεν ἐπιστηθῆ ἡ προσοχὴ του ὑπ' ἐμοῦ καὶ προφορικῶς καὶ ἐγγράφως τρεῖς μῆνας ἐνωρίτερον (ἀπὸ 12 Δεκεμβρίου 1941).

σκαφέντος χώρου. Ἀπεκαλύφθησαν κατ' αὐτάς μία ὄμμαϊκὴ σαρκοφάγος μὲ τρεῖς ἀναγλύφους προτομὰς γυναικῶν καὶ 110 παλαιοχριστιανικοὶ τάφοι διαφόρων τύπων. Τὰ κτερίσματα τῶν τάφων ἦσαν πτωχά. Σημαντικώτερα ὅμως ἦσαν τὰ καλύμματα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἀπὸ ὕλικὸν παλαιότερων ταφῶν. Ἐκτὸς ἐπιτυμβίων τινῶν ἀναγλύφων καὶ ἐνὸς τμήματος σαρκοφάγου εὗρέθη καὶ μία ἑλλιπὴς μὲν, ἀλλ' ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα πλάξ, φέρουσα λατινικὴν ἐπιγραφὴν. Αὕτη περιέχει ἐπιστολὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Γαλλιανοῦ (253-268 μ. Χ.) πρὸς τοὺς Μακεδόνας, ἀπαντητικὴν εἰς προηγηθεῖσαν αἴτησιν αὐτῶν, ζητησάντων τὴν ὑποστήριξιν τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῶν Ἑρούλων καὶ ἄλλων γερμανικῶν φύλων, τὰ ὁποῖα ἐληλάτουν τὴν χώραν των.¹ Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατὰ τὴν Κατοχὴν ἐξηφανίσθη. Ἀνευρέθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Καλλιπολίτου, ἀλλὰ ἔλειπε πλέον μέρος αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε θραυσθῆ.

61. Περὶ τὰ 100 μ. βορειοδυτικῶς τοῦ νεκροταφείου τούτου, ἐπὶ οἰκοπέδου τῶν Π. Βουζουλίδου καὶ Σ. Χαρισιάδου, ἀπεκαλύφθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Κοτζιά πύργου τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐκτισμένος ἐξ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν δωρικοῦ, ἰωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ ἔνθυμοῦ, προερχομένων, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς Βεροίας. Ἐντεῦθεν ἐξήχθησαν μερικοὶ ἐπιτύμβιοι βωμοὶ καὶ 28 βάρθρα βωμοειδῆ, φέροντα ἐνδιαφερούσας ἐπιγραφάς, τιμητικὰς πρὸς συνέδρους, μακεδονιάρχας, ἱερεῖς, ἀγωνοθέτας κ. ἄ. ἀρχοντας τῆς πόλεως.²

62. Πλησίον τοῦ ἀνωτέρω πύργου ἀπεκαλύφθη τυχαίως τὸ 1943 μέγα ἀνάγλυφον (ὑψ. 1,65) ὄμμαϊκῶν χρόνων, εἰκονίζον κολοσσιαίαν κεφα-

¹ Arch. Anz. 1942 στ. 172-175, εἰκ. 32-38. Πρβ. BCH LXIV-LXV, 1940-1941, 250. JHS LXIV, 1944, 93. Ἐς σημειωθῆ ὅτι ἡ εἰς τὰ δύο τελευταῖα σημειωμένη εἰδησις περὶ ἀνευρέσεως νόμου τοῦ Ποπλίου Λικινίου, ἀφορῶντος εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας, δὲν εἶναι ἀκριβής. Ὁφείλεται δὲ εἰς ἐσφαλμένην πληροφορίαν τοῦ εὐρέτου, παρεξηγήσαντος τὸ κείμενον τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς τοῦ Γαλλιανοῦ, διότι περὶ αὐτῆς καὶ μόνον πρόκειται. Ἐς προστεθῆ ὅτι ἡ ὀρθὴ διάγνωσις τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιγραφῆς ὀφείλεται εἰς τὸν καθηγητὴν R. Egger (Arch. Anz. ἑ.ά.).

² Φωτογραφίαι καὶ κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν ἐδημοσιεύθησαν ἤδη κατ' ἀπογραφα τοῦ Κοτζιά ἐν Arch. Anz. 1942, στ. 175-183, ἀριθ. 1-31, εἰκ. 31-51. Εἰς τὰ κείμενα ταῦτα διορθωτέα τὰ ἐξῆς: Ἐπιγρ. 2 στ. 2 κ.ε.: *Κλαύδιον Ἀνσίμαχον τὸν Μακεδονιάρχην* (ἀντί: *Κλαύδιον τὸν | Μακεδονιάρχην*). Ἐπιγρ. 15 στ. 3 κ.ε.: *Δημήτριον υἱὸν Οὐαριανοῦ* (ἀντί: *Δημητρίου Ὀνουριανοῦ*). Ἐπιγρ. 26 στ. 5 κ.ε.: *οἱ σύνεδροι, Γαϊανοῦ ἀναστήσαντος* κλπ. (ἀντί: *οἱ σύνεδροι | σύνεδρον | Γαϊανοῦ ἀναστήσαντος*). Ἐς σημειωθῆ τέλος ὅτι εἰς τὴν ἐπιγραφὴν 9 μεταξὺ τοῦ στίχ. 1: *Ἀγαθῆ Τύχη* καὶ τοῦ στίχ. 2: *ΔΡΙΩ Λικίνιον* μεσολαβεῖ χώρος ἀντιστοιχῶν πρὸς δύο στίχους. Ἡ συμπλήρωσις ἀσφαλής: [*Κατὰ τὸ δόξαν τῷ λαμπροτάτῳ συνεδρίῳ*]. (βλ.: J. καὶ L. Robert, Bull. Epigr. (REG) 1942, 96. Πρβ. L. Robert, Un juriste romain dans une inscription de Beroia, Hellenica V (Paris 1948), 29).

λὴν Μεδοῦσης. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο τοποθετημένον ὡς ἀποτρόπαιον ὑπεράνω πύλης τινὸς τοῦ ἐκεῖθεν διερχομένου τείχους.¹

63. Βορείως τῆς πόλεως καὶ κατὰ τὸ ὑπεράνω τῶν στρατώνων πεδίων βολῆς ὁ Κοιζιάς τὸ 1940 ἠρεύνησεν ἔνδεκα κεραμοσκεπεῖς τάφους, εἰς τοὺς ὁποίους εὐρέθησαν ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς μελανόμορφα ἄγγεϊα τοῦ βου π. X. αἰῶνος. Δύο ἄλλοι ὑπόγειοι, λαξευμένοι ἐπὶ τοῦ βράχου, θάλαμω τοὶ τάφοι εὐρέθησαν κατὰ τὰ βορειοανατολικά τῆς Βερούας, εἰς οἰκόπεδον τῶν Χατζηπαύλου καὶ Χατζηπάλλη, φέροντες κλίνας λαξευτάς, ἐπὶ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἄγγεϊα καὶ εἰδώλια, χρονολογούμενα, κατὰ τὸν Κοιζιᾶν, εἰς τὸ τέλος τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.²

64. Κατὰ τὸ 1947 ὁ Καλλιπολίτης περιουλέξε τυχαῖά τινα εὐρήματα: α) τμήμα ἐπιτυμβίας στήλης τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρτῶν τοῦ 3ου αἰῶνος μ. X., φερούσης τετράστιχον ἐπίγραμμα εἰς μνήμην Ἐπιγράμματος (ἢ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς *Μουσάων Θεράπαινα*), β) ἐπιτυμβίαν ἐπιγραφὴν (*Σαδάλας Νικάνδρου, | Στρατῶν Σαδάλα, | Φιλίστα Σαδάλα γυνή*) τοῦ 3ου αἰῶνος μ. X. καὶ γ) τεμάχια σαρκοφάγου με ἀναγλύφους παραστάσεις γυναικῶς, κεφαλῶν Μεδοῦσης, γιολανδῶν καὶ Νικῶν κατὰ τὰς γωνίας³

65. Περὶ τὴν θέσιν Μουαρίφ (κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς πόλεως) ὁ Καλλιπολίτης ἀνέσκαψε τὸ 1948 τέσσαρας τάφους ἐξ ἐκτεταμένης νεκροπόλεως, γνωστῆς ἐκ προηγουμένων ἐργασιῶν. Εἰς ἐξ αὐτῶν ἦτο κατεσκευασμένος ἐξ ὀπτοπλίνθων, οἱ δὲ ἄλλοι ἐκ μαρμαρίνων ἢ πωρίνων πλακῶν. Εἰς ἓνα μόνον εὐρέθησαν κτερίσματα: τρία ὑάλινα βαλσαμάρια, χαλκοῦς δίσκος κατόπτρου καὶ 11 χαλκᾶ νομίσματα, καλῶς διατηρούμενα.⁴

66. Κατὰ τὴν αὐτὴν περιοχὴν ὁ Ἄνδρόνικος ἠρεύνησε τὸ 1950 τυχαίως ἀποκαλυφθέντα κιβωτιόσχημον τάφον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν τὰ ὄστα δύο νεκρῶν. Κτερίσματα: μικρὰ οἰνοχόη με τρίλοβον στόμιον, χαλκῆ στελεγγίς με στικτὴν ἐπιγραφὴν ΔΩΡΟΝ καὶ χαλκοῦν νόμισμα Ἀδριανοῦ. Εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν πρὸς ἀνατολάς, ἐνεργουμένης κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐσκαφῆς πρὸς θεμελίωσιν τοῦ ἐκκοκιστηρίου βάμβακος Τσιτριλί-

¹ BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431.

² Arch. Anz. 1942, στ. 184 - 187. Πρβ. BCH LXIV - LXV, 1940 - 1941, 250.

³ BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 438.

⁴ Ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων, κατὰ γνωμάτευσιν τῆς κ. Εἰρ. Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου, 4 εἶναι Θεσσαλονικῆς (τὸ νεώτερον με προτομὴν Γορδιανοῦ τοῦ 3ου), 2 Πέλλης, σύγχρονα περίπου πρὸς τὰ προηγούμενα, 2 τῆς ἐπαρχίας Δίου (ὄν τὸ ἔτερον τῶν χρόνων τοῦ Αὐτοκράτορος Φιλίππου τοῦ 1ου) καὶ 3 τοῦ κοινου τῶν Μακεδόνων, ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐποχὴν Ἀλεξάνδρου Σεβήρου καὶ Γορδιανοῦ τοῦ 3ου (BCH LXXIII, 1949, 531 - 532. Πρβ. JHS LXX, 1950, 6).

δου, ἀνευρέθη ἐντετειχισμένος εἰς τὸ ἐκεῖθεν διερχόμενον τεῖχος μέγας ἐπιτύμβιος βωμὸς μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις. Κατὰ τὴν κυρίαν ὄψιν εἰκονίζεται Ἐρμῆς μὲ πέτασον, κηρύκειον καὶ περωτὰ πέδιλα. Ἐπιγραφή κατὰ τὴν ὑπεράνω ταινίαν καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ ἀναγλύφου. Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν εἰκονίζεται προτομὴ γυναικός, μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν ἐξειργασμένη, καὶ κάτωθι ἐπιγραφή (πίν. ΧVΙα). Εἰς τὴν δεξιάν: ἔφιππος ἀνὴρ, βωμὸς καὶ δένδρον, ἐπὶ τοῦ ὁλοίου ἐλίσσεται ὄφις. Μετεκομίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου εἰς τὴν συλλογὴν τῆς Κυριώτισσας.¹

67. Παρὰ τὴν θέσιν Μύλους (νοτιοδυτικὸν τμήμα τῆς πόλεως) ὁ Καλλιπολίτης ἠρεύνησε τὸ 1948 θάλαμοι δὴ τάφον, λαξυτὸν εἰς τὸν βράχον, περιέχοντα πῆλινα ἀγγεῖα τοῦ τέλους τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

68. Εἰς τὴν κεντρικὴν Πλατεῖαν δικαστηρίου ἀνευρέθη μαρμαρῖνη κεφαλὴ γυναικός, προερχομένη ἐξ ἐξέχοντος ἀναγλύφου καλῆς τέχνης τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος, καὶ ἀναθηματικὴ στήλη τελευταίων ῥωμαϊκῶν χρόνων, φέρουσα ἀνάγλυφον παράστασιν Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑγείας (:).

69. Παρὰ τὴν θέσιν Ἐλιάν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀνευρέθη ἐνεπίγραφος στήλη μετ' ἀετώματος τοῦ ἔτους 177)8 μ. Χ., περιέχουσα κατάλογον ἐφήβων καὶ μνημονεύουσα χρηματικὴν δωρεάν τοῦ ἐφηβάρχου Στατίου Ἀντιγόνου πρὸς ἀγορὰν ἐλαίου.²

70. Ἐντὸς ὑπογείου οἰκίας, κειμένης κατὰ τὴν κεντρικὴν ὁδὸν τῆς πόλεως, ἀπεκαλύφθη τὸ 1950 τμήμα μωσαϊκοῦ δαπέδου ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ δύο μικρὰ τεμάχια μαρμαρῖνης τραπέζης.

71. Κατὰ τὴν θέσιν «Παλαιόφορος» ἀνευρέθη μεγάλη στήλη (ῥψ. 1,26 μ.) ἐπιγεγραμμένη καὶ εἰς τὰς δύο πλευρὰς καὶ περιέχουσα εἰς 216 πυκνογραμμένους στίχους τὸν «γυμνασιαρχικὸν νόμον» τῆς πόλεως.³ Ἡ μία ὄφις, ὅπου εἶναι γραμμένον τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ νόμου,

¹ Πληροφορίαι Μ. Ἀνδρονίκου. Πρβ. Ἰ. Παπαδημητρίου, Ἀρχαιολ. ἐρευναι... 1950. Ἑλλ. Δημιουργία Δ', 7, τευχ. 70 (1951), 46.

² BCH LXXII, 1949, 531, εἰκ. 15 καὶ 532. JHS LXX, 1950, 25.

³ Φαίνεται ὅτι ἡ πλάξ ἐχρησιμοποίηθη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ὡς κάλυμμα τάφου. Τὰ περιστατικά καὶ τὸν χρόνον εὐρέσεως δὲν γνωρίζω ἀκριβῶς, διότι οἱ εὐρέται, ἀδελφοὶ Ἐμμ. καὶ Κωνστ. Καρτατουμάνη, ὄχι μόνον δὲν προέβησαν εἰς τὴν νόμιμον δῆλωσιν, ἀλλ' ἐχρησιμοποίησαν τὴν πλάκα διὰ τὴν ἐπικάλυψιν ἐπικλινοῦς προσβάσεως εἰς τὸν κηπὸν των. Πληροφορηθεὶς τὸν Ἰούλιον τοῦ 1949 τὸ γεγονός, ἐζήτησα παρὰ τοῦ Εἰσαγγελέως Βεροίας (ὁ τότε ἐπιμελητὴς Βεροίας Β. Καλλιπολίτης ἀπουσίαζεν ἐκ τῆς ἔδρας του) τὴν κατάσχεσιν τοῦ εὐρήματος. Ὁ φιλάρχαιος εἰσαγγελεὺς κ. Γ. Γιαννακόπουλος, ἀνταποκριθεὶς μὲ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον καὶ ἀξίεπαινον προθυμίαν, κατέσχε τὴν πλάκα, τὴν ὁποίαν, μεταβάς ἐγὼ εἰς Βέροιαν, μετεκόμισα καὶ κατέθεσα εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης.

είναι πολύ ἐφθαρμένη, ἢ δὲ ἀνάγνωσις κατὰ τὰ κάτω 2)β εἶναι δυσχερεστάτη καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἀδύνατος. Ἡ ἄλλη ὁμως ὄψις (πίν. XVI β) διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ ἡ ἀνάγνωσις εἶναι εὐχερής. Ὅπωςδὴποτε τὸ κείμενον εἶναι σημαντικώτατον, μέλλει δὲ νὰ πλουτίσῃ πολὺ τὰς γνώσεις μας γενικὰ περὶ τῆς λειτουργίας τῶν γυμνασίων καὶ περὶ ἄλλων συναφῶν ζητημάτων.

Εἰς τοὺς 21 πρώτους στίχους τῆς πρώτης πλευρᾶς ἀναγράφεται τὸ ψήφισμα τῆς πόλεως, τὸ κυρωτικὸν τοῦ νόμου, τὸν ὁποῖον εἰσηγήθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ ἐπωνύμου ἀρχοντος *στρατηγοῦντος* Ἰπποκράτου Νικοστράτου ὁ γυμνασάρχος Ζώπυρος Ἀμύντου καὶ οἱ πολῖται Ἀσκληπιάδης Ἡρᾶ καὶ Κάλλιπος Ἰπποστράτου. Ἀπὸ τοῦ στίχου 22 μετὰ τὸν τίτλον «νόμος γυμνασιαρχικός» ἀκολουθοῦν αἱ ἐπὶ μέρους διατάξεις, διηρθρωμένοι κατὰ κεφάλαια. Ἐν ἀρχῇ καθορίζονται τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ γυμνασάρχου, ἡ θεμιτὴ ἡλικία αὐτοῦ, ὁ ὄρκος, τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ δώσῃ οὗτος, καὶ ἄλλαι διατάξεις δυσανάγνωστοι. Οἱ στίχοι 1-10 τῆς δευτέρας πλευρᾶς ἀναφέρονται εἰς περιπτώσεις πειθαρχικῶν εὐθυνῶν τῶν φοιτῶντων εἰς τὸ γυμνάσιον. Περαιτέρω δέ, στ. 10-13: περὶ ἀσκήσεως εἰς τὸ ἀκοντίζειν καὶ τοξεύειν. Στ. 13-26: περὶ παιδῶν καὶ παιδοτριβῶν. Στ. 26-39: περὶ τῶν μὴ δικαιουμένων νὰ μετέχουν τοῦ γυμνασίου. Στ. 39-45: περὶ τῶν προσβαλλόντων τὸν γυμνασάρχον καὶ βισιοπραγούντων κατ' αὐτοῦ. Στ. 45-71: περὶ τῶν Ἑρμαίων τοῦ μηνὸς Ὑπερβερεταίου. Στ. 71-84: περὶ λαμπαδαρχῶν. Στ. 84-87: περὶ βραβευτῶν. Στ. 87-97: περὶ τῶν προσόδων καὶ τῶν δαπανῶν τοῦ γυμνασίου καὶ περὶ ἀποδόσεως λογαριασμοῦ ὑπὸ τοῦ γυμνασάρχου. Στ. 97-99: περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ ἀγοραστοῦ τοῦ γλοιοῦ. Στ. 99-101: περὶ κλοπῶν. Στ. 101-107: περὶ ἀποκαταστάσεως ζημιῶν. Στ. 107-109: περὶ εὐθυνῶν τοῦ γυμνασάρχου μετὰ τὸ πέρας τῆς θητείας του.¹

72. Ἄλλη ἐνδιαφέρουσα ἐνεπίγραφος στήλη περισυελέγη τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Μ. Ἀνδρονίκου ἐκ τοῦ κτήματος Ἀγ. Καταμάκα, ἔξωθεν τῆς βορείας παρυφῆς, τῆς σχηματιζομένης δι' ἀποτόμου πτώσεως τοῦ ὑψηπέδου τῆς πόλεως καὶ συμπιπτούσης πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἀρχαίου τείχους.² Τὸ κείμενον περιέχει *π ρ ᾱ ξ ι ν ἀ π ε λ ε υ θ ε ρ ῶ σ ε ω ς δ ο ὕ λ ω ν*, χρονολογουμένην *βασιλεύοντος Ἀντιγόνου ἐβδόμου καὶ εἰκοστοῦ ἔτους*, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸν Ἀνδρονίκον, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 235 π.Χ.³

¹ Πρβ. BCH LXXIV, 1950, 306. JHS LXX, 1950, 6.

² Εἶναι περίεργον δεῖ, ἐνῶ ἡ στήλη ἦτο ἐμπεπηγμένη εἰς τὴν γῆν καὶ ὄρατὴ ἐπὶ 80 ἔτη καὶ πλέον, ἐν τούτοις εἶχε παραμείνει ἄγνωστος.

³ Μαν. Ἀνδρονίκου, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Βεροίας. Θεσσαλονίκη 1950. (Ἔκδοσις Γεν. διοικήσεως Μακεδονίας, Διεύθ. Ἱστορ. μνημείων καὶ ἀρχαιολογίας).

73. Χριστιανική ἐπιγραφή τοῦ 4ου πιθανῶς αἰῶνος περι-
 συνελέγη τὸ 1947 ὑπὸ τοῦ Καλλιπολίτου καὶ κατετέθη εἰς τὴν συλλογὴν τῆς
 Κυριώτισσας. Ἐνδιαφέρει διὰ τὰς χαρακτηριστικὰς ἐν ἀρχῇ ἐπικλήσεις:
Τὸν παντοκράτορα σοὶ καὶ ἅγιον Θεόν. Καὶ τὴν τύχην σοί. Ὁ Καλλιπο-
 λίτης πιστεύει ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιτυμβίου μνημείου.¹

74. Ἡ Ὑπηρεσία ἀναστηλώσεως τοῦ ὑπουργείου παιδείας προέβη κατὰ
 τὸ 1950 εἰς περιορισμένας μὲν, ἀλλὰ σωστικὰς στερεώσεις μερικῶν ἐκ τῶν
 πολυπληθῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιδίων τῆς πόλεως, ἀναθέσασα τὴν ἄμεσον
 ἐποπτεῖαν εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Ἀνδρόνικον. Οὕτως, ἐπεσκευάσθη ἡ στέγη
 τοῦ Ἁγίου Κηρύκου, ἐστερεώθησαν αἱ τοιχογραφίαι τῆς Πανα-
 γίας τῆς Παλαιοφοριτίσσης, ἐπεσκευάσθη ἡ στέγη καὶ ἐστερεώ-
 θησαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἁγίου Νικολάου Μακαριωτίσσης,
 ἐνισχύθησαν δὲ οἱ ἐτοιμόρροποι τοῖχοι, ἐπενδυσθέντες διὰ νεωτέρας τοιχο-
 δομίας, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Γουρνιαῖ. Ἐγένετο ἐπίσης ὑπὸ
 τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐφόρου Πελεκανίδου καθαρισμός, στερέωσις καὶ φωτο-
 γράφησις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναυδρίου τοῦ Χριστοῦ.

75. Κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς νέας ὁδοῦ Βεροίας - Παλατίτσας ἀνευ-
 ρέθησαν τὸ 1940 δύο τάφοι, ἀναγόμενοι εἰς τὴν πρώϊμον ἐποχὴν τοῦ
 σιδήρου. Ἡρευνήθησαν ὑπὸ τοῦ Ν. Κοτζίᾶ. Κτερίσματα: 4 πόρπαι χαλ-
 καὶ (3 μεγάλαι καὶ 1 μικρὰ) τοξοειδοῦς σχήματος, δύο ἄλλαι ὀκτωειδεῖς μὲ
 διπλᾶς σπείρας, τρία χαλκᾶ περιβραχιόνια κ.ἄ.²

Βεργίνα - Παλατίτσα

76. Ὁ τάφος τῆς Βεργίνας³ ὑπέστη σημαντικὰς ζημίας κατὰ
 τὴν διάρκειαν τοῦ ἀνταρσιοπολέμου, ὅτε αἱ ἐθνικαὶ στρατιωτικαὶ δυνάμεις
 εἶχον συμπτυχθῆ. Ὁ ὠραῖος μαρμάρινος θρόνος, ὁ ἀναστηλωθεὶς καὶ ἀπο-
 κατασταθεὶς εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφήν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ῥωμαίου,
 ἀποσυνετέθη. Ἐξ ἄλλου τὸ ἀνάκτορον τῆς Παλατίτσας⁴ εἶναι ἐπὶ τοῦ πα-
 ρόντος ἀπρόσιτον λόγῳ ναρκοθετήσεως τῆς περιοχῆς.

σελ. 7-23. Δημοσιεύονται ἐπίσης ἐδῶ (σ. 23-32) 7 ἐπιτύμβια μνημεῖα, εὐρήματα πα-
 λαιά, καὶ ἐν ἀπόσπασμα ψηφίσματος (;) τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος, διασφῶνον
 μόνον ὀλίγας λέξεις.

¹ Vas. Kallipolitis, Une épitaphe chrétienne de Beroia. *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves* X, 1950, (= *Mélanges Henri Grégoire* II) σ. 357-360. Τὸν ἐπιτύμβιον χαρακτῆρα ἀμφισβητεῖ ὁ H. Grégoire αὐτ. 360.

² Arch. Anz. 1942, στ. 187. *JHS* LXIV, 1944, 93.

³ Χρον. 1939, 485 κ. ἐ. πίν. II.

⁴ Χρον. 1939, 488.

77. Κατὰ τὸ 1942 ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Dr. Exner, στρατιώτης ὄν, ἀνέσκαψεν 6 ἑλληνιστικοὺς τάφους παρὰ τὴν Βεργίναν ἄνευ ἀδείας τοῦ ὑπουργείου παιδείας καὶ παρὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Παπαδάκι, ὅστις ὑπηρετεῖ τότε ὡς διευθυντῆς τῆς παρὰ τῇ Γενικῇ διοικήσει Μακεδονίας Διευθύνσεως ἱστορικῶν μνημείων καὶ ἀρχαιολογίας.¹ Τὰ εὐρήματα κατετέθησαν εἰς τὴν Γερμανικὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν Θεσσαλονίκης - Αἰγαίου. Παρὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ παρεδίδοντο «ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ» εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης, τοῦτο δὲν ἐγένετο.²

78. Ὁ ἐπιμελητὴς Ἀνδρόνικος περυσινέλεξε κατὰ τὸ 1950 ἀγγεῖα, χαλκᾶς πόρπας μεγάλας τοξοειδεῖς καὶ ἄλλας τοῦ εἶδους τῶν *spectacle fibulae* καὶ χαλκοῦς διπλοῦς πελέκεις. Ταῦτα προέρχονται ἀπὸ τοὺς ἀνατολικῶς τῆς Βεργίνας ὑπάρχοντας μικροὺς τύμβους καὶ ἀνάγονται εἰς τὴν πρῶτον ἐποχὴν τοῦ σιδήρου.³

79. Δύο ἐπιτύμβιαι στήλαι, εὐρεθεῖσαι ἐπὶ τῆς μεγάλης τούμπας, ἡ ὁποία κεῖται ἐντὸς τῆς Βεργίνας, μετεκομίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου εἰς Βέροιαν καὶ κατετέθησαν εἰς τὴν συλλογὴν τῆς Κυριώτισσας. Ἡ μία, ἀπαρτιζομένη ἐξ ὀκτὼ θραυσμάτων, φέρει ἀνάγλυφον παράστασιν γυναικὸς καθημένης, πρὸ τῆς ὁποίας ἴσταται παῖς καὶ ἀνδρική μορφή. Ἄνωθι τῆς παραστάσεως σφίζεται κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπίγραμμα ἠρωελεγειακόν. Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης τοῦ ἀναγλύφου δύναται ἡ στήλη νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὰ τέλη τοῦ τετάρτου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου

¹ Ζημ. 42. JHS LXIV, 1944, 93. Γνωμον 1950, 1/2, 10.

² Ζημ. 144 - 145, 151, 153. Αἱ ζημίαι ἐκ τῆς ἀπωλείας ἀγγείων τινῶν ἢ ὀστράκων ἢ ἄλλων κτερισμάτων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ἀσημάντων δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ὑπολογισίμοι. Ἀναμφισβήτητον ἐξ ἄλλου εἶναι ὅτι ἡ ἔφεσις πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν παρεκίνησε τὸν Dr. Exner εἰς τὴν ἀνασκαφὴν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν ἄλλωστε ἐνήργησεν, ὡς ἐπληροφορήθημεν, μὲ προσοχὴν, ἐπιμέλειαν καὶ λεπτολόγον ἐπιστημονικὴν μέθοδον. Τὸ κακὸν εἰς τὴν περιπτωσιν αὐτὴν ἔγκειται εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι ἐπεχειρήθη μία ἀνασκαφή, ἀδιάφορον ἂν ἦτο μικρᾶς ἢ μεγάλης ἐκτάσεως, εἰς ἀρχαιολογικὸν χώρον, τὸ δικαίωμα τῆς ἐξερευνήσεως τοῦ ὁποίου εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὸν καθηγητὴν Κ. Α. Ῥωμαῖον. Τὸ γερμανικὸν *Kunstschutz* (Dr. v. Schönebeck), τὸ ὁποῖον παρεχώρησε τὴν ἀδειαν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸν Dr. Exner, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀγνοῇ τὸ γεγονὸς τοῦτο, ἄφου ἔκθεσις περὶ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν τοῦ Ῥωμαίου εἶχε δημοσιευθῆ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐπιστημονικὸν ὄργανον τοῦ Γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου (*Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts, Arch. Anzeiger* 1940, σσ. 274 - 277 καὶ εἰκ. 82 - 83). Ἐδῶ ἔγκειται λοιπὸν τὸ ἀτόπημα, ὅτι δηλονότι δὲν ἔγιναν σεβαστὰ τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα εἶχε παλαιὰς καὶ ἐπιφανῆς ἀρχαιολόγος, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ἀσφαλῶς καὶ ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη ὑπελήπτειται καὶ τιμᾶ.

³ Τὰ εὐρήματα αὐτὰ εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ ἀνακαλυφθέντα ἐντὸς δύο τάφων κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς νέας ὁδοῦ Βεροίας - Παλατίτσας, περὶ ὧν βλέπε ἀνωτέρω ἀριθ. 75.

αἰῶνος π.Χ. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνάγεται καὶ ἡ ἄλλη στήλη, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπλῶς ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ.¹

Φυτιᾶ

80. Τὸ 1942 ὁ γεωργὸς Δημ. Γεωργόπουλος, καλλιεργῶν τὴν ἀμπελὸν του κατὰ τὴν θέσιν Ἰσιώματα τῆς περιφερείας Φυτιᾶς (10 περίπου χιλιόμετρα βορειοδυτικῶς τῆς Βεροίας), ἀνεῦρεν ἀρχαῖον τάφον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ μαρμαρίνην πλάκα διαστάσεων 1.— × 0,50 × 0,15 μ., φέρουσαν ἀνάγλυφον παράστασιν ἱππέως μετὰ δύο γυναικείων μορφῶν καὶ ἐπιγραφὴν, ἡ ὁποία κατὰ τὸ ἀπόγραφον πρὸς μοῦ ἐστὶ ἀπὸ τὴν *Υποδιοίκησιν χωροφυλικῆς Βεροίας ἔχει ὡς ἑξῆς :

ΣΥΤΥ	ἦτοι	<i>Eÿtu-</i>
ΧΟΣΚΑΙ		<i>χος καὶ</i>
ΚΛΑΥΔΙ		<i>Κλανδι-</i>
ΑΝΟΣΩΦΣ		<i>ανὸς Ὁφε-</i>
ΛΙΩΝΙΤΩΑ		<i>λίωνι τῶ ἀ-</i>
ΔΣΛΦΩΜΝ		<i>δελφῶ μν[εί-</i>
ΑΣ ΧΑΡΙΝ		<i>ας χάριν.</i>

*Ανω Κοπανὸς

81. Παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν, τὴν διερχομένην πλησίον τοῦ Ἐνω Κοπανοῦ (ἀνατολικῶς τῆς Ναούσσης), ἀνευρέθη τὸ 1947 ὡραία μαρμαρίνη προτομὴ νέου τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ. Ἡ διατήρησις εἶναι ἀρίστη. Εἰς τὴν μικρὰν βάσιν αὐτῆς εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφὴ Ὀλγανος. Ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τὸν Ὀλγανον, τὸν κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν λεξικογράφων υἱὸν τοῦ μυθικοῦ βασιλέως Βέρητος, ἱδρυτοῦ τῆς Βεροίας.² Ἡ προτομὴ μετεφέρθη ὑπὸ τοῦ Καλλιπολίτου εἰς τὴν συλλογὴν Βεροίας.

82. Κατὰ τὴν αὐτὴν περιοχὴν ὁ Ἀνδρόνικος ἐνήργησε δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν τὸ 1950, ἀποκαλύψας τμῆμα μεγάλου οἰκοδομήματος ὁμαίων χρόνων, τοῦ ὁποίου εἶς τῶν τοίχων ἔχει σχῆμα τετάρτου κύ-

¹ Κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἐπιμελητοῦ Μ. Ἀνδρονίκου.

² BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 438. Πρβ.: JHS LXVI, 1946, 118, ὅπου κατόπιν ἀνακριβοῦς εἰδήσεως ἐφημερίδος γίνεται μνεῖα περὶ a statue of a woman of the time of Alexander the Great, ἐνῶ πρόκειται περὶ τῆς ἀνωτέρας προτομῆς.

κλου. Ὁ Ἀνδρόνικος ὑποθέτει ὅτι πρόκειται περὶ νυμφαίου. Τὸ πρᾶγμα πάντως θέλει διευκρινίσει ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς.¹

Λευκάδια

83. Παρὰ τὸ χωρίον Λευκάδια, κείμενον εἰς ἀπόστασιν 5 περίπου χιλιομέτρων βορειοανατολικῶς τῆς Ναούσσης, ἐγένετο γνωστὸς τυχαίως τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1942 καὶ ἀνεσκάφη ὑπ' ἐμοῦ τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀξιολογώτατος «μακεδονικὸς» τάφος ἐλληνιστικῶν χρόνων.² Οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ νεκρικοῦ θαλάμου καμαροσκεπάστου διαστάσεων 3×4 μ. περίπου καὶ μικροῦ προθαλάμου (πίν. XVII). Ἡ πρόσοψις ἀποτελεῖται ἐξ ὑψηλοῦ τοίχου, φέροντος ὑπεράνω τῆς θύρας μικρὸν ἀέτωμα ἐπὶ τετραγώνου ἔξοχῆς (εἰκ. 12). Εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ θαλάμου ὑπάρχουν δύο ἐπάλληλοι σειραὶ τετραγῶνων θηκῶν (0,36×0,36 μ.), αἱ ὁποῖαι, ὡς εἰς τὰ columbaria, περιεῖχον τὰ τεφροδόχα ἄγγεα καὶ ἦσαν κλεισμένα δι' ὁμοιοσχημῶν πλακῶν. Αἱ θῆκαι εὐρέθησαν ἀνοικταί, διότι εἶχε προηγηθῆ πικαία σύλησις.

Ὁ τάφος, ὡς καὶ ὁ προθάλαμος αὐτοῦ, εἶναι διακεκοσμημένος με πλουσίαν τοιχογράφειαν. Εἰς τὸν προθάλαμον κατὰ μὲν τὴν δεξιὰν πλευρὰν εἰκονίζεται περιρραντήριον πλήρες ὕδατος με κλαδίσκον δάφνης εἰς τὸ ἄκρον, κατὰ δὲ τὴν ἀριστερὰν βωμός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναρριχᾶται ὄφρις. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς θύρας, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ εἰς τὸν κύριον θάλαμον, ὑπάρχει γραπτὴ ἐπιγραφή: *Λύσανος - Καλλικλέους τῶν Ἀριστοφάνου.*

Ὁ νεκρικός θάλαμος δὲν ἔχει τὴν βαρύτητα καὶ καταθλιπτικότητα τῶν παλαιότερων «μακεδονικῶν» τάφων. Εἶναι διακεκοσμημένος μᾶλλον ὡς πολυτελῆς αἶθουσα με ἔκδηλον τὴν διάθεσιν τῆς ἐξάρσεως τοῦ χώρου. Καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς δηλοῦται ὑπὲρ τὸ δάπεδον, γραπτῶς πάντοτε, ἀνάλογος τοιχοβάτης με ὑπερκειμένους ὀρθοστάτας, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἰκονίζονται 14 παραστάδες, ἐπιστεφόμεναι με ἰωνικὰ κυμάτια. Αἱ παραστάδες ἀνέχουν ἐπιστύλια, προμόχθους καὶ ταινίαν. Γιρλάνδα ἐκ κλαδίσκων καὶ καρπῶν δροῦς μετὰ πολυχρῶμων ταινιῶν περιθέει κυματοειδῶς ὅλας τὰς πλευρὰς, παριστᾶται δὲ συγκαταουμένη δι' ἡλίου ἐπὶ ἐκάστης παραστάδος ὀλίγον κάτωθι τοῦ κυματίου (πίν. XVIII).

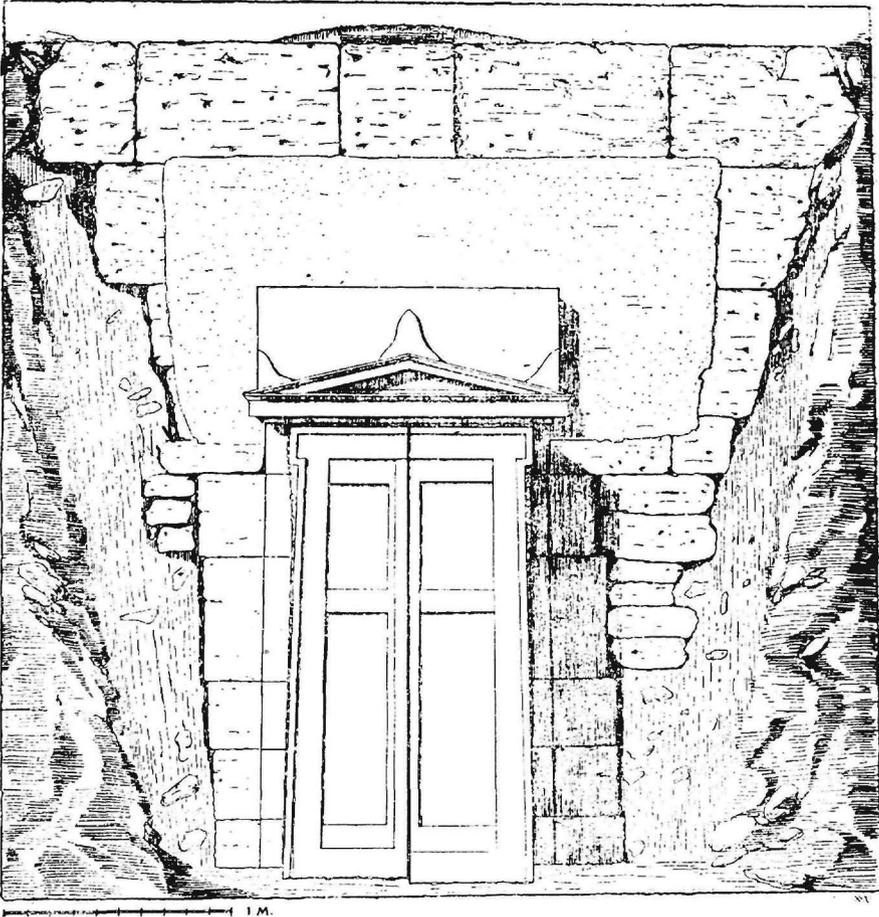
Ἡ διακόσμησις τῆς καμάρας εἶναι ἀπλουστέρα, δηλοῦσα τεῖχη πόλεως μετὰ πύργων καὶ ἐπάλξεων. Ἐπὶ τοῦ ἔναντι τῆς εἰσόδου ἡμικυκλικοῦ τυμπάνου εἰκονίζεται εἰς τὸ μέσον ἄσπις, ἐκατέρωθεν ξίφη καὶ περικεφαλαῖα

¹ Πληροφορία Μ. Ἀνδρονίκου. Πρβ.: 'Ι. Παπαδημητρίου, Ἄρχ. ἔρευναι 1950. Ἐλ. Δημιουργία Δ', 7, τεύχ. 70 (1951), 46.

² Πρβ. JHS LXIV, 1944, 93.

(πίν. ΧΙΧα), κάτω δὲ κνημίδες. Εἰς τὸ ἀντίστοιχον τύμπανον, ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδον, περιστᾶται πάλιν ἀσπίς καὶ ἑκατέρωθεν τροπαια καὶ ξίφη.

Ἐπίνω ἀπὸ κάθε νεκρικῆν θήκην εἶναι γραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ (πίν. ΧΙΧβ). Κατὰ κανόνα εἰς τὰς ἐπάνω θήκας εἶχον ταφῆ τὰ ἄρρενα μέλη τῆς οἰκογενείας, ἐνῶ εἰς τὰς κάτω, κατ' ἀντιστοιχίαν, αἱ σύζυγοι αὐτῶν.

Εἰκ. 12. Πρόσοψις τοῦ «μακεδονικοῦ» τάφου τῶν Λευκαδιῶν.

Κατὰ τὴν στενὴν πλευράν, τὴν ἔναντι τῆς εἰσόδου, ὑπάρχουν αἱ θήκαι τοῦ Λύσωνος, τοῦ πρεσβυτέρου, ὡς φαίνεται, τῶν υἱῶν τοῦ Ἀριστοφάνους, καὶ τῆς συζύγου του Δημαρέτης Ζωίλου, ἑκατέρωθεν δὲ αἱ θήκαι τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ἦτοι τοῦ Καλλικλέους μετὰ τῆς συζύγου του Φίλας Ἀριστέου καὶ τοῦ Εὐίππου μετὰ τῆς συζύγου του Σπάρτης Λύσωνος, θυγατρὸς τοῦ πρεσβυ-

τέρου ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Εἰς τὰς ἑήκας τῆς ἀριστερᾶς μακροᾶς πλευρᾶς εἶχον ταφῆ οἱ ἄρρενες ἀπόγονοι τοῦ Λύσωνος μέχρι τετάρτης γενεᾶς, δεξιὰ δὲ οἱ τοῦ Καλλικλέους μέχρι τρίτης γενεᾶς. Ὁ Εὐῖππος φαίνεται ὅτι δὲν κατέλιπεν ἀπογόνους,

Ἡ ἔρευνά μου ἐβεβαίωσε καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (βλ. ἄνωτέρω ἀριθ. 13), ὅτι ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν ἐγένετο εἰς ἰδιαιτερον, χῶρον ὅπισθεν τοῦ τάφου, ὅπου ἀνευρέθησαν στρώματα ἐπαλλήλων πυρῶν μετὰ τινων ὀσσεῶν ἀγγείων καὶ πηλίνων εἰδωλίων, ὡς καὶ τεμάχια ὠμῶν πλίνθων καὶ ἴχνη κονιάματος, λείψανα πιθανῶς τοῦ περὶ τὸν χῶρον τῶν πυρῶν τοιχαρίου ἢ περιχειλώματος.

Τὰ ἐντὸς τῶν θηκῶν κτερίσματα ἀπετελοῦντο κυρίως ἀπὸ πυξίδας καὶ δακρυδόχα (lacrymateria), ἐκ τῶν ὁποίων ἐν ἰδιαιτέρως γαστρῶδες μὲ γάμμα καὶ ἐπίθετα φυτικά κοσμήματα ἀπὸ πυκνὸν ῥόδινον χρῶμα.

Τὰ παλαιογραφικὰ τεκμήρια τῶν ἐπιγραφῶν, ὁ διάκοσμος καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ μνημείου ἐπιτρέπουν τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν αὐτοῦ εἰς τοὺς χρόνους τοὺς περὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Περσέως, τοῦ τελευταίου δηλαδὴ ἡγεμόνος τῆς δυναστείας τῶν Ἀντιγονιδῶν.

84. Ὁ λαμπρὸς οὗτος τάφος, τοῦ ὁποίου ἐλπίζεται ἡ προσεχὴς λεπτομερὴς δημοσίευσίς, ἀπέχει περὶ τὰ 400 μ. ἀπὸ τὸν ἐπίσης σημαντικὸν τάφον, τὸν ὁποῖον ἐμελέτησε καὶ ἐδημοσίευσε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ Δανὸς ἀρχαιολόγος K. F. Kinch.¹ Τέσσαρες ἄλλοι τύμβοι κεῖνται εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀνατολικῶς τῶν Λευκαδιῶν, πρὸς τὴν πεδιάδα. Ὅλοι αὐτοὶ πιθανῶτα ἀνήκον εἰς τὸ Κίτιον, πόλιν, ἢ ὁποία, ἃν καὶ δὲν μνημονεύεται συχνὰ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς, φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι δὲν ἦτο ἀσήμαντος.² Ἐμφανῆ ἐρείπια οἰκιῶν εἰς ὕψωμα ἀπέχον 1000 μ. περίπου δυτικῶς τοῦ τάφου τῶν Λευκαδιῶν δεικνύουν τὴν περιοχὴν, ὅπου θὰ πρέπη μὲ μεγάλην πιθανότητα νὰ τοποθετηθῆ τὸ ἀρχαῖον Κίτιον.

Ἐδέσσα

85. Τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς Ἐδέσσης, τὰ ὁποία εἶχον εὑρεῖ εὐπρόσωπον στέγην εἰς τὸ Γενῆ-Τζαμί χάρις εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ πρῶην ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ Γ. Χαρίτου, τώρα εὐρίσκονται συσσωρευμένα εἰς μίαν ἀποθήκην τοῦ ἰδίου τζαμιοῦ, ἐντελῶς ἀπρόσιτα εἰς τὸν

¹ K. F. Kinch, Le tombeau de Niaousta, tombeau macédonien. Mémoires de l'Académie Royale des Sciences, 7me sér. Sect. des Lettres, IV, 3, Copenhagen 1920, σ. 283-288. Ἀπεικόνισιν τῆς ὥραίας τοιχογραφίας τοῦ τάφου τούτου (σήμερον δὲν σφάζεται πλέον) βλ. προχείρως παρὰ E. P f u h l, Malerei und Zeichnung der Griechen III, π. 345 εἰκ. 750.

² Περὶ τοῦ Κιτίου βλ. E. O b e r h u m m e r ἐν Pauly-Wissowa Real Enzyklop. XI, 545.

ἐπισκέπτην. Τὸ κτήριον εἶχεν ἐπιταχθῆ τὸ 1944 ὑπὸ τοῦ 14ου συντάγματος τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀποθήκη πυρομαχικῶν. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1945, ἀποχωρήσαντος αἰφνιδίως τοῦ ΕΛΑΣ, ἐγκατελείφθη, χωρὶς νὰ εἰδοποιηθῆ ὁ ἐπιμελητής, ἀνοικτὸν καὶ ἀδέσποτον. Συνέπεια ἦτο νὰ ἀρπαγοῦν μερικὰ ἐπιπλα καὶ ὀλίγα νομίσματα χαλκᾶ χωρὶς ἰδιαιτέραν σημασίαν. Ἐκτοτε καὶ μέχρι σήμερον τὸ κτήριον χρησιμοποιεῖται κυρίως διὰ τὴν ἀποθήκευσιν τῶν τροφίμων, τὰ ὁποῖα διαχειρίζεται ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα. Καταβάλλονται νῦν φροντίδες νὰ ἀπελευθερωθῆ, διὰ νὰ ἐπανιδρυθῆ εἰς αὐτὸ ἡ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ.

86. Κατὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς συνοικίας «Βαρόσι», τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τὴν 12ην Σεπτεμβρίου 1944, ἀπετεφρώθη ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου,¹ ὅστις ἔφερε καλὰς μεταβυζαντινὰς τοιχογραφίας. Ἐν ἀπὸ τὰ καλύτερα ἀνάγλυφα τῆς Ἐδέσσης, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐντετειχισμένον εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, κατεστράφη ἀσβεστοποιηθὲν καὶ κατακερματισθὲν.²

87. Εἰς ἐσκαφὰς θεμελίων ἐντὸς τῆς πόλεως ἀνευρέθη τὸ 1947 μαρμαρινὴ κεφαλὴ, ἀνήκουσα εἰς πορτραῖτον καλῆς τέχνης τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ. (πίν. ΧΧα). Ἡ κόμωσις ἐνθυμίζει τὰ γνωστὰ πορτραῖτα Πλωτίνης, Μαρκιανῆς καὶ Ματιδίας.³

88. Τὸ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ χωρίου Μαργαρίτας Ἐδέσσης ἐντετειχισμένον ἀνάγλυφον μὲ παράστασιν Ἑρμῆος ἰππέως καὶ γραφὴν: Ἀντίγονον Ἡούλιον καὶ Ὀνοριανόν⁴ ἀποτειχισθὲν ἀφηρέθη ὑπὸ Βουλγάρων ἢ ἴσως ὑπὸ Γερμανῶν.⁵

B'.

ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Κοζάνη

89. Ἡ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ τῆς Κοζάνης⁶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς οὐδὲν ἔπαθεν. Αἱ ἀρχαιότητες ἐγκαί-

¹ Ζημ. 57. C h. D e l v o y e, Travaux κλπ., Byzantion XVIII, 1946-1948, 258

² Ἐπιτόμβιον *Μετάνδρου Παρμενίωνος, Ἀννίας Μεθωνάδου, Μεθωνάδου Μετάνδρου* τελευταίων ἐλληνιστικῶν χρόνων. (Μ. Δ ἤ μ ι τ σ α, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθειρομένοις κλπ. Ἀθῆναι 1896 ἀρ. 23 σελ. 45).

³ Πρβ. BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 438.

⁴ Ν. Π α π α δ ᾶ κ ι, Ἐκ τῆς Ἄνω Μακεδονίας, Ἀθηνᾶ ΚΕ', 1913, σελ. 455, ἀρ. 57.

⁵ Ζημ. 35.

⁶ Βλ. περὶ αὐτῆς: Χ. Ι. Μ α κ α ρ ὄ ν α, Ἐκ τῆς Ἑλιμείας καὶ Ἑορδαίας. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ Κοζάνης, ΑΕ 1936, Χρονικά σ. 1 - 14.

ως είχαν ἀποτεθῆ εἰς ἀσφαλὲς καταφύγιον χάρις εἰς τὰς φροντίδας τοῦ ἐφόρου τῆς Δημοτικῆς βιβλιοθήκης Νικ. Δελιαλῆ. Τὸ δημαρχεῖον, ὅπου αὕτη ἐστεγάζετο, ὑπέστη σημαντικὰς καταστροφὰς ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν Γερμανῶν τῆς 10ης Ἀπριλίου 1941.¹ Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αἱ ζημίαι ἀποκατεστάθησαν καὶ εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦ κτηρίου ἐστεγάσθησαν πάλιν μαζὶ μὲ τὴν βιβλιοθήκην καὶ αἱ ἀρχαιοῦτες, ἐκτεθεῖσαι ὡς καὶ πρότερον εὐπροσώπως.

Ἐπιμελητῆς Καλλιπολίτης περιουτέλεξε διάφορα μάρμαρα ἀπὸ τὴν Κάλιανην καὶ τὴν Καισαρειάν, διὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος κατωτέρω.²

90. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1948 κατὰ τὴν διάνοξιν μιᾶς νέας ὁδοῦ νοτιοανατολικῶς τῆς Κοζάνης, κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου, ὅπου ἐκτείνεται τὸ νεκροταφεῖον τῆς πόλεως, ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες τάφοι, ἐσκαμμένοι ἀπλῶς εἰς τὸ ἔδαφος. Ἀτυχῶς ἐγιναν ἀντιληπτοὶ μόνον ὅτε ἐνεφανί-

¹ Βλ. σχετ.: Ν. Π. Δελιαλῆ, Κατάλογος ἐντύπων Δημοτικῆς βιβλιοθήκης Κοζάνης, I, Θεσσαλονίκη 1948. (Δημοσιεύματα Δημοτ. βιβλιοθήκης Κοζάνης) σελ. ια' πίν. XVIII.

² Εἰς τὸ JHS LXVI, 1946, 113, σημειοῦται ὡς νέον εὔρημα, κατατεθὲν εἰς τὴν συλλογὴν Κοζάνης a third century A. D. relief of Zeus holding a shepherd's crook with an inscription which records the dedication to Zeus Hypsistos of «ἀμπέλων δύο ὄρχους ἐκ τῶν πεκουλαρίων» by Khryseros Philiprou, a wine dresser. Διὰ τὴν ἀκρίβειαν πρόκειται περὶ παλαιοῦ εὐρήματος, τὸ ὁποῖον εἶδον ἐγὼ εἰς τὴν συλλογὴν Κοζάνης τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1938. Κατὰ τὰς σημειώσεις μου πρόκειται περὶ ἀναθηματικοῦ πρὸς Δία Ὑψίστου ἀναγλύφου ἑλλιπυῶς κατὰ τὸ κάτω ἤμισυ καὶ ἄνω καταλήγοντος ἀνωμάλως. Διαστάσεις: Μέγιστον σφῆόμενον ὕψος: 0,21, πλάτος 0,33, πάχος 0,08 μ. Εὐρέθη τὸν Μάϊον τοῦ 1938 εἰς τὴν Κοζάνην, πλησίον τῆς οἰκίας Ἀθ. Διόντα, μεταξὺ Ἀγίου Δημητρίου καὶ Ἀγίων Ἀναγύρων. Εἰς τὸ κέντρον εἰκονίζεται κατ' ἄτεχνον τρόπον ὁ θεὸς κατ' ἐνώπιον, φέρων χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Τὸ πρόσωπον εἶναι ἐφθαρμένον. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς δόρου (;), διὰ δὲ τῆς ἐκτεινομένης δεξιᾶς πιθανῶς φιάλην. (Πρβ. X. I. Μακαρόνα, Ἐκ τῆς Ἑλμείας κλπ. ΑΕ 1936, Χρον. 7, εἰκ. 6). Εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀναγλύφου καὶ ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή:

*Χρύσερος Φιλίππου
ἀνπελουργὸς Διὶ Ὑψίσ-
τω εὐχαριστήριον ἐπέ[ρ]
κυρίου ἀπονομάζει
5 δε αὐτῷ ἀμπέ-
λων δύο ὄρχου-
ς ἐκ τῶν πε-
κουλαρίων.*

Ὑψ. γραμ.: ±0,01. Φ: 0,017. Διάστιχα περίπου 0,008 μ. (εἰκ. 13).

Λατρεία Διὸς Ὑψίστου εἰς τὴν περιοχὴν Κοζάνης εἶναι γνωστὴ ἤδη ἐξ ἄλλου ἀναθήματος, εὐρεθέντος πρὸ ἐτῶν κατὰ τὸ χωρίον Ἀκρινὴν κείμενον 20 περίπου χιλιόμετρα βορειοανατολικῶς τῆς πόλεως Κοζάνης. (X. I. Μακαρόνα ἔ. ἀ.).

σθησαν τὰ κτερίσματα, ὁπότε εἰδοποιηθεὶς ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων προέβη εἰς τὴν περισυλλογὴν αὐτῶν. Ἐκ τῶν τάφων τούτων διεσώθη ἀνέπαφος εἷς, τὸν ὁποῖον ἠρεύνησεν ὁ Β. Καλλιπολίτης τὸν Νοέμβριον τοῦ 1949.¹ Οὗτος εἶχε μορφὴν τετραγώνου ὀρύγματος μὲ ἀναβαθμούς κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς, οἵτινες ἐχορησίμευον διὰ τὴν στήριξιν ξυλίνων δοκῶν πρὸς κάλυψιν τοῦ τάφου. Κτερίσματα περιεῖχε, χαλκὴν οἰνοχόην μὲ τρίλοβον στόμιον καὶ λαβὴν εἰς μορφὴν καυλοῦ ἀκάνθης, χαλκὴν φιάλην, ζευγὸς χρυσῶν ἐνωτιῶν μὲ λεοντοκεφαλὰς, σιδηροῦν λυχνοστάτην, ἀργυρᾶν δραχμὴν Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, χρονολογουμένην περὶ τὸ 325, κ. ἄ. Ὁ τάφος οὕτως δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος. Εἰς τοὺς ἄλλους εἶχον εὐρεθῆ, ζευγὸς χρυσῶν ψελίων, ἀποληγόντων εἰς κεφαλὰς ὄφρων, ὀστεῖνον περιάπτρον, χαλκοῦς κάδος (situla), χαλκᾶ περιάπτα, δίδυμοι περὶ-

Εἰκ. 13. Ἀνάγλυφον ἐκ Κοζάνης ἀναθηματικὸν πρὸς Δία Ὑψιστον.

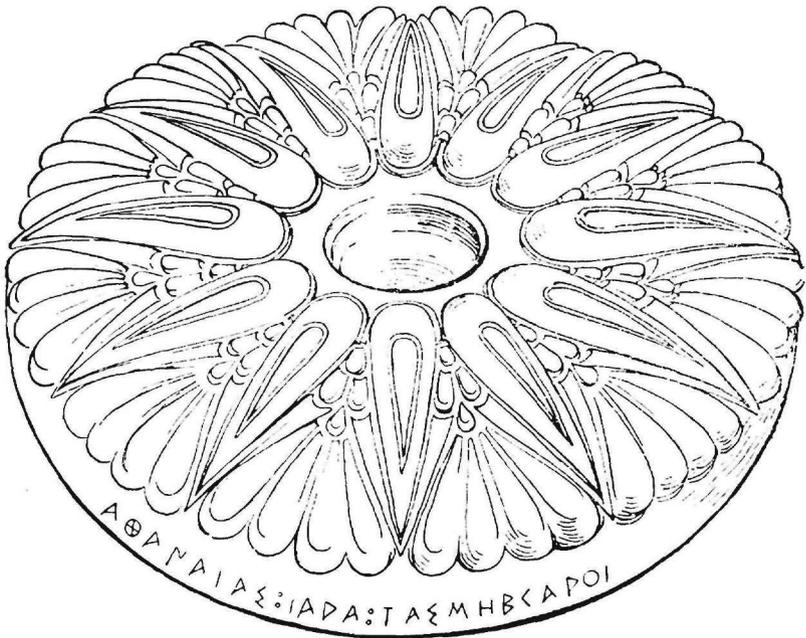
ναι καὶ σπειροειδεῖς πόρπαι (spectacle fibulae). Μερικὰ τῶν ἀντικειμένων τούτων παρουσιάζουν πολλὰς ἀναλογίας καὶ ὁμοιότητας πρὸς τὰ εὐρήματα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Χαλκοστοιτικῆς ἐποχῆς, γεγονός πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τὴν γενομένην ἤδη διαπίστωσιν τῆς διατηρήσεως ἐπὶ μακρὸν τῆς παραδόσεως ὡς πρὸς τὰς μορφὰς τῶν χαλκῶν ἀντικειμένων καὶ κοσμημάτων. Τὸ ἴδιον δύναται νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὰ πήλινα ἀγγεῖα ἐγχωρίου κατασκευῆς. Ἐνδεικτικῶς σημειοῦται χειροποίητος χύτρα, ἔχουσα μορφὴν καὶ διακόσμησιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τῶν ἀγγείων τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Διεπιστώθη ὅτι τὰ ἀγγεῖα γενικῶς τῆς Κοζάνης, τῶν ὁποίων ὁ πηλὸς εἶναι πορτοκαλλόχρους ἢ τεφρός, ἀφ' ἑνὸς μὲν συνεχίζουν τὴν παράδοσιν τῶν προϊστορικῶν τύπων, ἀφ' ἑτέρου δὲ μιμοῦνται τὰς μορφὰς τῶν ἀγγείων τῆς νοτίας Ἑλλάδος. Ἐν χαλκοῦν κρᾶνος τοῦ «ἰλλυρικῶ» καλουμένου τύπου (5^{ου} αἰῶνος), ἐν ξίφος τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, φέρον κατὰ τὴν ὄψιν τῆς λεπίδος χρυσᾶς πλά-

¹ BCH LXXIII, 1919, 532, LXXIV, 1950, 306. JHS LXX, 1950, 26.

κας, αἰχμαὶ δοραίων σιδηραῖ, μία ἀργυρᾶ κύλιξ καὶ μία ἀργυρᾶ φιάλη (πίν. XXβ, εἰκ. 14), συμπληρῶνουν τὸν κατάλογον τῶν εὐρημάτων. Ἡ τελευταία ὑπῆρξε τὸ σημαντικώτατον καὶ λαμπρότατον εὑρημα. Εἶναι τοῦ τύπου τῶν λεγομένων ὀμφαλωτῶν, φέρει σφυρήλατον διάκοσμον λωτοφύλλων μετ' ἀνθεμίων καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ χεῖλους τὴν ἀρχαϊκὴν ἐπιγραφὴν:

Ἄθαναϊας: ἰαδᾶ: τᾶς Μηγαραοῖ.

Πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἱεροῦ σκεύους, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀφιερωθῆ κάποτε εἰς τὸ ἐν Μεγάροις ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἀπόκτη-

Εἰκ. 14. Ἀργυρᾶ φιάλη ἐκ Κοζάνης.

μα τῆς συλλογῆς τῆς Κοζάνης, τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται εἰς τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 3ου π. X. αἰῶνος, φαίνεται ὅτι ἀφηρέθη ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεγάρων τῆς Ἀττικῆς καί, μεταφερθὲν εἰς Κοζάνην, ἐτέθη ἀργότερα ὡς κτερίσμα τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἤδη τάφου, ὃ ὁποῖος κατὰ τὰς ἐνδείξεις τῶν ἄλλων κτερισμάτων χρονολογεῖται εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π. X. αἰῶνος.

Ὁ Καλλιπολίτης, ὃ ὁποῖος ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Βελγίδος ἀρχαιολόγου δ. Denise Feytmans παρέσχεν ἤδη μίαν ἐπιμελῆ ἔκθεσιν τῆς ἀνα-

σκαφῆς μὲ λεπτομερῆ κατάλογον τῶν εὗρημάτων,¹ παρατηρεῖ σὺν τοῖς ἄλλοις ὅτι ὁ τρόπος ταφῆς καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν εὗρημάτων παρουσιάζουν ἀναλογίας καὶ κοινὰ γνωρίσματα ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τοὺς τάφους τῆς νοτίας Ἑλλάδος, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς ἄλλους βορειοτέρων περιοχῶν, συνάγει δ' ἐντεῦθεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ νεκρόπολις τῆς Κοζάνης ἀποτελεῖ συνδεικὸν κρῖνον τοῦ βορείου καὶ νοτίου πολιτισμοῦ καὶ μίαν ἐπὶ πλέον ἀπόδειξιν τῆς ἐνότητος τοῦ χαρακτήρος τῶν ἐθίμων τῆς ταφῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ γενικά.

91. Πρὸ δεκαπενταετίας περίπου μελετῶν τὰς ἀρχαιότητας τῆς Κοζάνης καὶ τῶν πέριξ εἶχον συμπεράνει ὅτι ἡ πόλις ἦτο κατφικημένη τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους (τὰ προρρωμαϊκὰ εὗρήματα ἦσαν τότε πενιχρά).² Νῦν ὁ Καλλιπολίτης μὲ τὰ νέα καὶ πλούσια εὗρήματα ἐπιβεβαίωσεν τὸ συμπέρασμα ἐκεῖνο καὶ προεκτείνει τὰ χρονικὰ ὄρια μέχρι τῶν κλασσικῶν χρόνων. Προχωρεῖ μάλιστα εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι δὲν ἀποκλείεται εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς πόλεως τῆς Κοζάνης νὰ ἔκειτο αὐτὴ αὕτη ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἑλιμιώτιδος, ἢ Ἑλίμεια.³

92. Αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν νεκρόπολιν τῆς Κοζάνης ἔσυνεχίσθησαν καὶ τὸ 1950 (20 Αὐγούστου—10 Σεπτεμβρίου), ἀναληφθεῖσαι μὲν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, ἐκτελεσθεῖσαι δὲ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν πάλιν τοῦ Καλλιπολίτου μὲ τὴν συνεργασίαν τῆς δ. Feytmans Κατ' αὐτὰς ἀπεκαλύφθησαν ἑνδεκα νέοι τάφοι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πέντε ἦσαν ἔσκαμμένοι εἰς μαλακὸν βράχον. Οὗτοι ἔφερον καλύμματα ἐκ ξυλίνων δοκῶν, αἱ ὁποῖαι, προοῦσης τῆς σήψεως, κατέρρευσαν μετὰ τοῦ ὑπερκειμένου χώματος καὶ διετάραξαν τὸ περιεχόμενον τῶν ταφῶν. Δύο ἐκ τῶν τάφων περιεῖχον σκελετοὺς παιδίων, εἰς ἄλλους δὲ δύο τοῦλάχιστον εἶχον ταφῆ γυναῖκες. Σιδηραῖ ἀίχμαι δοράτων, μαχαιρίδια, σιδηρᾶ σπλεγγίς κ.λ.π. κτερίσματα, ἀναφερόμενα εἰς ἄνδρας, εὗρέθησαν εἰς πέντε τάφους. Κατὰ τὸν Καλλιπολίτην ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἐρευνηθέντων τάφων ἀνήκει εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου, ὁ δὲ νεώτερος εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰῶνος π. Χ.

Τὸ σημαντικώτερον εὗρημα τῆς δευτέρας ταύτης περιόδου τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι μελανόμορφος ἀττικὴ ὑδρία μὲ παράστασιν τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὸν ἀθλὸν του μὲ τὸν λέοντα τῆς Νεμέας, χρονολογουμένη περὶ τὸ 480 π. Χ. Εὗρέθησαν ἐπίσης χρυσᾶ ἐλάσματα μὲ ἐμπέστα κοσμήματα ῥοδάκων,

¹ Β. Γ. Καλλιπολίτου—D. Feytmans, Νεκρόπολις κλασσικῶν χρόνων ἐν Κοζάνῃ, ΑΕ 1948—1949, σελ. 85 - 111.

² Χ. Ι. Μακαρόνα, Ἐκ τῆς Ἑλιμείας καὶ Ἑσφοδαίας... ΑΕ 1936, Χρ. 12 - 13.

³ Β. Γ. Καλλιπολίτου—D. Feytmans ἔ. ἀ. 111. Πρβ. Δ. Κανατσούλην (Ποῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Ἑλίμεια, Μακεδονικὰ Β', 179 κ.έ.), ὁ ὁποῖος, βασιζόμενος εἰς ἄλλας ἐνδείξεις, τοποθετεῖ τὴν Ἑλιμειαν βορείως τῆς Νεαπόλεως.

χαλκᾶ περιάπτα, δίδυμοι περόναι, σπειροειδεῖς πόρπαι, ψῆφοι ὄρων κ.λ.π. Τὰ ἀγγεῖα ἐπιχωρίων ἐργαστηρίων, εἴκοσι τρία ἐν ὄλῳ, εἶναι κατὰ κανόνα ἀδιακόσμητα. Ἐχουν ἐν τούτοις ἐνδιαφέρον διὰ τὸ εἶδος τοῦ πηλοῦ, τὴν τεχνικὴν καὶ τὸ σχῆμά των. Μερικὰ εἶναι χειροποίητα. Εἰς τὰ περισσότερα διατηρεῖται ὡς πρὸς τὰς μορφὰς ἢ παραδόσεις τῶν παλαιῶν προϊστορικῶν ἀγγείων. Εὐρέθησαν ἀγγεῖα ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ, προφανῶς τοπικοῦ ἐργαστηρίου, (διεπιστώθη ὅτι ἡ ἄργιλος εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴν χρησιμοποιουμένην καὶ τώρα ὑπὸ τῶν κεραμῶν εἰς τὴν Κοζάνην), ἀλλὰ καὶ ἐκ φαιοῦ, ἀνοικτοῦ ἢ σκοτεινοῦ (bucchero), ἐλάχιστα δὲ καὶ ἐκ κιτρίνου, φέροντα γραπτὴν διακόσμησιν γραμμικὴν. Τὰ τελευταῖα φαίνεται ὅτι προέρχονται ἀπὸ ἐπαρχιακὸν ἐργαστήριον, ἴσως τῆς Θεσσαλίας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἀκριβὴς κατὰ τὸ δυνατόν χρονολόγησις τῶν ἀνωτέρω τάφων θέλει βοηθήσει εἰς τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν καὶ τὴν μελέτην τῆς ἐξελιξέως τῶν μορφῶν τῶν ἐγχωρίων τούτων ἀγγείων, περὶ τῶν ὁποίων αἱ γνώσεις μας γενικὰ εἶναι ἀκόμη πολὺ πενιχραί.

Ἡ περισυλλογὴ ἐκ τῶν ἐπιχώσεων θραυσμάτων ἀγγείων μὲ γραπτὴν διακόσμησιν σπειρῶν, κύκλων καὶ γεωμετρικῶν σχημάτων, θεμάτων δηλαδὴ χαρακτηριστικῶν ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, δίδει βασίμους ἐλπίδας εἰς τὸν Καλλιπολίτην, ὅτι, συνεχιζομένης καὶ ἐπεκτεινομένης τῆς ἀνασκαφῆς, ἐνδέχεται¹ νὰ εὐρεθοῦν καὶ ἀρχαιότεραι ταφαί.¹

Κ α ι σ α ρ ε ι ᾶ

93. Ἀπὸ τὸ χωρίον Καισαρειὰν (18 χιλιόμετρα νοτίως τῆς Κοζάνης) μετεκομίσθη καὶ κατετέθη εἰς τὴν συλλογὴν Κοζάνης γωνιακὸν ἀπότμημα μαρμαρίνης σαρκοφάγου, κεκοσμημένης μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ. Μολονότι ἡ διατήρησις δὲν εἶναι καλὴ, ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου καλῆς τέχνης, προερχομένου ἐξ ἄττικοῦ ἐργαστηρίου. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως εἰκονίζεται ἱππεύς, γυνὴ σπένδουσα πρὸ βωμοῦ καὶ τρεῖς ἄλλαι μορφαί. Ἐπὶ τῆς ἄλλης διακρίνεται σκηνὴ μάχης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν σφύζεται μορφὴ πολεμιστοῦ μὲ ἀσιατικὴν ἐξάρτυσιν. Ὁ Καλλιπολίτης, ὁ ὁποῖος ἐμελέτησε τὸ εὔρημα, παρατηρεῖ ὅτι τοῦτο ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι καὶ πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Διοκλητιανοῦ ὑπῆρχε καὶ ἤκμαζεν εἰς Καισαρειὰν σημαντικὴ πόλις, προγενεστέρα τῆς τοῦ 4ου αἰῶνος, τῆς ὁποίας διετηρήθη τὸ τεῖχος.²

¹ Πληροφορίαι Β. Καλλιπολίτη. Πρβ. 'Ι. Π σ π α δ η μ η τ ρ ῖ ο υ , Ἄρχ. ἐρευναι . . . 1950, 'Ἐλ. Δημιουργία Δ', 7, τεύχος 70 (1951), 46.

² BCH LXXI—LXXII, 1947·1948, 401. JHS LXVI, 1946, 113. Β. Καλλιπολίτου, Ἡ ἀρχαία Καισάρεια τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, περιοδικὸν Μορφῆς

Κάλιανη

94. Ἐκ τῆς Κάλιανης, χωρίου ἀπέχοντος ἕξ περίπου χιλιόμετρα βορειοδυτικῶς τῆς Καισαρειᾶς, μετεφέρθησαν εἰς τὴν συλλογὴν Κοζάνης ἀγάλματιον κόρης, ἱσταμένης πρὸ περιθραντηρίου, ῥωμαϊκῶν χρόνων,¹ καὶ ἀνάγλυφον μὲ παρίστασιν δύο μορφῶν κατ' ἐνώπιον τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος.²

Παλιούρι

95. Νοτιοδυτικῶς τοῦ χωρίου Παλιουρίου παρὰ τὴν Νεάπολιν Κοζάνης ὁ Ν. Κοτζιάς ἔφερεν εἰς φῶς τὸ 1940 μωσαϊκὸν δάπεδον διαστάσεων 4×6 μ. μὲ διάκοσμον διαφόρων γεωμετρικῶν σχημάτων, ἐξεργασμένων μὲ λαμπρὰν τεχνικὴν. Τὸ δάπεδον εὐρέθῃ σφῆζόμενον εἰς πολὺ καλὴν κατὰστασιν, οἱ τοῖχοι ὅμως τοῦ εἰς αὐτὸ ἀνήκοντος οἰκοδομήματος εἶναι κατεστρωμένοι ἐκ θεμελίων.³

Καστοριά

96. Ἡ μικρὰ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ, ἡ ὁποία ἐστεγάζεται εἰς τὸ «Κουρσοῦμ τζαμί», ὑπέστη ἀπωλείας κατὰ τὴν διάφοκιαν τῆς κατοχῆς, ἀφαιρεθέντων τῶν δύο τρίτων περίπου τοῦ περιεχομένου τῆς. Κατὰ τὰς ὑπαρχούσας πληροφορίας Ἴταλοι στρατιωτικοὶ τῆς μεραρχίας Giulia εἶναι οἱ ὑπεύθυνοι. Μεταῦν τῶν ἀπολεσθέντων ἀντικειμένων περιλαμβάνονται φορητὰ εἰκόνες διαφόρων διαστάσεων, ξυλόγλυπτα, ἀναλόγια, ἀποτετελισμέναι τοιχογραφίαι ἀπὸ τοὺς ναοὺς τῆς Ἁγίας Βαρβάρας καὶ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος κ. ἄ.⁴ Τὰ ὑπόλοιπα συνεκεντρώθησαν ἤδη εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τῆς μητροπόλεως. Ἐκεῖ ἰδρῦθη νέα συλλογὴ ὑπὸ τοῦ φιλαρχαίου Μητροπολίτου κ. Νικηφόρου τῆ συνεργασίᾳ τοῦ ἐφόρου Πελεκανίδου, πλουτισθεῖσα διὰ περισυλλογῆς ἀξιολόγου ὕλικου, ἰδίως βυζαντινῶν χρόνων (εἰκόνων, ξυλογλύπτων, ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν, χειρογράφων βιβλίων κ. ἄ.). Αἱ προχριστιανικαὶ ἀρχαιότητες τῆς συλλογῆς εἶναι αἱ ἑξῆς: 1) Ἀνάγλυφον μὲ δύο ἀνδρικός προτομάς κατ' ἐνώπιον, διαστάσεων 0,38×0,49μ., 2) ἀνάγλυφον μὲ Θ ρ ᾱ κ α ἰ π π ἑ α, διαστάσεων 0,39×0,50 μ., 3) κ ε φ α

(Θεσσαλονίκη) Περίοδ. Β', ἔτος Β', 2 (Νοέμβριος 1947) σ. 67-72, εἰκ. 2. Διὰ τὸ τοπογραφικὸν ζήτημα πρβ. Ἁ. Κε ρ α μ ὀ π ο υ λ λ ο ν, Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν τῇ Ἄνω Μακεδονίᾳ, ΑΕ 1933, σ. 38 κ. ἑ.

¹ Τούτου γίνεται μνεία εἰς ΠΑΕ 1912, 239.

² BCH LXXI—LXXII, 1947-1948, 401. JHS LXVI, 1946, 118.

³ Arch. Anz. 1942, στ. 188.

⁴ Ζημ. 28.

λὴ ἀγάλματος (ἢ ἀναγλύφου) ὕψ. 0,305 μ. (πίν. XXIIα·γ) καὶ 4) μίᾱ ἄλλη κεφαλὴ πολὺ ἐφθαρμένη.

97. Ἔξωθι τοῦ ἱεροῦ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ ἐνετειχίσθη ἡ λιθινὴ πλάξ, ἡ περιέχουσα τὸ γνωστὸν δόγμα τῶν Βαττυναίων τῆς Ὀρεστίδος.¹ Ἡ ἐντειχίσις ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἐντοπίων, ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως βέβαια, καὶ ἴσως ὑπῆρξε σωστικὴ. Πάντως ἐτοποθετήθη κατὰ τρόπον, ὥστε ἡ ἐπιγραφὴ νὰ εἶναι ὄρατὴ καὶ νὰ δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ.

98. Ὁ καθηγητὴς Ἄ. Κεραμόπουλλος τὸ 1940 ἀνέσκαψε κατὰ τὴν νοτιάν ὄχθην τῆς λίμνης τῆς Καστοριάς μεγάλην ἑκτασιν πασσαλοπήκτου συνοικισμοῦ τῶν νεολιθικῶν χρόνων, ἀνευρῶν περὶ τὰ 350 λίθινα ἐργαλεῖα. κατεσκευασμένα ἐπὶ τόπου, τεμάχια λίθων ὀψιανῶν καὶ πυριτῶν, διαφόρων χρωμάτων καὶ προελεύσεων, καὶ ὄστρακα χονδρῶν ἀγγείων. Ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς συνεχόμενον περιτειχιστὸν χώρον, ὅστις πρὸ ἐτῶν περιεβάλλετο ὑπὸ τῆς λίμνης καὶ ἐλέγετο Νησί. Δοκιμαστικαὶ τάφροι, ἀνοιγεῖσαι μέχρι τῆς στάθμης τοῦ πυθμένου τῆς λίμνης εἰς τὸ δμαλὸν ἐπίπεδον τοῦ Νησιοῦ τούτου, ἔφεραν εἰς φῶς πασσάλους καὶ λίθινα ἐργαλεῖα, ὅπως καὶ εἰς τὸν συνεχόμενον λιμναῖον συνοικισμόν. Ὁ Κεραμόπουλλος ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ γῆ τοῦ Νησιοῦ, καθαρὰ λίθων καὶ πλήρης ὄστράκων, εἶναι ἐπακτὴ, τὸ δὲ Νησί δὲν εἶναι φυσικόν, ἀλλ' ἔργον ἀνθρωπίνων χειρῶν. Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς προέκυψεν ἐπίσης ὅτι κατὰ τὴν περιφέρειαν τῆς χωσθείσης γῆς ἐρρίφθησαν ἀτάκτως ἐπὶ τῆς προσχώσεως ἀργοὶ λίθοι ὡς ὑποδομὴ τοῦ ὄρατοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον παρέχει ἐνδείξεις, ὅτι κατεσκευάσθη κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Ὁ Κεραμόπουλλος ὑποθέτει ὅτι καὶ ἡ τεχνητὴ νῆσος καὶ τὸ τεῖχος εἶναι πιθανῶς ἔργα τοῦ ῥηξικελεύθου ἡγεμόνος Ἀρχελαοῦ (412-399 π. Χ.), πιστεύει δὲ ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο ἡ πόλις Ὀρεστικὸν Ἄργος.²

99. Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστοριάς εἶχον τὴν τύχην ὀλίγον πρὸ τοῦ πολέμου νὰ γίνουσι ἀντικείμενον πλήρους μελέτης ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἄ. Ὀρλάνδου.³ Μερικὰ ὅμως ἐξ αὐτῶν εἶχον τὸ ἀτύχημα νὰ ὑπο-

¹ [..]αττυναίων κατὰ Α. Μ. Woodward, Inscriptions from Thessaly and Macedonia. JHS XXXIII, 1913, 337 κέ. Ὁ Ν. Παππαδάκις, Ἐθνημολογία, 1913, 462, εἶχεν ἀναγνώσει [Λ]αττυναίων. Ἡ ἀνάγνωσις Βαττυναίων ὀφείλεται εἰς τὸν καθηγητὴν Ch. Edson. (Προφορικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ ἰδίου. Πρὸβ. Π. Τσαμίση, Ἡ Καστορία καὶ τὰ μνημεῖά της, Ἀθήναι 1949, σελ. 165 κ.έ.). Τὸ ὄρθον τῆς τελευταίας αὐτῆς ἀναγνώσεως μοῦ ἐδόθη εὐκαιρία ἐσχάτως νὰ διαπιστώσω καὶ ἐγὼ ἐπὶ τοῦ λίθου.

² Arch. Anz. 1942, στ. 187—188. BCH LXIV—LXV, 1940—1941, 250. JHS LXIV, 1944, 93. Ἄ. Δ. Κεραμόπουλλου, Ἀνασκαφὴ ἐν Καστορίᾳ, ΠΑΕ 1940, 22—23.

³ Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου, Τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστορίας, Ἀθήναι 1939.

στούν ζημίας κατά τὸ διάστημα τοῦ πολέμου. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Κομπελίδικης ὑπέστη τὴν σημαντικωτάτην βλάβην ἐξ αεροπορικοῦ βομβαρδισμοῦ (1941), κατὰ τὸν ὁποῖον κατεστράφη ἐντελῶς ὁ τρούλλος καὶ ἔσαλεύθησαν οἱ τοῖχοι τοῦ μνημείου (βλ. πίν. XXIIα). Μερικὰς καταστροφάς, ἐπίσης ἐκ βομβαρδισμοῦ, ὑπέστη ἡ μικρὰ βασιλικὴ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων,¹ μικροτέρας δὲ βλάβας ἐξ ἄλλων αἰτίων ὑπέστησαν ἄλλα μνημεῖα.²

100. Ἡ Ὑπερησία ἀναστηλώσεων τοῦ ὑπουργείου παιδείας διέθεσεν ἤδη τὰς ἀναγκαίας πιστώσεις εἰς τὸν ἔφορον Στ. Πελεκανίδην διὰ τὴν ἐνέργειαν ἐπισκευῶν καὶ στερεώσεων. Ἀρχὴ ἔγινε τὸ 1949 ἀπὸ τὴν Κομπελίδικην, τρίκογχον ναῖσκον μετὰ τρούλλου.³ Προκαταρκτικῶς ἀνακατασκευάσθησαν οἱ πλάγιοι τοῖχοι, οἱ φέροντες τὸ τύμπανον καὶ τὸν τρούλλον, ἔπειτα δὲ ἀποκατεστάθησαν ὅλοι οἱ ἄλλοι σαλευθέντες τοῖχοι, ἑστερεώθη τὸ τύμπανον καὶ ἐπετέθη νέος τρούλλος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχεδίων τοῦ καθηγητοῦ Ὁρλάνδου, τὰ ὁποῖα καθωδήγησαν τὸν Πελεκανίδην καὶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἀρχικῆς τοιχοδομίας, διαποικιλθείσης προσθέτως δι' ὀδοντωτῶν ταινιῶν, κατόπιν τῆς εὐρέσεως παλαιῶν ὑπολειμμάτων. Ἀποκατεστάθη ἐπίσης ὁ νεώτερος νάρθηξ, ὅλον δὲ τὸ μνημεῖον ἐξήρθη, ἀπελευθερωθὲν ἀπὸ τὰς ἐπιχώσεις, διεμορφώθη δὲ περὶ αὐτὸ περίβολος, κατασκευασθέντος ἀναλημματικοῦ τοιχαρίου (πίν. XXIIβ).

101. Εἰς τὴν μικρὸν τρίκλιτον βασιλικὴν τοῦ Ταξιάρχου τῆς Μητροπόλεως,⁴ τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι εἶχον σαλευθῆ καὶ ἡ στέγη εἶχεν ὑποστῆ σημαντικὰς ζημίας, ὁ Πελεκανίδης κατὰ τὸ 1950 ἑστερέωσε τοὺς τοίχους τοῦ ὑπερυψωμένου φωταγωγοῦ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, ἐξοπλίσας αὐτοὺς διὰ σιδηρῶν συνδετήρων, περιέβαλε διὰ σιδηροῦ κλοιοῦ τὸ κάτω μέρος τῶν αὐτῶν τοίχων, συνεκράτησε τὰ τόξα τῶν κιονοστοιχιῶν διὰ σιδηρῶν ἐπίσης; ἐλκυστήρων καὶ γενικῶς ἐπεσκεύασε τὰς λοιπὰς ἐκ τοῦ χρόνου συμβάσας φθοράς. Προέβη ἐπίσης εἰς τὴν ἀνακεράμωσιν τῶν στεγῶν, εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς στέγης τοῦ προστώφου καὶ εἰς τὴν κατάλληλον διαμόρφωσιν τοῦ πέριξ χώρου πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς προφυλάξεως τοῦ μνημείου ἐκ τῶν ὑδάτων, τῶν διαποτιζόντων ἐπιβλαβῶς τὰ θεμέλια αὐτοῦ.

102. Κατὰ τὸ 1950 ἐπίσης ὁ Πελεκανίδης ἐπελήφθη τῆς ἀναστηλώσεως τῆς μικρᾶς μονοκλίτου βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Νικολάου « τοῦ Κασνίτζη », ⁵ ἀνοικοδομήσας τὸν δυτικὸν τοῖχον μετὰ τοῦ ἐπιστέφαντος

¹ Ζημ. 84.

² Ζημ. 126.

³ Βλ. κάτοψιν καὶ τομὴν: Ἀ. Ὁρλάνδον ἔ. ἀ. σ. 127 εἰκ. 88.

⁴ Βλ. Ἀ. Ὁρλάνδον ἔ. ἀ. σ. 62 εἰκ. 42 κ. ἐπόμε.

⁵ Ἀ. Ὁρλάνδος ἔ. ἀ. σ. 138 εἰκ. 95 κ. ἐπόμε.

αὐτὸν ἀετώματος, ἀποκαταστήσας τὸν βόρειον τοῖχον καὶ τὸ διακοσμοῦν αὐτὸν τόξον καὶ ἀντικαταστήσας τὴν κατεστραμμένην στέγην δι' ἄλλης ἐκ σιδηροπαγοῦς κονιάματος κατὰ μίμησιν τῆς ξυλίνης κατασκευῆς. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ὀριζοντίας ὀροφῆς ἀπεκαλύφθησαν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν τῶν δύο ἀετωμάτων ἀξιόλογοι τοιχογραφίαι εἰς καλὴν κατάστασιν, παριστῶσαι κατὰ μὲν τὸ ἀνατολικὸν τὸ Τρίμορφον, κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Πελεκανίδης βασιζόμενος εἰς χρονολογημένον ἀκτιδογράφημα, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη διαρκουσῶν τῶν ἐργασιῶν, συμπεραίνει ὅτι αἱ τοιχογραφίαι πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν πρὸ τοῦ ἔτους 1095. Αἱ ἀναστηλωτικαὶ καὶ στερεωτικαὶ ἐργασίαι ἐπὶ τοῦ ναυδρίου τούτου θὰ συνεχισθοῦν.

103. Συγχρόνως ὁ Πελεκανίδης δαπάνη τοῦ Δήμου Καστοριεῶν ἐκαθάρισεν, ἐστερέωσε καὶ ἐφωτογράφησε τὰς τοιχογραφίας τῶν ναῶν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Κασνίτζη, τῆς Κουμπελίδικης, τοῦ Ταξιάρχου τῆς Μητροπόλεως, τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Μητροπόλεως, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Μαγαλιοῦ, τοῦ Ἁγίου Ἀλυπίου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Δάλλα, τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου «κατὰ τοῦ Ρουσούλλη», τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Κυρίτζη, τῆς Παναγίας τοῦ Βουῖνη, τῆς Παναγίας τῆς Ῥασιώτισσας, τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ὀρφανοτροφείου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Τραϊανοῦ, τῆς Παναγίας τῆς Μαυριώτισσας καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Μαυριώτισσας. Ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ ἀπεκαλύφθησαν νέαι τοιχογραφίαι, ὡς καὶ ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι συμβάλλουν εἰς τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν. Τῶν καθαρισθεισῶν τοιχογραφιῶν ἔγιναν ἐν ὅλῳ 600 φωτογραφίαι, αἱ ὁποῖαι, ὡς πληροφορορεῖ ὁ Πελεκανίδης, θέλουν προσεχῶς ἐκδοθῆ ὑπὸ τῆς Ἐταιρείας μακεδονικῶν οπουδῶν εἰς λεύκωμα. Ἰδιαιτέρος τόμος κειμένου θὰ ἐπακολουθήσῃ ἀργότερα.

Π ρ έ σ π α

104. Τὸ βυζαντινὸν μοναστήρι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐπὶ τῆς νησίδος τῆς λίμνης ἀπετεφρώθη κατὰ τὴν κατοχὴν ἐπὸ τῶν Ἰταλῶν.¹

Γ'.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Σ έ ρ ρ α ι

105. Αἱ ἀρχαιότητες τῆς συλλογῆς, ἡ ὁποία ἐστεγάζετο εἰς μίαν αἴθουσαν τοῦ νέου γυμνασίου τῆς πόλεως, ἐξεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

¹ Ζημ. 68.

ρων, δὲν διηρπάγησαν ὁμῶς.¹ Ἦδη ἡ συλλογὴ ἀποκατεστάθη πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ κτήριο.

Μονὴ Προδρομοῦ

106. Τὸν Αὐγούστιον τοῦ 1942 οἱ Βούλγαροι ἀφήρῃσαν ἀπὸ τὴν Μονὴν 22 φορητὰς εἰκόνας, 2 ἀντιμήσια, 5 χειρόγραφα βιβλία κ. ἄ. ἀντικείμενα, τὰ ὅποια μετέφεραν εἰς τὸ Συνοδικὸν ἐκκλησιαστικὸν μουσεῖον.²

Νέος Σκοπὸς

107. Μία μικρὰ συλλογὴ ἀρχαίων, περισυλλεγέντων πρὸ τοῦ πολέμου,³ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχη εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τοῦ χωρίου.

Νέα Ζίχνα

108. Εἰς ὕψωμα βορειοανατολικῶς τῆς κωμοπόλεως ὁ ἐπιμελητὴς Δ. Λαζαρίδης ἠρεύνησε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1950 δύο τυχαίως ἀνευρεθέντας τάφους, λαξευτοὺς ἐπὶ μαλακοῦ χωματώδους βράχου, διαστάσεων $2,46 \times 2,50$ μ. καὶ ὕψους 1,60 μ. Πρὸ τῆς εἰσόδου ἑκατέρου εὐρέθη μικρὸς χώρος μήκους 0,65 μ., ὅστις ἦτο κεκλεισμένος διὰ τοίχου εὐτελοῦς κατασκευῆς. Ἡ ὄροφὴ ἐλαφρῶς κοίλη ἔναντι καὶ ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου ταπεινὸν ἐδώλιον συνεχόμενον, ὑπὸ μορφὴν τρικλίνιου, ὅπου εὐρέθησαν οἱ σκελετοὶ τῶν νεκρῶν καὶ τὰ κτερίσματα. Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τάφους εὐρέθησαν τὰ ἑξῆς ἀγγεῖα: Τρεῖς ἀμφορεῖς, ἕξ ὧν ὁ εἷς σφαιρικός, ἀνευ διακοσμῆσεως, δύο δακρυδόχα, ἐν ἀρυβαλλοειδῆς, δίωτος σκύφος, φέρων ἐπὶ ἐρυθροῦ ἐδάφους ταινίας ἐκ λευκοῦ ἐπιθέτου χρώματος, πελίκη, φέρουσα ἐπὶ ἀμαυροῦ μελανοῦ γανώματος διάκοσμον ἐκ λευκῶν ταινιῶν καὶ φυλλοστοιχιῶν, παραλλήλων ἐντομῶν κατὰ τὴν τοιλίαν καὶ ἐκτύπων γενειοφόρων κεφαλῶν ὑπὸ τὰς λαβὰς, καὶ μία ἄλλη ὁμοία μὲ ἀνάλογον διάκοσμον ταινιῶν, στιγμῶν, ἐκφιλισμένου ἰωνικοῦ κυματίου καὶ ἀστραγάλου. Ἐκ τῶν ἀγγείων τούτων καὶ ἕξ ἐνὸς νομίσματος τῆς ῥωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου ὁ Λαζαρίδης χρονολογεῖ τοὺς ἀνωτέρω τάφους εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τὸν Αὐγούστιον χρόνους.⁴

¹ Ζημ. 73. Μ. Βίβλος 142.

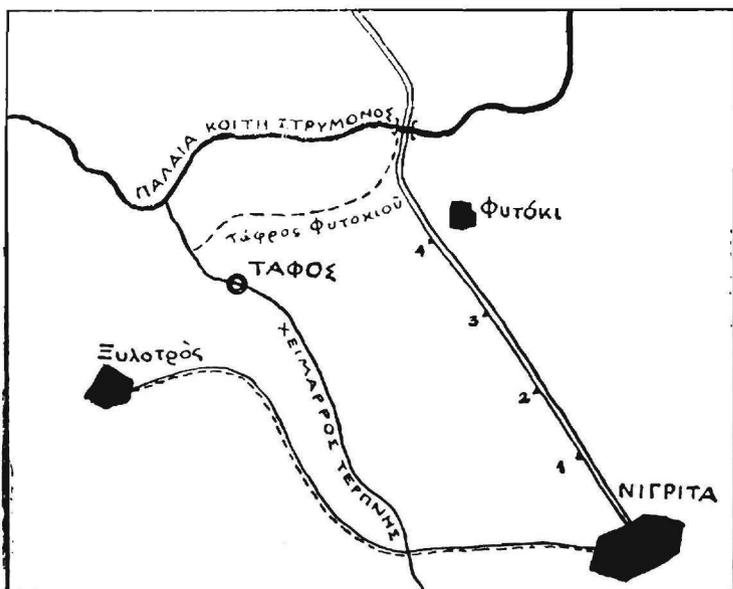
² Ζημ. 35—36, ἐνθα καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἀφαιρεθέντων ἀντικειμένων.

³ Γ. Μπακαλάκη, Ἀρχαῖα εὐρήματα ἐκ Νέου Σκοποῦ Σεργῶν, ΑΕ 1936, Χρονικ. 14—19.

⁴ Πληροφορίαι Δ. Λαζαρίδη.

Νιγρίτα

109. Βορειοδυτικῶς τῆς Νιγρίτης, ἐντὸς τοῦ χειμάρρου τῆς Τερπνῆς, μεταξὺ τῶν χωρίων Ξυλοτροῦ καὶ Φυτοκίου (βλ. σχέδ. εἰκ. 15), κατὰ τὰς ἐνεργουμένης ἐκεῖ τὸ θέρος τοῦ 1950 σκαφικῆς ἐργασίας ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας συντηρήσεως καὶ συμπληρώσεως ὑδραυλικῶν ἔργων Μακεδονίας (ΥΣΣΥΕΜ) ἀνευρέθησαν ἀγγεῖά τινα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σημαντικώτερον ἦτο ἐρυθρόμορφος κωδωνοειδῆς κρατῆρ τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. (πίν. XXIII).

Εἰκ. 15. Τοπογραφικὸν σχέδιον περιοχῆς Νιγρίτης—Φυτοκίου—Ξυλοτροῦ.

Τὰ εὐρήματα ἀπεστάλησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης, θὰ δημοσιευθοῦν δὲ ὑπὸ τοῦ Δ. Λαζαρίδη.

Ἀμφίπολις

110. Κατὰ τὴν βουλγαρικὴν κατοχὴν ἐξεφανίσθησαν ἐν μέγα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον καὶ δύο ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι εὗρισκοντο ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἔκειτο τὸ ἐργοτάξιον τῆς Ἐταιρείας Μοικ - Улен.¹ Ἡ μία ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων περιεῖχε μέρος τοῦ γνωστοῦ ἑλληνιστι-

¹ Μ. Βίβλος 188. Ζημ. 36.

κοῦ «διαγράμματος» στρατιωτικοῦ περιεχομένου.¹ Ἡ ἄλλη ἦτο ἡ γνωστὴ ἐπίσης ἀναθηματικὴ: *Φιλωτέρα Ἀπολλοδώρου κόρη Λειμωνία*.²

111. Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, εἰς τὸ κτήριον καὶ τὸν περίβολον τῆς ὁποίας ἦσαν ἐντετειχισμένα πέντε ἀνάγλυφα,³ καταδαφίσθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τὸ δὲ ἐξ αὐτῆς ὕλικὸν ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν οἰκοδόμησιν φυλακείου παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Στρυμόνος. Ἡ τύχη τῶν ὡς ἄνω ἀναγλύφων ἀγνοεῖται.⁴

112. Κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως οἱ Βούλγαροι ἀνασκάπτοντες χαρακώματα διετάρραξαν τὴν ἐπίχωσιν μέχρι τοῦ βυζαντινοῦ στρώματος καὶ ἐξήγαγον ἐκεῖθεν πλίνθους, ἐπιθήματα κιονίσκων, μαρμαροστρώσεις κ. ἄ. Ἀρχαῖον στρώμα δὲν ἐθίγη λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως. Ἐξηφανίσθη πρὸς τοῦτοις ἡ ἐπιγραφή: *Μίδας Μιθραδάτου*.⁵ Ἐξ ἄλλου ἐσημειώθη νέον εὐρημα, ἐπιτυμβία στήλη με ἐπιγραφὴν *Δωροῦς Στρυμόνι τῷ ἀνδρὶ*.⁶ Αὕτη μετακομισθεῖσα ἀπόκειται τῶρα εἰς τὸ γραφεῖον τῆς Ἐφορείας ἀρχαιοτήτων Καβάλας.

113. Δύο νέα ἀνάγλυφα εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀμφιπόλεως κατὰ τὸ 1946, ἀμφότερα ὅμως εἰς κακὴν κατάστασιν διατηρούμενα. Τὸ ἓν, ὕψους 0,65 μ., εἰκονίζει γυναικείαν μορφήν, φέρουσαν χιτῶνα καὶ πέπλον. Τῆς κεφαλῆς σφύζεται μόνον τὸ περίγραμμα καὶ μέρος πλουσίας κομώσεως. Κατὰ τὸν Λαζαρίδην πρόκειται περὶ ἔργου ἀρχαϊστικοῦ. Τὸ ἄλλο, ὕψους 0,36 μ., παριστᾷ γυναικείαν μορφήν ἐν βαδίσματι, φέρουσαν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Ἡ κεφαλὴ λείπει. Ἀνάγεται εἰς τοὺς ἑλληνιστικὸς χρόνους. Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν εὐρέθη ἐπίσης στήλη με ἀέτωμα καὶ ἀνάγλυφα ἀκρωτήρια. Σειρὴν εἰς τὸ μέσον καὶ ἀνὰ μία Σφιγξ εἰς τὰ ἄκρα.⁷ Δύο, τέλος, ἐπιγραφαί, εὐρεθεῖσαι ἐν Ἀμφιπόλει τὸ 1950, παρεδόθησαν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν Καβάλας. Ἡ μία εἶναι ἐπιτυμβία ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ ἄλλη, ἀναγομένη εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, περιέχει πρᾶξιν ἀγοραπωλησίας οἰκίας καὶ γηπέδου.

114. Μία μικρὰ συλλογὴ, περιλαμβάνουσα περὶ τὰ δέκα τεμά-

¹ P. Roussel, Un règlement militaire de l'époque macédonienne, RA 1934, 39—47. M. Feyel, Un nouveau fragment du règlement militaire trouvé à Amphipolis, RA 1935, 29—65.

² M. Feyel ἔ. ἄ. σ. 66.

³ P. Collart-P. Devambéz, Voyage dans la région du Strymon, BCH LV, 1931 σ. 171 κέ., ἄρ. 2, 3, 5, 6, 8.

⁴ M. Βίβλος 138. Ζημ. 36.

⁵ Γ. Πακαλάκη, Θερμικὰ χαράγματα, Θερμικὰ ΙΓ', 1910, σ. 274 κέ.

⁶ M. Βίβλος 138. Ζημ. 36, 73. Πρβ. BCH LXVIII—LXIX, 1944—1945, 431. JHS LXIV, 1944, 93.

⁷ BCH LXXI·LXXII, 1947·1948, 401.

χια μαρμάρων (ἐπιγραφάς, ἀνάγλυφα κ.λ.π.) συνεκροτήθη ἐσχάτως καὶ ἐστειγασθῆ εἰς τὸ φυλάκιον τῶν Μ. Α. Υ.¹

Ποταμοὶ Δράμας

115. Ἀνευρέθη τυχαίως εἰς ἓνα ἀγρὸν πῆλινον ἀγγεῖον, περιέχον τέσσαρα νομίσματα, ἐν ὤωμαϊκὸν καὶ τρία βυζαντινά, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο εἶναι χρυσᾶ σκυφωτά, (Χριστὸς ἐπὶ θρόνου καὶ μονογράμματα IC XC—στέφης αὐτοκράτορος ὑπὸ τῆς Παναγίας).²

Καβάλα

116. Τὸ Μουσεῖον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρυθῆ χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Γ. Μπακαλάκη εἰς εὐρύχωρον καὶ εὐπρόσωπον κτήριο, παραχωρηθὲν ὑπὸ τοῦ Δήμου Καβάλας, καταβαλόντος μάλιστα καὶ τὰς σχετικὰς δαπάνας,³ ὑπέστη κατὰ τὴν βουλγαρικὴν κατοχὴν σημαντικὰς ζημίας καὶ ἀπωλείας. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1945 ὁ καθηγητὴς Ἰ. Παπασταύρου καὶ ὁ Γ. Μπακαλάκης, ἀποσταλέντες νὰ ἐξετάσουν σχετικῶς,⁴ εὗρον τοῦτο ἀνοικτὸν, λεηλυτὸν καὶ πληρὲς ἀκαθαρσιῶν. Αἱ θύραι καὶ τὰ παράθυρα τοῦ ὑπογείου εἶχον ἀποσπασθῆ. Αἱ δύο προθήκαι εἶχον ἐξαφανισθῆ μετὰ τοῦ περιεχομένου των. Ἐκ τούτων ἡ μία περιεῖχε τὰ ὄστρακα καὶ τὰ ἀγγεῖα τῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Παρθένου τῆς ἀρχαίας Νεαπόλεως πυρῶν,⁵ τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Καλαμίτσας,⁶ τὰ τοῦ σπηλαίου τῶν Νυμφῶν Ἑρακλείτσας⁷ καὶ τὰ τῶν νεολιθικῶν συνοικισμῶν Ἀκροποτάμου καὶ Πολυστύλου⁸. Εἰς τὴν αὐτὴν προθήκην ἦσαν ἐκτεθειμένα καὶ δύο ἀργυρᾶ νομίσματα (δραχμαὶ) τῆς Νεαπόλεως.⁹ Ἡ ἄλλη προθήκη ἐκτὸς ἄλλων εὗρημάτων περιεῖχε

¹ Πληροφορία Δ. Λαζαρίδη.

² BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 401.

³ Βλ. Μακεδονικά I, 1940, 622.

⁴ Βλ. Μ. Βίβλος 189 - 140. Πρβ. Ζημ. 37, 95. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431.

⁵ Γ. Μπακαλάκη, Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Παρθένου ἐν Νεαπόλει (Καβάλα), ΑΕ 1938 σ. 106 κ. ἐπ. Τεμάχιον, μήκ. 0,19 μ., ἀνήκον εἰς μέγα ἀγγεῖον τοῦ βίου αἰῶνος μὲ παράστασιν δύο Γοργόνων (προπολεμικὸν εὔρημα), παρεδόθη εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν Καβάλας ὑπὸ τοῦ ἀνευρόντος ἰδιώτου. (BCH LXXIV, 1950, 307).

⁶ Γ. Μπακαλάκη, Ἀνασκαφὴ ἐν Καβάλα καὶ Καλαμίτσα, ΠΑΕ 1937, 64 κέ.

⁷ Γ. Μπακαλάκη, Ἀνασκαφὴ ἐν Καβάλα καὶ τοῖς πέριξ, ΠΑΕ 1938, 81 κέ.

⁸ Γ. Ε. Μυλωνᾶ - Γ. Μπακαλάκη, Ἀνασκαφαὶ νεολιθικῶν συνοικισμῶν Ἀκροποτάμου καὶ Πολυστύλου, ΠΑΕ 1938, 103 κέ.

⁹ Γ. Μπακαλάκη, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα, ΑΕ 1936, σ. 36, εἰκ. 52.

καὶ μίαν χαλκῆν κεφαλὴν ἐκ Φιλίππων τοῦ Βου αἰῶνος μ. Χ., ἡ ὁποία ἐπίσης δὲν ἀνευρέθη. Ἐκ μερικῶν δοτράκων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν ἀργότερα εἰς τοὺς κάτωθι τοῦ Μουσείου βράχους, συνήχθη τὸ συμπέρασμα, ὅτι μέγα μέρος τοῦ περιεχομένου τῶν ὡς ἄνω προθηκῶν ἀπερρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ ἐπιγραφή: *Διὸς καὶ Φίλων Ἀντικράτους τοὺς θάκους καὶ τὰς τραπέζας Παρθένω*¹ ἐξηφανίσθη. Πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εὐρέθησαν ἐντὸς δύο ὀρυγμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον κατασκευασθῆ, διὰ τὰ χρησιμεύσουν ὡς πολυβολεῖα ἢ πυροβολεῖα. Ἐκ τοῦ Μουσείου εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἐπίσης ἐν ἀνάγλυφον Διοσκούρων - Θρακῶν ἱπέων, εἰς τὴν θέσιν δ' αὐτοῦ εὐρέθη ἄλλο μικρότερον ἀνάγλυφον Διὸς Σβελθιούρδου ἐπὶ βυζαντινοῦ κυματίου. Ἐξηφανίσθησαν τέλος πολλαὶ κεφαλαὶ μαρμάριναι, ἀποσπασθεῖσαι ἐκ τῶν βάσεών των, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἐκ Φιλίππων ῥωμαϊκῆ κεφαλὴ παιδός.² Ἐξηφανίσθη ἐπίσης ἡ βυζαντινὴ ἐπιγραφή τῶν τελευταίων Κομνηνῶν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποσπασθῆ ἐκ τοῦ τείχους τῆς πόλεως.³ Ἡ ἐκ Φιλίππων κεφαλὴ Τύχης - Κυβέλης⁴ κατεστράφη, διασωθέντος τμήματος μόνον τοῦ ἐπιστέφοντος αὐτὴν πυργίσκου.⁵ Ἐπειτα ἐκ τῶν τριῶν τεμαχίων τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου τοῦ ναοῦ τῆς Παρθένου τῆς Νεαπόλεως⁶ ἀνευρέθη μόνον ἓν, τὸ μεγαλύτερον. Οἱ Παπασταύρου - Μπακαλάκης ἐκ διαφόρων ἐνδείξεων διεπίστωσαν ὅτι κάποιος ξένος, προφανῶς Βούλγαρος, ἀρχαιολόγος εἰργάσθη εἰς τὸ Μουσεῖον κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς, ἐνεργήσας μάλιστα νέαν διαρρύθμισιν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ καὶ προσκομίσας μίαν νέαν στήλην ἐπιτυμβίαν *Ἰσιδώρου Νικοστράτου Ἀθηναίου*.⁷ Ἡ λεηλασία τοῦ Μουσείου καὶ ἡ διαρπαγὴ τῶν προθηκῶν κλπ. ἐπίπλων αὐτοῦ⁸ φαίνεται ὅτι ἔγινε περὶ τὸ τέλος τῆς κατοχῆς.

Τὸ Μουσεῖον τῆς Καβάλας μερίμνη τοῦ Λαζαρίδη ἀποκατεστάθη πάλιν εἰς τὸ παλαιὸν κτήριο, τὸ ὁποῖον ἐπεσκευάσθη ἐν τῷ μεταξύ ὑπὸ τοῦ Δήμου.

117. Τὸ 1948 ὁ Λαζαρίδης ἀπέσπασεν ἀπὸ νεώτερον ἀναλημματικὸν

¹ ΑΕ 1936, σ. 34, εἰκ. 49·50.

² P. Collart, *Philippes, ville de Macédoine*, pl. LXXXIII, 4.

³ Γ. Μπακαλάκη, Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Καβάλας, ΑΕ 1937 (Τόμος Ἑκατονταετηρίδος), 464·472.

⁴ P. Collart ἔ. ἀ. πίν. LXXXIII, 3.

⁵ Κατὰ νεωτέραν πληροφορίαν τοῦ Λαζαρίδη. Οἱ Παπασταύρου - Μπακαλάκης (Μ. Βίβλος 139, πρβ. Ζημ. 37, BCH LXVIII·LXIX, 1944·1945, 431) ἀναφέρουν ὅτι ἡ κεφαλὴ αὕτη «ἀνευρέθη εἰς τὴν θάλασσαν κάτωθεν τοῦ Μουσείου».

⁶ Γ. Μπακαλάκη, Νεάπολις κλπ., ΑΕ 1936 σ. 24 εἰκ. 34.

⁷ Πρβ. JHS LXIV, 1944, 93.

⁸ Ἡ λεηλασία ἐξετάθη καὶ εἰς τὴν στεγαζομένην μαζί μὲ τὸ Μουσεῖον Δημοτικὴν βιβλιοθήκην, ἐκ τῶν βιβλίων καὶ ἐπίπλων τῆς ὁποίας οὐδὲ ἴχνος ἐσώθη. (Μ. Βίβλος, 140).

τοῖχον ἀνατολικῶς τῆς οἰκίας τοῦ Μωχάμετ Ἄλη μίαν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν πρὸς τὴν ἐν Ζακύνθῳ μόνον γνωστὴν Ἄρτεμιν Ὀπιταῖδα ὑπὸ τινος [Φ]ιλίνου Στρατοκλέους [Ζ]ακυνθίου. Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ὁ Λαζαρίδης χρονολογεῖ αὐτὴν εἰς τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα.¹

118. Τὸ 1949 εὐρέθησαν τυχαίως εἰς διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως αἱ ἐξῆς ἀρχαιότητες, ἅπασαι ῥωμαϊκῶν χρόνων: α) κεφαλὴ ἀγάλματος ἀνδρός, β) ἐπιτυμβία στήλη, παριστάνουσα γυναικείαν μορφήν, καθήμενὴν ἐπὶ θρόνου, καὶ δύο ἄλλας μορφὰς ἔμπροσθεν αὐτῆς, γ) βᾶθρον μνημείου ἀποκρουσμένον ἐκατέρωθεν, διασφῶζον ἐξ ἀφιερώσεως μόνον τὴν λέξιν SILVANO, καὶ δ) μικρὸν τμήμα μαρμαρίνης σαρκοφάγου, διασφῶζον ὀλίγα γράμματα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς, τὴν ὁποίαν ἔφερον.²

Ἀμυδαλεώνας (Καβάλας)

119. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1950 ὁ Λαζαρίδης ἐνήργησε πλησίον τοῦ χωρίου τούτου (παλαιὰ ὄνομασία: Μπαντέμ Τσιφλίκ) σκαφικὴν ἔρευναν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεκαλύφθη μικρὰ γέφυρα τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ. Κατόπιν τῆς ἐρεύνης ταύτης προσδιορίζεται ἐν ἀκριβὲς σημεῖον μεταξὺ Φιλίππων καὶ Νεαπόλεως, ἀπὸ τὸ ὁποῖον διήρχετο ἡ ἀρχαία ὁδός.

Ἐλευθερούπολις (Πράβι)

120. Μικρὰ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ φιλαρχαίου Μητροπολίτου Ἐλευθερουπόλεως, στεγασθεῖσα εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Μητροπόλεως.

Παγγαῖον

121. Παρὰ τὸ Παλιοχώρι εὐρέθη τυχαίως ὑπὸ χωρικοῦ (1947) ἀργυρὸν νόμισμα ἀρχαῖκόν τοῦ τύπου τοῦ ἀποδιδομένου εἰς τὴν Θάσον, μὲ παράστασιν Σιληνοῦ, ἀπάγοντος Νύμφην.³

Φίλιπποι

122. Ὑπὸ τῶν Παπασταύρου· Μπακαλάκη διεπιστώθησαν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αἱ ἐξῆς ζημίαι εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον τῶν Φιλίππων.⁴

¹ Δ. Λαζαρίδης, Ἄρτεμις Ὀπιταῖς ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Νεαπόλεως, Μακεδονικά II, 263 - 265. ² BCH LXXIV, 1950, 307.

³ BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 439.

⁴ Μ. Βίβλος 140. Πρβ. Ζημ. 37, 73. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431.

Οι Βούλγαροι ἀφῆρσαν τὰ δύο μεγάλα μάρμαρα τοῦ στυλοβάτου τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Β τοῦ θου αἰῶνος, τὰ ὅποια ἔφερον τὰς λεγομένας πρωτοβουλγαρικὰς ἐπιγραφάς,¹ καὶ τὸ ὠραῖον κιονόκρανον, τὸ κοσμούμενον μὲ κεφαλὰς κριῶν,² ἀπέσπασαν δὲ τὸ παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ forum παλαιότερον ψηφιδωτὸν δάπεδον, τὸ πλαισιούμενον μὲ παραστάσεις τείχους πόλειος.³ Τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα τῶν θερμῶν⁴ ἠφαιίσθησαν ἐξ ὀλεκλήρου. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τεμάχια ἐξ αὐτῶν μετεφέρθησαν εἰς Βουλγαρίαν. Ἐξ ἄλλου πολλοὶ λίθοι ἀφηρέθησαν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν, διὰ τὰ κτισθῆναι τὸ σχετικῶς μέγα καὶ πολυτελὲς οἰκημα, τὸ ὅποῖον ὑπάρχει καὶ τώρα εἰς τὴν θέσιν τοῦ κατεδαφισθέντος μικροῦ φυλακείου τῆς Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς. Ἐκ τῆς θεμελιώσεως τοῦ νέου τούτου κτηρίου, ἔχοντος μάλιστα καὶ ὑπόγεια διαμερίσματα, ἀσφαλῶς θὰ κατεστράφη μέγα μέρος τῆς βασιλικῆς Α τοῦ θου αἰῶνος, ἣ ὅποια κατὰ τὴν περιοχὴν ἐκείνην δὲν εἶχεν ἀνασκαφῆ.

Κατὰ τὸ 1947 ἐπεστράφησαν ἐκ Βουλγαρίας καὶ μετεφέρθησαν πάλιν εἰς Φιλίππους ἐκ τῶν ἀρπαγέντων τὰ δύο ἐνεπίγραφα μάρμαρα τοῦ στυλοβάτου τῆς βασιλικῆς Β καὶ τὸ παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον μὲ τὰς κεφαλὰς τῶν κριῶν.⁵

123. Ὁ Λαζαρίδης παρέχει τὰς ἐξῆς νεωτέρας εἰδήσεις (1949) ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Φιλίππων :

α) Ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς Α ἀνευρέθη τυχαίως δακτυλιόλιθος ἑλλειψοειδοῦς σχήματος, μήκους 0,012 μ. καὶ χρώματος βαθέος πρασίνου, φέρων γλυφὴν εἰκονίζουσαν Ἀθηνᾶν ἢ Ρώμην παρ' ἀσπίδα, κρατοῦσαν διὰ τῆς ἀριστερᾶς φιάλην καὶ στηριζομένην διὰ τῆς δεξιᾶς ἐπὶ δόρατος.

β) Κατὰ τὰς ἐργασίας διανοίξεως τῆς ὁδοῦ, τῆς ἐνούσης τὸ χωρίον Κρηνίδες μετὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ Καβάλας - Δράμας, καὶ κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας νεκροπόλεως ἀνευρέθησαν ἀνάγλυφον μὲ παραστάσιν νεκροδείπνου, λατινικὴ ἐπιτυμβία ἐπιγραφή καὶ τινὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἀναγόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ὀψίμου ἀρχαιότητος.

γ) Ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ Γαγγίτου, δυτικῶς τῶν Φιλίππων, ἀπεκαλύφθη σαρκοφάγος μὲ λατινικὴν ἐπιγραφὴν.

δ) Εἰς τὴν αὐτὴν μιᾶς οἰκίας τοῦ χωρίου Ὑδρομούλου, παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδόν, ἀνευρέθη, ἄγνωστον πότε, τάφος, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐξήχηθη

¹ BCH LII, 1928, 125 κέ., πίν. VI - VII.

² P. Lemerle, Chapiteaux chrétiens à protomes des béliers. AE 1937 (Τόμος Ἑκατοταετηρίδος) πίν. 1 ἔναντι σελ. 296.

³ P. Collart, Philippes, πίν. LII - LIII.

⁴ P. Collart ἔ. ἀ. πίν. LV, 2 καὶ LVI, 1 - 2.

⁵ BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 439.

ἐνεπίγραφος στήλη μετ' ἀετώματος τοῦ 4ου (;) π. Χ. αἰῶνος, φέρουσα τέσσαρα ἑλληνικὰ ὀνόματα.¹

124. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῶν Φιλίππων τὸ 1950 ἀνεκαλύφθησαν δύο μαρμαρίναι ἀνδρικαὶ κεφαλαὶ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, καλῆς ἐργασίας ῥωμαϊκῶν χρόνων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐντετειχισμένοι εἰς τοῖχον παρὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν Β. Ἐπίσης μία στήλη ἐπιτυμβία μετ' ἀνάγλυφον καὶ λατινικὴν ἐπιγραφὴν, ἐν τεμάχιον σαρκοφάγου μετ' ἑλληνιστικὴν (;) ἐπιγραφὴν καὶ τρία ὑάλινα ἀγγεῖα.

Παράδεισος

125. Κατὰ τὴν κατασκευὴν γεφύρας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καβάλας - Ξάνθης, δυτικῶς τοῦ ποταμοῦ Νέστου καὶ νοτιοδυτικῶς τοῦ Παραδείσου (πρόφην Ἰντζές), ἀπεκαλύφθη ἐνεπίγραφος πλάξ (ῥῆπος 0,79, πλάτους 1,15, πάχους 0,17 μ.), ἣ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἐκάλυπτε τὴν μίαν πλευρὰν ἑνὸς βωμοειδοῦς μνημείου, τὸ ὁποῖον εἶχον ἰδρύσει 33 «στρατηγοὶ Θράκης» πρὸς τιμὴν Μάρκου Οὐεττίου Μαρκέλλου, ἐπιτρόπου Σεβαστοῦ. Οἱ πλείστοι τῶν στρατηγῶν φέρουν κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν συνήθειαν τὰ τρία νομῖνα, τὰ δύο πρῶτα ῥωμαϊκὰ καὶ τὸ τρίτον θρακικὸν ἢ ἑλληνικόν. Δεκαπέντε ἐξ αὐτῶν φέρουν τὸ ὄνομα Τιβέριος Κλαύδιος. Τὸ γεγονός τοῦτο καὶ ἡ ὁμοιότης τῆς γραφῆς μετ' ἑνὴν ἀφιέρωσιν ἐκ Θεσσαλονίκης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιον τοῦ 44 μ. Χ.² καθιστοῦν πιθανὴν τὴν ταύτισιν τοῦ «Σεβαστοῦ» τῆς ἐπιγραφῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιον. Ὁ Λαζαρίδης ὑποθέτει ὅτι μία ἄλλη ἐπιγραφὴ «στρατηγῶν Θράκης» πρὸς τιμὴν Τ. Φλ. Σαβείνου, πρεσβευτοῦ Καίσαρος Σεβαστοῦ, εὑρεθεῖσα πρὸ ἐτῶν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν,³ (ἀναγράφεται καὶ εἰς αὐτήν, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀνωτέρω, πρῶτον ὄνομα στρατηγοῦ: Τιβέριος Κλαύδιος Δίνις) ἐπεκάλυπτεν ἴσως ἄλλην πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον θὰ εἶχεν ἀνεγερθῆ παρὰ τὴν ἐκεῖθεν διερχομένην Ἐγνατίαν ὁδὸν⁴ πρὸς τιμὴν ἀνωτέρων ἀξιωματοῦχων τῆς αὐτοκρατορικῆς διοικήσεως.⁵

126. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὁ Λαζαρίδης ἐνήργησε τὸ 1947 δοκιμαστικὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀπεκαλύφθη ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἑνὸς μεγαλοπρεποῦς μαρμαροκτίστου μνημείου ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀδήλων

¹ Πρβ. BCH LXXIV, 1950, 306 - 307

² JHS VIII, 1887, 360. BSA XXIII, 1918 - 1919, 209.

³ Γ. Μπακαλάκη, Παρηνέσιοι ἀρχαιοτήτες, Θρακικά Η', 1936, 11 κέ.

⁴ Γ. Μπακαλάκη, ἔ. ἀ., σ. 13 σημ. 1.

⁵ BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 401,

ἀκόμη διαστάσεων καὶ ἀγνώστου προορισμοῦ. Εἰς τοὺς πέριξ ἀγροὺς εὐρεθέντα περισυλλέγησαν τὰ ἑξῆς:

α) Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον (ὕψους 0,075 μ.) γυμνῆς ὀρθίας μορφῆς, φερούσης κάλυμμα, ὁμοιάζον πρὸς φρυγικὸν πῖλον, καὶ κρατούσης ἀνὰ ἓν πτηνὸν δι' ἑκατέρωθεν τῶν χειρῶν.

β) Ἀργυροῦν νόμισμα Νεαπόλεως ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς μετὰ παράστασιν Γοργονείου καὶ

γ) Τέσσαρα χαλκᾶ νομίσματα: Ἀβδήρων (400-350 π. Χ.), Μαρωνείας (2ου αἰῶνος), Ἀδριανουπολιτῶν καὶ Κωνσταντίνου.

Ὁ Λαζαρίδης ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Παραδείσου πρέπει νὰ ὑπῆρχεν ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων μία πόλις, διατηροῦσα ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Θράκης.¹

127. Κατὰ τὸ 1949 ἀνευρέθησαν τυχαίως εἰς τοὺς ἀγροὺς τῆς ἰδίας περιοχῆς καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν τὰ ἑξῆς:

α) Ἀνάγλυφον, πιθανῶς ἐπιτύμβιον, ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὕψους 0,4 μ., μετὰ παράστασιν Ἐρωτιδέως—Δαίμονος, στηρίζοντος τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου εἰκονίζονται φαρέτρα, τόξον καὶ σάβρα.

β) 71 νομίσματα ἑλληνικά, ῥωμαϊκά, βυζαντινὰ καὶ φραγκικά, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ περισσότερα διατηροῦνται εἰς ἀρίστην κατάστασιν, (ἀργυροῦν Φιλίππου τοῦ Ε', χαλκᾶ Κασσάνδρου, Ῥωμαίων αυτοκρατόρων, Φιλίππων κ. ἄ.).²

Δ'.

Θ Ρ Α Κ Η

Κομοτινή

128. Οἱ Βούλγαροι διήρπασαν δλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς εἰς τὸ κτήριον τοῦ γυμνασίου στεγαζομένης ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς,³ πλὴν τοῦ κάτω τμήματος ἀμφιγλύφου ἀρχαϊκῆς στήλης, τῆς ὁποίας τὸ ἄνω τμήμα εὐρίσκεται ἀπὸ αἰῶνος περίπου εἰς τὸ Ἐθνικὸν ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν.⁴ Κατὰ τινὰς πληροφορίας καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀφῆρσαν

¹ BCH LXXI-LXXII, 1947-1948, 439. Τὸ ἐδῶ ἀναφερόμενον χαλκοῦν νόμισμα Συρακουσῶν φαίνεται πιθανόν, ὅπως μετὰ πληροφορεῖ ὁ Λαζαρίδης, ὅτι εἶναι κίβδηλον.

² BCH LXXIV, 1950, 307.

³ Βλ. Μακεδονικά Α', 622.

⁴ Γ. Μπακαλάκη, Ἑλληνικά ἀμφιγλύφα, Θεσσαλονίκη 1946, πίν. II, 2-3.

ἐκ τῆς συλλογῆς ἀρχαῖα. Μερικὰ ἐκ τῶν ἀντικειμένων τῆς διαρπαγείσης συλλογῆς ἐπεδεικνύοντο καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Κομοτινῆς.¹ Τὸ μόνον ἀπομεινὰν ἀρχαῖκόν γλυπτόν εἶναι τοποθετημένον τῶρα εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐμπορικῆς σχολῆς, ἡ ὁποία στεγάζεται εἰς τὸ γυμνάσιον ἀρρένων.

Ἄ β δ η ρ α

129. Ἐπιμελεῖα τοῦ Λαζαρίδη δεκάς ἐπιγραφῶν, ἧτοι στῆλαι ἐπιτύμβιαι, βάσεις, ψηφίσματα, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐντετειχισμένα εἰς διαφόρους οἰκίας τοῦ χωρίου, περισυνελέγησαν καὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦ σχολείου.²

130. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ εἰσαγγελία ἐνήργησεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Λαζαρίδη κατὰ τὸ 1950 δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως, 7 χιλιόμετρα νοτιοανατολικῶς τοῦ σημερινοῦ δμωνύμου χωρίου καὶ βορείως τοῦ λόφου τοῦ Πολυστύλου, μὲ ἀρχικὸν σκοπὸν τὴν τοπογραφικὴν ἔρευναν καὶ τὸν προσδιορισμὸν, κατὰ τὸ δυνατόν, τῶν θέσεων, ὅπου ἔκειντο τὰ δημόσια κτήρια, τὰ ἱερὰ κλπ., τὰ ὁποῖα εἰς τὸ μέλλον θὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενον συστηματικῶν ἀνασκαφῶν. Κατὰ τὸς προκαταρκτικὰς αὐτὰς ἐργασίας διεπιστώθη ὄντως ἡ θέσις τριῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἔκειντο κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς πόλεως. Ἡ σημαντικώτερα ἀποκάλυψις ἦτο περίβολος μεγάλου κτηρίου τοῦ 3ου αἰῶνος π. Χ., τοῦ ὁποίου ἀνεσκάφη ἡ δυτικὴ ἐξωτερικὴ πλευρὰ εἰς μῆκος 49,65 μ., καὶ τμήμα τοῦ ἐσωτερικοῦ μετὰ 6 καθέτων τοίχων, πλακοστρώσεων καὶ ἀποχευτικῶν ἀγωγῶν. Ἀνευρέθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τεμάχια ἐκ πηλίνης κεραμώσεως καὶ πλήθος ἀγγείων, ἰδίως μεγαρικοὶ σκύφοι μὲ πλουσίαν διακόσμησιν. Ἀνευρέθη ἐπίσης σημαντικὸς ἀριθμὸς πηλίνων εἰδωλίων, μερικὰ τῶν ὁποίων εἰκονίζουσι Κυβέλην καὶ Ἀθηνᾶν. Ὁ Λαζαρίδης ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι πρόκειται περὶ σπουδαίου δημοσίου κτηρίου ἢ ἱεροῦ.³

Π ό ρ ο Δ ά γ ο

131. Παρὰ τὸν λιμένα, ὅπου σφύζονται τὰ ξερέπια τείχους βυζαντινῶν χρόνων, ἀνήκοντος κατὰ τὸν καθηγητὴν Κυριακίδην εἰς τὸ παλαιότερον Περιθεώριον,⁴ ἐνεργουμένων τὸ 1949 σκαφικῶν ἐργασιῶν διὰ τὴν κατασκευὴν

¹ Μ. Βίβλος 141. Πρβ. Ζημ. 17,86. BCH LXVIII - LXXIX, 1944 - 1945, 431.

² BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 456.

³ Πληροφορίαι Λαζαρίδη. Πρβ. 'Ι. Πα πα δ η μ η τ ρ ί ο υ, "Ἐρευναι κλπ. Ἑλλην. Δημιουργία Δ', 7, τεῦχ. 70 (1951) σ. 46 - 47.

⁴ Σ τ ῖ λ π. Π. Κυ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, Ἐθνικὰ ταξείδια. Μπουροῦ Καλὲ - Ἀναστασιούπολις - Περιθεώριον. Ἡμερολόγιον Μεγ. Ἑλλάδος 1931, σελ. 216.

δημοσίας οδοῦ, ἀνευρέθησαν βυζαντινοὶ τοῖχοι, πλίνθοι ἐκ μαρμάρου, πώρου καὶ ψαμμίτου καὶ ἐν δωρικὸν κιονόκρανον ἑλληνοιστικῆς ἐποχῆς Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμον εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν εἶχεν εὐρεθῆ ἐν ὁμοίον κιονόκρανον, τὸ ὁποῖον τῶρα φυλάσσεται εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι νησιῶδος βυζαντινὸν μονύδριον τοῦ Ἀγίου Νικολάου.¹ Τὸ γεγονός ἐξ ἄλλου, ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἐξήχθη ἐκ τῆς θαλάσσης σπόνδυλος θραβωτοῦ κιονίσκου καὶ ὅτι εἰς τὸν πύργον τοῦ τείχους ὑπάρχουν ἐντετειχισμένα μαρμάρινα πλίνθοι, ἐκίνησε τὴν ὑπόνοιαν τοῦ Λαζαρίδη, ὅτι πιθανῶς ἐκεῖ ὑπῆρχον ἀρχαιότερα κτήρια, ἀνήκοντα εἰς πόλιν ἑλληνοιστικῶν χρόνων.² Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφή, γενομένη ὑπ' αὐτοῦ τὸν Μάϊον τοῦ 1950, δὲν ἔφερε μὲν εἰς φῶς τὰ ἀναζητούμενα κτήρια, ἀπεκάλυψεν ὅμως τὰ ἐρείπια βυζαντινοῦ ναοῦ μήκους 18,85 μ. καὶ πλάτους 14,10 μ., τύπου σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένον μετὰ τρούλλου, ὅστις ἐστηρίζετο ἐπὶ τεσσάρων πεσσῶν διαστάσεων 1,35 × 1,35 μ. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ πλὴν τῆς ἀψίδος ὑπάρχουν ἑκατέρωθεν δύο μικρότεροι κόγχαι, ἀνήκουσαι εἰς πρόθεσιν καὶ διακονικὸν καὶ ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰ πλάγια κλίτη. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἐσημειώθη εὐρεῖα εἴσοδος, πλάτ. 2,30 μ., ὁδηγοῦσα πρὸς τὸν νάρθηκα, ὅστις ἐπεκονιώνει μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τριῶν θυρῶν. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν (σῶζονται πλεῖστα τεμάχια), εἰς τὸ κέντρον δὲ τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ ἀνευρέθη ἡ βάσις τῆς Ἀγίας Τραπέζης, διαστάσεων 1,64 × 0,90 μ. Λεῖψανα χρωματιστῶν κονιαμάτων, εὐρεθέντων εἰς τὴν ἐλίχωσιν τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ νοτίου κλίτους, δεικνύουν ὅτι ὁ ναὸς ἦτο ἱστορημένος. Δύο συνεχόμενα δωμάτια, διαπιστωθέντα κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν τμήμα τοῦ ναοῦ, ἐχρησίμευον πιθανῶς ὡς βαπτιστήριον. Ἐβεβαιώθη ἐπίσης ἡ ὑπαρξίς παλαιότερου κτηρίου, ἐκτεινομένου πέραν τοῦ νάρθηκος.

Ὁ Λαζαρίδης συσχετίζων τὸν ἀνευρεθέντα ναὸν πρὸς τὴν Παναγαίαν τὴν Παναξιώτισσαν τῆς Γαυρολίμνης,³ ὑποθέτει ὅτι οὗτος ἐκτίσθη κατὰ τὸν 10ον ἢ μετὰ τὸν 10ον αἰῶνα.

132. Μία μικρὰ σ υ λ λ ο γ ῆ ἰδρῦθη ἐπιμελεία τοῦ Λαζαρίδη, στεγασθεῖσα πρῶτον εἰς ἐν ἀντιαεροπορικὸν καταφύγιον νοτιοανατολικῶς τοῦ Πόρτο-Λάγο. Περιλαμβάνει ἀρχιτεκτονικὰ μέλη διάφορα, τεμάχια κοσμητῶν, θωράκια, δύο ἐπιγραφάς, ὧν ἡ μία ἐπὶ ἄμβωνος, δωρικὸν κιονόκρανον, ἀμφικιόνιον καὶ κιονόκρανον βυζαντινὰ κ. ἄ.⁴

¹ Βλ. εἰκ. παρὰ Κυριακίδη ἔ. ἄ. σελ. 23, εἰκ. 11. Πρβ. τοῦ αὐτοῦ: Βυζαντιναὶ Μελέται IV: Τὸ Βολερόν. ΕΦΣΠΘ III, 1939, 327-328.

² BCH LXIV, 1950, 307. Παρὰ τὸ Πόρτο-Λάγο ἔκειτο ἡ ἀρχαία Δίκαια, πρὸς τὴν ὁποίαν πρέπει πιθανώτατα νὰ ταυτισθῆ ἡ ἀναζητούμενη πόλις. (Βλ. Κυριακίδη, Θρακικὰ ταξείδια κλπ., ἔ. ἄ. σ. 22).

³ Ἄναστ. Ὁρλάνδου, Ἡ Παναξιώτισσα τῆς Γαυρολίμνης, ABME I, 1935, 121-124.

⁴ Πληροφορίαι Δ. Λαζαρίδη.

Ἰμερος (Κομοτινῆς)

133. Κατὰ τὸ 1946 ἀνευρέθη τυχαίως ἀκέραιον ἀγαμάτιον παιδὸς (ὑψ. 0,40 μ.) καθημένου καὶ ἐκτεινόντος τὰς χεῖρας πρὸς ἀκαθόριστον ἀντικείμενον, εὑρισκόμενον πρὸ τοῦ ἀριστεροῦ γόνατός του. Ὁ Λυζαρίδης ὑποθέτει ὅτι πρόκειται περὶ ῥωμαϊκοῦ ἀντιγράφου ἔργου ἑλληνιστικῶν χρόνων. Τὸ εὑρημα μετεφέρθη καὶ κατετέθη εἰς τὸ γυμνάσιον Κομοτινῆς (αἴθουσα ἐργαστηρίου χημείας).¹

Μαρώνια

134. Οἱ Βούλγαροι, κατὰ πληροφορίας ἀνεξακριβώτους ἀκόμη, διήρπασαν τὴν μικρὰν συλλογὴν.² Αὕτη εἶχεν ἰδρυθῆ πρὸ τοῦ πολέμου ὑπὸ τοῦ Γ. Μπακαλάκη, περισυλλέξαντος διάφορα τυχαῖα εὑρήματα τῆς περιοχῆς, ἧτοι βωμοὺς, ἐπιγραφάς, ἀνάγλυφα κ. ἄ.³

Μεσημβρία ἢ ἐπὶ Θράκης

135. Εἴκοσι περίπου χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως ὁ ἔφορος Ν. Κοτζιάς διεπίστωσε κατὰ τὸ 1940 τὴν ὑπαρξιν τείχους ἀρχαίας πόλεως, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀκτὴν, βαίνει πρὸς βορρᾶν, παραλλήλως πρὸς τὴν δεξιὰν ὄχθην ἑνὸς ἐκεῖ ἐκβάλλοντος χειμάρρου, μέχρις ἑνὸς ὑψώματος (ἀκροπόλεως) καὶ κατόπιν κατέρχεται πάλιν πρὸς τὴν ἀκτὴν. Ἡ βᾶσις τοῦ τείχους, ἀποτελουμένη ἐξ ὀρθογωνίων λίθων, χονδροειδῶς ἐξεργασμένων, διατηρεῖται εἰς πολλὰ σημεῖα. Πολλαχοῦ ἐσημειώθη ἡ ὑπαρξίς ὀστροάκων, ἀνηκόντων εἰς προϊστορικά χειροποίητα ἀγγεῖα. Πλησίον τῆς ἀκτῆς, ὅπου εἶναι ὄρατὰ θεμέλια διαφόρων οἰκημάτων, σφζομένων μέχρις ὑψους 0,50 μ., ὁ Κοτζιάς ἐνήργησε μικρὰν σκαφικὴν ἔρευναν, ἣ ὁποία ἀπέδωσε μελανόμορφα ὀστροακα, ἐξ ὧν ἓν εἰκονίζει τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας, ἀγγεῖα ἐρυθρόμορφα, θραύσματα πηλίνων ἀροκεράμων καὶ γείσων μὲ ἰωνικά κυμάτια, θραύσματα μαρμαρίνων κιόνων μὲ ἰωνικὰς ὀαβδώσεις, χαλκὴν πτέρυγα κ. ἄ. Ὁ Κοτζιάς ταυτίζει τὴν ἀρχαίαν αὐτὴν πόλιν, ἣτις ἐκ τῶν εὑρημάτων φαίνεται νὰ ἤκμαζεν ἀπὸ τοῦ βου π. Χ. αἰῶνος, πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀναφερο-

¹ BCH LXXI - LXXII, 1917 - 1918, 401 - 402.

² Μ. Βίβλος, 141. Πρβ. Ζημ. 36, BCH LXVIII - LXIX, 1914 - 1915, 431.

³ Βλ. σχετικῶς: Μακεδονικά I, 1910, 612. Arch. Anz. 1910 στ. 280. Ὁ Μπακαλάκης κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1939 ἐβεβαίωσεν εἰς τὴν Μαρώνιαν τὰ ἐρεῖπια ἑνὸς θεάτρου ἢ σταδίου καὶ ἠρεύνησε τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἐπίσης προσέβη εἰς τοπογραφικὰς ἐρεῦνας ὡς πρὸς τὴν θέσιν γειτονικῶν πόλεων (Arch. Anz. ἔ. ἀ.).

μένην (7, 108) Μεσαμβρίαν, ἣ ὁποία ἀρχικῶς εἶχεν ἰδρυθῆ ὡς φρούριον τῶν Σαμοθρακῶν ἐπὶ τῆς ἔναντι τῆς νήσου των θρακικῆς παραλίας.¹

136. Τὸ 1949 κατὰ τὴν ὥς ἄνω περιοχὴν ἀνευρέθησαν ὑπὸ Ὄθωμα-
νῶν δύο τοῦλάχιστον τάφοι, οἱ ὁποῖοι ἐσυλήθησαν καὶ κατεστράφησαν.
Τὰ εὐρήματα, πωληθέντα, ἀνεκαλύφθησαν εἰς χεῖρας ἐμπόρων τῆς Ἀλεξαν-
δρουπόλεως, ὅπου καὶ κατεσχέθησαν. Ἦσαν δὲ τὰ ἑξῆς: α) Δύο χρυσᾶ
ἐνώτια, ἀνήκοντα εἰς δύο διάφορα ζεύγη καὶ παριστάνοντα κεφαλὰς γυναι-
κῶν, ὕψ. 0,025 - 0, 021 μ. β) Πήλινον εἰδῶλιον γυναικὸς ἀκέραιον. γ) Πή-
λινον εἰδῶλιον Νίκης, ἑλλιπὲς κατὰ τὴν μίαν χεῖρα καὶ τὸν ἓνα πόδα. δ)
Πηλίνην προτομὴν γυναικὸς ἥ θεᾶς, φερούσης τὴν ἀριστερὰν πρὸς τὸ στήθος
καὶ κρατούσης διὰ τῆς δεξιᾶς πτηνόν. ε) Ἐξ ἀκέραια ἀγγεῖα (τρία ἀρ-
βυλλοειδῆ ληκύθια, σκύφος, πήλινον ἀλάβαστρον, κώθων). ς) Τρία ἀργυρᾶ
καὶ τρία χαλκᾶ ψέλια, καταλήγοντα τὰ περισσότερα εἰς κεφαλὰς ὄψεων. ζ)
Ζεῦχος μικρῶν πηλίνων ὑποδημάτων. η) Ψῆφροι ὄρμων ἐκ πηλοῦ ἐπίχρσοι.
θ) Λεῖψανα στεφάνου ἐκ πηλοῦ ἐπίχρσοι. ι) Διάφορα πήλινα κτερίσματα
(ἀπομιμήσεις ἀνθέων, μικρὸν πλακίδιον ἀνάγλυφον, μικρὰ κεφαλὴ γυναικὸς,
εἰδῶλιον κλπ.). ια) Τὸ ἄνω τμήμα ἐπιτυμβίας στήλης, φέρον τὴν ἐπιγραφὴν
ΚΛΕΟΣΤΡΑΤΟΣ ΔΑΝΑΟ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Λαζαρίδη τὰ εὐρήματα
ἤμποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὸν 3ον αἰῶνα π. Χ.²

Ε΄.

Ν Η Σ Ο Ι

Θάσος

137. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βουλγαρικῆς κατοχῆς τὸ Μουσεῖον δὲν
ὑπέστη ζημίας. Ἀφηρέθησαν μόνον μερικὰ χαλκᾶ νομίσματα καὶ κεφαλαὶ
μικρῶν πηλίνων εἰδωλίων ἀκατάγραφοι. Ἐξ ἄλλου περισυνελέγησαν μερικὰ
νεώτερα εὐρήματα, ἧτοι μέγα ὄρμαικὸν ἀνάγλυφον, ἐπιγραφαὶ καὶ δξυπύ-
θμενοι ἀμφορεῖς.

138. Ἀξιολόγους ζημίας ὑπέστησαν οἱ ἀνεσκαμμένοι ἀρχαιολογικοὶ
χώροι. Τὰ ἐπὶ τῆς κεντρικῆς πλατείας τοῦ χωρίου ἐρείπια παλαιοχριστι-
ανικῆς βασιλικῆς (βλ. κατωτέρω ἀριθ. 153) κατεστράφησαν ἔξ ὀλοκλήρου πλην

¹ Arch. Anz. 1942, στ. 139 - 190, εἰκ. 52. Πρβ. BCH LXIV - LXV, 1940 - 1941, 250 - 251. Περὶ τοῦ μελανομόρφου ὀστράκου, τοῦ εἰκονίζοντος τὸν ἄθλον τοῦ Ἡρα-
κλέους βλ. D. M. R o b i n s o n , Excavations at Olynthus, τόμ. XIII, Baltimore
1950, σελ. 71, πίν. 29.

² BCH LXXIV, 1950, 307.

τῆς ἀψίδος. Ἡ ἐνεπίγραφος βάσις τοῦ Διὸς Καταιβάτου¹ μετεφέρθη εἰς Βουλγαρίαν, ἀφαιρεθεῖσα ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴν ἀγορὰν. Διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἀποσπασθέντα ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον, τὴν ἀγορὰν, τοὺς δύο βωμοὺς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Διονυσείου, ἀποκατεστάθησαν εἰς τὰς θέσεις των τὸ 1945 μερίμνη τῆς Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς. Ζημίαι ἐγένοντο καὶ εἰς τὸ θέατρον, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὁποίου ἐκτίσθησαν στρατιωτικὰ φυλάκια καὶ ἐβλάβησαν ὡς ἐκ τούτου πολλὰ μάρμαρα αὐτοῦ.²

139. Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς, διακοπεῖσαι λόγῳ τοῦ πολέμου, ἐπανήρχισαν τὸ 1945 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ R. Martin.³ Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν κυρίως ἐξεκαθαρίσθη ὁ χώρος τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἀγορᾶς πρὸς συμπληρωματικὴν μελέτην αὐτῆς, προκειμένης τῆς δημοσιεύσεώς της εἰς τὴν σειρὰν τῶν *Études Thasiennes*. Διεπιστώθη ἐντεῦθεν ὅτι ἡ βορρεία πλευρὰ τῆς ἀγορᾶς δὲν εἶχεν ἐσωτερικὴν κιονοστοιχίαν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ στέγη τῆς στοᾶς ἐστηρίζετο ἐπὶ κίωνων ξυλίνων. Δοκιμαστ. καὶ τομαί, γινόμεναι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς, πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος αὐτῆς, ἀπεκάλυψαν τὰ θεμέλια τεσσάρων ἡμικυκλικῶν ἐξεδρῶν, τῶν ὁποίων αἱ προσόψεις εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας γραμμῆς, ἐναντι τῆς προσόψεως τῆς δυτικῆς στοᾶς τῆς ἀγορᾶς. Ἡ γραμμὴ αὕτη φαίνεται ὅτι ὥριζε μνημειακὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ἔβαινε παραλλήλως πρὸς τὴν στοάν. Εἰς τὰ κέντρα τῶν ἀνωτέρω ἐξεδρῶν ὑπῆρχον ἀγάλματα.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων ἄξια μνείας εἶναι ἓν ψήφισμα προξενίας τῶν Λαμψακηνῶν τοῦ τέλους τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος καὶ μία βάσις ἀγάλματος Θεασίου πυθιονίκου, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι χαραγμένον καὶ τὸ ὄνομα τοῦ γλύπτου: *Πραξίας Πραξίου Ἀθηναῖος*. Οὗτος εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τοὺς ἀπολογισμοὺς τοῦ Ἐρεχθείου, μνημονεύεται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πausανίου ὡς ἐργασθεὶς εἰς τὰ ἀετώματα τοῦ ναοῦ τοῦ 4ου αἰῶνος τῶν Δελφῶν.⁴

140. Παραλλήλως οἱ Γάλλοι ἀρχαιολόγοι ἀπετείχισαν ἀπὸ σύγχρονα οἰκοδομήματα καὶ ἀπὸ τὴν νοτιοδυτικὴν προκυμαίαν τοῦ λιμένος διάφορα

¹ Περὶ αὐτοῦ βλ.: G. Daux, *Nouvelles inscriptions de Thasos*, BCH L, 1926 σ. 245 ἀριθ. 25.

² M. Βίβλος 140 - 141. Ζημ. 37. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 441. 'Α. Ὁρλάνδος, ABME Z', 1951, 4.

³ Διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν παλαιότερων ἐτῶν βλ. τὰς ἐτησίας ἐκθέσεις, τὰς περιεχομένας εἰς τὴν *Chronique des fouilles*, ἡ ὁποία συνοδεύει κάθε τόμον τοῦ περιοδικοῦ BCH. Αἱ εἰδήσεις ἐδῶ θὰ εἶναι συνοπτικαί. Ὁ ἐπιθυμῶν πληρεστέραν ἐνημέρωσιν ἄς καταφεύγῃ εἰς τὰς ἐκθέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐκάστοτε θὰ παρατέμπεται. Ἐκεῖ, ἐκτὸς τῶν περισοτέρων καὶ λεπτομερεστέρων πληροφοριῶν, θὰ κατατοπίζεται καλύτερα ἀπὸ τὰς συναφεῖς εἰκόνας καὶ σχεδιαγράμματα.

⁴ BCH L, LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, σ. 441 - 443.

ἀρχαῖα μάρμαρα μὲ γλυπτὴν διακόσμησιν, τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ ἀρχαῖα κτήρια καὶ συμπληρώνουν τὴν ὥραιαν σειρὰν τῶν ἰωνικῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ Μουσείου τῆς Θάσου.¹

141. Αἱ ἀνασκαφαί, συνεχισθεῖσαι τὸ 1946 ὑπὸ τοῦ R. Martin εἰς τὴν ἀγορὰν, ἔφεραν εἰς φῶς κατὰ τὸ κέντρον αὐτῆς τὰ λείψανα ὀρθογωνίου κατασκευῆς, ἀσφαλῶς βωμοῦ, σχετικῶς ἀρχαίου, ἐπισκευασθέντος εἰς μεταγενεστέρους χρόνους διὰ διαφόρων προχείρων ὕλικῶν.

142. Κατὰ τὴν βορείαν γωνίαν τῆς αὐλῆς ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια μιᾶς «θόλου», ἔξωτερικῆς διαμέτρου 10,40 μ. περίπου, τῆς ὁποίας ὁ τοιχοβάτης, διασωθεὶς ἐν μέρει, στηρίζεται ἐπὶ ἰσχυρᾶς βάσεως ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν. Ἡ εἴσοδος, τῆς ὁποίας τὸ κατώφλιον σφύζεται ἄριστα, εὐρίσκεται πρὸς τὰ νοτιοανατολικά. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ κτηρίου εὐρέθῃ βάσις βωμοῦ, διαστάσεων 3,06 × 2,18 μ., ἐξ οὗ τεκμαίρεται ὅτι ὁ προορισμὸς τῆς θόλου ἦτο λατρευτικός. (Σχετ. βλ. κατωτέρω ἀριθ. 147).

Συγχρόνως ὁ Martin ἤνοιξεν εἰς διάφορα σημεῖα δοκιμαστικὰς τάφρους πρὸς ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, προκειμένης τῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν.²

143. Τὸ 1947 δὲν ἐγένοντο συστηματικαὶ ἀνασκαφαί, λόγῳ γενικοῦ ἀνασταλτικοῦ μέτρου, ληφθέντος ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου παιδείας, ἔνεκα τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως. Μικρὰς μόνον δοκιμαστικὰς τάφρους ἤνοιξαν οἱ J. Gréheux καὶ J. Pouilloux, αἱ ὁποῖαι ἀπεκάλυψαν πλακόστρωτον ὁδοῦ, συνδεούσης τὸ πρυτανεῖον μὲ τὰ ἱερὰ τῶν δυτικῶν κλιτύων τῆς ἀκροπόλεως, καὶ τμῆμα τοίχου μὲ ὥραιαν πρόσοψιν τοῦ 5ου αἰῶνος π. X., ἀνήκοντος εἰς περιβολὸν ἱεροῦ ἐν χρήσει ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς.

144. Συγχρόνως περισυνελέγησαν ὑπὸ τῶν Γάλλων ἀρχαιολόγων τυχαῖά τινα εὐρήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σημαντικώτερα εἶναι κορυμὸς ἀνδρικοῦ ἀγάλματος ἑλληνιστικῆς (;) ἐποχῆς, εὐρεθεὶς κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Ἱρακλείου, καὶ τμῆμα δομικῆς πλίνθου μὲ ἐπιγραφὴν τοῦ 4ου αἰῶνος π. X., περιέχουσαν τυπικὸν λατρείας, σχετιζομένης πρὸς τὸν Δία Καθάρσιον.³

145. Τὸ 1948 αἱ ἀνασκαφαί ἐσυνεχίσθησαν εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν F. Chamoux, J. Pouilloux καὶ A. Dessene. Συγχρόνως ἤρουνήθη ἀνασκαφικῶς ἡ περιοχὴ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς πλατείας ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ καθηγητοῦ Ἄ. Ὀρλάνδου, τῆ βοήθειά τοῦ Ch. Delvoye.

Εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπεχειρήθη ἡ ἐξερεύνησις τῆς αὐλῆς. Βαθεῖαι δοκι-

¹ BCH ἔ. ἀ. σελ. 443.

² BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 419 - 422.

³ BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 457.

μαστικάι τάφροι ἐπέτρεψαν τὴν στρωματογραφικὴν μελέτην τῆς περιοχῆς, ἐκ τῆς ὁποίας προέκυψαν ση·αντικὰ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν οἰκοδομικὴν ἱστορίαν αὐτῆς. Πολλαὶ θεμελιώσεις καὶ βάσεις, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀγνώστου προορισμοῦ, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, δεικνύουσαι ὅτι ὅλη σχεδὸν ἡ αὐτὴ ἤτο κατείλημμένη ἀπὸ διάφορα μνημεῖα.

146. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀποκάλυψις μεγάλου πολυγωνικοῦ τοίχου ἀρχαϊκῶν χρόνων, ὁ ὁποῖος εἰσδύει ὑπὸ τὴν βορειοδυτικὴν στοᾶν καὶ προεκτείνεται πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐτῆς εἰς μῆκος περίπου 15 μ. Κάθετα χωρίσματα προσδιορίζουν μεμονωμένους χώρους, ἐνθυμίζοντας τὸ κτήριο τῶν «οἰκων», τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποκαλύψει ὁ Μ. Launey εἰς τὸ Ἡράκλειον.

147. Κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς «θόλου» (βλ. ἄνωτ. ἀριθ. 142) ἐσυνεχίσθη ἡ ἀποχωμάτωσις, κατόπιν τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ οἰκοδομήματος. Ὁ λατρευτικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ ἐπιβεβαιοῦται τῶρα καὶ ἀπὸ τὰ εὐρήματα (μαρμαρίνη τράπεζα, τμήμα ἐνεπιγράφου τραπέζοφρου, πλίνθοι ἀγαλαμάτων κλπ.).

148. Πλησίον τῆς «θόλου» ἀνεφάνησαν τὰ θεμέλια ὀρθογωνίου βωμοῦ μετὰ συνεχομένης προθύσεως.

149. Ὁπισθεν τῆς προθύσεως τοῦ ἀνωτέρω βωμοῦ ἐπεσημάνθη ἡ νοτία γωνία καὶ μέρος τῆς προσόψεως μικροῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου σφύζεται ἐν μέρει ἡ εὐθυνηρία.

150. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ ἡρώου τοῦ Λευκίου Καίσαρος¹ ἀπεκαλύφθη βωμὸς καύσεως κυκλικός, διαμέτρου 4,20 μ., εἰς ἐν ἄκρον τοῦ ὁποίου σφύζεται προσηλωμένος σιδηροῦς κρίκος. Πρόκειται περὶ ἀξιολόγου «ἐσχάρου», ὁμοίας μὲ τὴν εἰκονιζομένην εἰς ἀνάγλυφον τοῦ Μουσείου Θάσου, χρονολογούμενον εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ.

151. Συγχρόνως ἐκαθαρίσθη ἡ περιοχὴ ἡ πρὸ τῆς βορειοδυτικῆς στοᾶς, ἀποκαλυφθέντων πολλῶν νέων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, σπονδύλων κιόνων, τριγλύφων, μετοπῶν, γείσων, κυματίων κλπ. Διεπιστώθη ὅτι αἱ πρὸ τῆς στοᾶς αὐτῆς πολυάριθμοι τιμητικαὶ βάσεις ἀνήκουν εἰς δύο ομάδας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἀρχαιότερα, ἀσφαλῶς ἀρχαιότερα τῆς στοᾶς, κεῖται εἰς λοξὴν κατεύθυνσιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν εὐθείαν, τὴν ὁποίαν ὀρίζει ἡ πρόσοψις τῆς στοᾶς.

152. Τὸ σημαντικώτερον κινητὸν εὐρημα τοῦ ἔτους τούτου ὑπῆρξε κεφαλὴ ἀρχαϊκῆς κόρης, δυναμένη νὰ χρονολογηθῇ περὶ τὸ 530 περίπου. Ἐνθυμίζει, παρὰ τὴν μεγάλην φθοράν, τὰς δελφικὰς Καρυάτιδας τοῦ θησαυροῦ τῶν Κνιδίων—Σιφνίων, ὡς καὶ τὴν κόρην ὑπ' ἀριθ. 675 τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως.²

¹ Περὶ αὐτοῦ βλ. BCH LXIII, 1939, 320.

² BCH LXXIII, 1949 σ. 538 κέξ.

153. Αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν τῆς κεντρικῆς πλατείας τοῦ Λιμένος (βλ. ἄνωτ. ἀρ. 138) ἀπέβλεπον εἰς τὴν ὀλοκλήρωσιν τῶν στοιχείων τῆς μελέτης, χάριν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ καθηγητοῦ Ὁρλάνδου. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο κτήριο τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος παρουσιάζεται ἐν κατόψει εἰς σχῆμα ἐλευθέρου σταυροῦ ἀνισοσκελοῦς, συγγενοῦς πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ἀρχαῖκου σταυροῦ τοῦ μαρτυρίου. Ἐκαστον τῶν σκελῶν τοῦ σταυροῦ διαιρεῖται εἰς τρία κλίτη διὰ κιονοστοιχιῶν, αἱ ὁποῖαι παρακολουθοῦν τὸ σταυρικὸν σχῆμα τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων (εἰκ. 16). Μερικῶς ἡ βασιλικὴ εἶχεν ἀνασκαφῆ τὸ 1930 ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Ν. Κοτζιά. Κατὰ τὸ 1938 ἐμελετήθη ὑπὸ τοῦ Ἀ. Ὁρλάνδου. Παρὰ τὰς γενομένας καταστροφὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων αἱ νέαι ἀνασκαφαὶ ἐπέτρεψαν ὠρισμένας διαπιστώσεις, βοηθούσας εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀποκατάστασιν τῆς κατόψεως καὶ εἰς τὴν ἐπίλυσιν ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν προβλημάτων. Ἡδὴ ἀπεμονώθη τὸ ἐγκαίνιον τοῦ ναοῦ, κείμενον κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἱεροῦ, εἰς ἀπόστασιν 1,50 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου τῆς ἀψίδος. Τὸ νότιον ἡμῖς αὐτοῦ ἐμφανίζει κλίμακα καθόδου πρὸς τὴν θήκην τῶν λειψάνων, ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐγκαίνιον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

Ἡ μικρὰ ἀψὶς τῆς προθέσεως ἔχει καταστραφῆ, φαίνεται ὅμως ὅτι αὕτη εἶχε προστεθῆ μεταγενεστέρως, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστίνου τοῦ Β' (565 - 578).

Κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν περιοχὴν τῆς βασιλικῆς, κατὰ τὴν ἔρρυναν τῶν λειψάνων τοῦ βαπτιστηρίου, ἀνευρέθη ὀρθογώνιον ὑπόκαυστον, χρησιμεῦον διὰ τὴν θέρμανσιν τοῦ ὕδατος τῶν βαπτίσεων.

154. Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀνασκαφῶν ὁ ἐπιμελητὴς Λαζαρίδης, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ καθηγητοῦ Ὁρλάνδου, ἀποκατέστησε τὸν μαρμαρίνον σιυλοβάτην τοῦ τέμπλου, μερικὰ θωράκια καὶ δύο κίονας μὲ τὰ κιονόκρανά των, ἀνήκοντας εἰς τὰ πλάγια κλίτη τοῦ ναοῦ.¹

155. Ἐκ τῶν πλέον θεαματικῶν εὐρημάτων τῆς περιόδου ὑπῆρξε μωσαϊκὸν δάπεδον διαστάσεων 6,40×3,60 μ., ἀποκαλυφθὲν βορειοανατολικῶς τῆς βασιλικῆς ὑπὸ τοῦ Ch. Delvoye, τὸ ὁποῖον ἐκόσμηε τὸ δάπεδον αὐλῆς, περιβαλλομένης ὑπὸ δωματίων. Ἡ αὐλὴ αὕτη ἐπεκoinώνει πρὸς νότον μὲ «οἶκον» διὰ τριῶν ἀνοιγμάτων πλίτους 1,90 μ., χωριζομένων διὰ πεσσῶν. Τὸ μωσαϊκὸν φέρει εἰς τὸ κέντρον κοσμήματα μνηοειδῆ, περίξ δέ, ὡς πλαισίωσιν, δύο ταινίας μὲ πλοχομοὺς καὶ κλάδους κισσοῦ κυματοειδῶς διατεταγμένους. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Delvoye πρόκειται περὶ οἰκίας

¹ Πλήρης μελέτη περὶ τῆς βασιλικῆς ἐδημοσιεύθη προσφάτως ὑπὸ Ἀναστ. Κ. Ὁρλάνδου, Ἡ σταυρικὴ βασιλικὴ τῆς Θάσου, *ΑΒΜΕ Ζ'*, 1951, σ. 3·61 Πρβ. Α. C. Orlandos et Ch. Delvoye ἐν *BCH LXXIII*, 1949, σ. 547·556.

τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀνεγερθεῖσης ἐπὶ τῶν ἐρειπίων μεγάλου οἰκοδομήματος τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου, τοῦ ὁποῖου λείψανα ἐσημειώθησαν καὶ ὑπὸ τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν περιοχὴν αὐτῆς.¹

156. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐσυνεχίσθησαν τὸ θέρος τοῦ 1949 ὑπὸ τῶν R. Martin, Ch. Delnoye, J. Pouilloux, P. L'véque, G. Roux, M. Michaux καὶ τῆς δεσπ. Ch. Dupant, μὲ σκοπὸν τὴν πλήρη ἔρευναν τῆς βορείας καὶ βορειοανατολικῆς περιοχῆς τῆς ἀγορᾶς.

Περατωθείσης τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης τῆς «θόλου» (βλ. ἄνωτ. ἀριθ. 142, 147), διεπιστώθη ὅτι τὸ κτήριο τοῦτο ἦτο ὑπαίθριον. Ἀπλοῦς κυκλικὸς περίβολος, ὄχι μεγάλου ὕψους, περιέκλειε τὸν λατρευτικὸν χῶρον, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχεν ὁ τετράγωνος βωμός. Ἡ πλέον βάσιμος ὑπόθεσις κατὰ τοὺς Γάλλους ἐρευνητὰς εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἡρώου τοῦ Τελεσικλέους, πατρὸς τοῦ Ἀρχιλόχου. Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ μνημείου ἐνδεικτικοὶ εἶναι οἱ σύνδεσμοι τῶν μαρμάρων, ἡ μορφὴ τῶν ὁπίων ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ τέλη τοῦ 3ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος π. X.

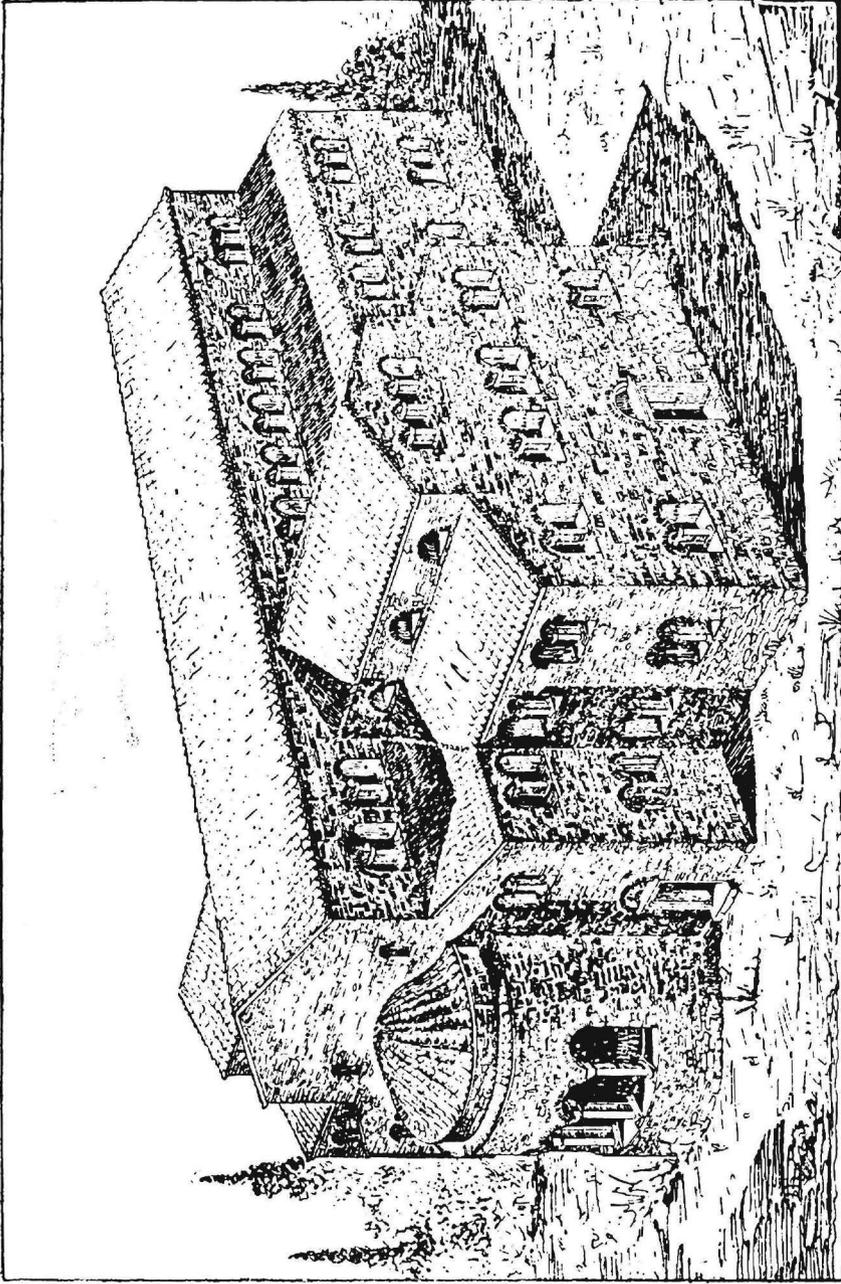
Ἐς σημειωθῆ ὅτι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου, κάτωθι τοῦ δαπέδου αὐτῆς, ἀνευρέθησαν λείψανα θεμελίων ἀρχαιοτέρων κτισμάτων, ἦτοι πολυγωνικὸς τοῖχος ἀρχαϊκὸς καὶ θεμέλια ἄλλου κυκλικοῦ οἰκοδομήματος παλαιοτέρου, ἀποδεικνύοντα ἀρχαιοτέραν λατρείαν, συνεχισθεῖσαν καὶ ἀναεωθεῖσαν διὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς ἑλληνιστικῆς θόλου.

157. Ἡρευνήθη ἐπίσης πλήρως ὁ παρὰ τὴν «θόλον» ναὸς (βλ. ἄνωτέρω ἀριθ. 149). Ὁ περίβολος τοῦ τεμένους, ὅστις σφίζεται κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ βορείαν πλευράν, ἀποτελεῖται ἀπὸ μεμονωμένας βάσεις, ἐπάνω εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχον μαρμάρινοι πεσσοί, περικλείοντες τὸν χῶρον μὲ δρύφακτα. Ὁ ναὸς μετρεῖ 11,65×6,10 μ. Δι' ἐγκαρσίου διατειχίσματος χωρίζεται εἰς τὸν πρόναον, βάθους 4,65 μ., καὶ τὸν κυρίως ναόν, βάθους 7 μ. Βεβαιοῦται ἤδη ἀσφαλῶς ὅτι πρόκειται περὶ ἱεροῦ τοῦ Διὸς Ἀγοραίου, τὸ ὁποῖον, καθ' ἕλας τὰς ἐνδείξεις, φαίνεται ὅτι ἀνηγέρθη μετὰ τὸν 5ον καὶ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνος π. X.

158. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐξετάθη καὶ εἰς τὸ λεγόμενον «πώρινον κτήριο» (édifice en poros), τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐμφανισθῆ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1922.² Εἶχε πιστευθῆ τότε ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς Ἀγοραίου. Ἦδη ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς διάφορα διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα ἀποκλείουν τὸν λατρευτικὸν χαρακτῆρα. Εἶναι πιθανὸν ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ μεγάλου οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποῖου αἱ διαστάσεις εἶναι 18,18×15,15 μ., προσορ.σμοῦ συναφοῦς πρὸς τὸν δημόσιον βίον τῆς πόλεως.

¹ BCH ἔ. ἀ. σ. 556 559.

² BCH XLVII, 1923, 537. Π.β. αὐτ. LXI, I, 1939, 318.

Είχ. 16. Ἡ σταυρική βασιλικὴ τῆς Θάσου. Ἀναπαράστασις ὑπὸ Ἀ. Κ. Ὁρφάνδου.

159. Συγχρόνως ἔγιναν ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι πρὸς τὴν νοτιάν γωνίαν τῆς ἀγορᾶς, ὅπου ἀπεκαλύφθη ἐν μέρει νέον οἰκοδόμημα ἀγνώστου ἀκόμη προορισμοῦ. Τὸ κτήριο τοῦτο κεῖται κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς νοτιοδυτικῆς στοᾶς, ἀπὸ τῆς ὁποίας χωρίζεται δι' ὁδοῦ, ὀδηγούσης πρὸς τὸν λιμένα. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν ἐγένοντο ἀποχρωματώσεις πρὸς καθαρισμὸν παλαιότερων ἀνασκαφῶν, ἐπιχρωσθειῶν λόγῳ τῆς παρελεύσεως πολλοῦ χρόνου.

160. Κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν τέλος πλευρὰν τῆς ἀγορᾶς ἀπεκαλύφθη τὸ μεσημβρινὸν κλιτὸς καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀψίδος μιᾶς νέας τρικλιτοῦ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς μετὰ νάρθηκος. Μέρος τοῦ ναοῦ ἔχει οἰκοδομηθῆ ἐπὶ τῆς βορείας γωνίας τοῦ πιοειδοῦς κτηρίου, τοῦ ὑπὸ τῶν Γάλλων καλουμένου *édifice à paraskénia*. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν πέρασ τοῦ μεσημβρινοῦ κλιτοῦ ἀπεκαλύφθη τετράγωνον πρόσκτισμα μὲ ἀψίδα, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιεῖτο προφανῶς ὡς διακονικόν. Μεταξὺ τῶν γλυπτῶν τῆς διακοσμήσεως ἀνευρέθησαν ἐπίκρανον παραστάδος, πεσσίσκος τοῦ τέμπλου καὶ τεμάχια τοῦ ἄμβωνος.

161. Τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα κινητὰ εὐρήματα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1949 ἦσαν κατ' ἐξοχὴν ἐπιγραφικά. Ἄξισημείωτα :

α) Νόμος θυμιῶν τὰ τῶν προσβολῶν κατὰ τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους. Σφύεται ἀκέραιος.

β) Ἑπτὰ τεμάχια ἐπιστολῆς τοῦ Λευκίου Σύλλα, διὰ τῆς ὁποίας ἀνακοινοῦται εἰς τοὺς Θασίους *senatus consultum*, παρέχον εἰς αὐτοὺς ὠρισμένα προνόμια ὡς ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν πίστιν ποῦ ἐπέδειξαν κατὰ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον.

γ) Ἐπιστολὴ ἐνὸς *procurator* τοῦ Βεσπασιανοῦ πρὸς τοὺς Θασίους, θυμιῶνσα τὰς διαφορὰς μεταξὺ μιᾶς ἀποικίας, πιθανῶς θασιακῆς, καὶ τῆς πόλεως τῆς Θάσου, καθὼς καὶ ἄλλα ζητήματα.¹

162. Κατὰ τὸ 1950 αἱ ἀνασκαφαὶ ἐσυνεχίσθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν P. Levêque καὶ G. Roux, τῆς δεσπ. Ch. Dunant καὶ τῆς κυρ. L. Ghali, μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν παλαιῶν μελῶν τῆς Γαλλικῆς σχολῆς J. Pouilloux καὶ Ch. Delvoye. Ἐνηργήθησαν δὲ εἰς δύο περιόδους, ἀπὸ 7ης Ἰουνίου μέχρι 24ης Αὐγούστου καὶ ἀπὸ 9ης μέχρι 27ης Ὀκτωβρίου. Κύριος σκοπὸς ὑπῆρξε πάλιν ἡ ἔρευνα τῆς ἀγορᾶς

Ἄνεσκάφη κατ' ἀρχάς καὶ ἀπεχρωματώθη εὐρεῖα περιοχὴ πρὸ τῆς «θόλου» καὶ τοῦ πιοειδοῦς κτηρίου (*édifice à paraskénia*). Ἐπεκταθειῶν δὲ τῶν ἐργασιῶν πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, ἀπεκαλύφθη κατὰ μέγα μέρος ἡ μικρὰ «λοξὴ στοᾶ», ἡ ὁποία ἀπὸ καιροῦ ἤδη εἶχεν ἀναγνωρισθῆ.² Πρό-

¹ BCH LXXIV, 1950, σ. 333 - 364.

² BCH XLV, 1921, σ. 97 - 99. Πρβ. αὐτ. LXXIV 1950, 348.

κειται περί κτηρίου μετρίας ἐργασίας, διατηροῦντος κατὰ τὸν στυλοβάτην τῆς προσόψεως ἔχνη ὑπάρξεως ἐννέα κόνων δωρικῶν. Οὐδὲν κιονόκρανον ἐσώθη. Ἄνευρέθησαν ὅμως πολλαὶ τρίγλυφοι, ἐν τεμάχιον ἐπιστυλίου ἐνεπιγράφοι (γράμματα μὲ χαρακτηριστικῶς ἐντόνους ἀκρέμονας) καὶ ἐν τεμάχιον ὑδρορροῆς. Τὸ κτήριο χρονολογεῖται εἰς τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα.

163. Ὅπισθεν τῆς «λοξῆς στοᾶς» ἀνεσκάφη σύμπλεγμα οἰκοδομημάτων, ὅπου πιστεύεται ὅτι πρόκειται περί δύο κτηρίων διαφορετικῶν, τῶν ὁποίων ὅμως τὰ ὄρια δὲν εἶναι σαφῆ. Τὸ ἐν, ἀποκαλυφθὲν τελείως, διαίρεται εἰς πολλοὺς χώρους, μὴ ἐπικοινωνοῦντας μεταξύ των. Ὑποτίθεται ὅτι πρόκειται περί καταστημάτων ἢ ἐργαστηρίων, χρονολογητέων κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις περί τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ., ἢτοι παλαιότερων τῆς «λοξῆς στοᾶς». Τὸ συγκρότημα τοῦτο ἦτο ἐν χρῆσει μέχρι τοῦ 4ου ἢ 5ου αἰῶνος μ. Χ., ὑποστάν ἐν τῷ μεταξύ ἐπισκευὰς καὶ μεταρρυθμίσεις.

164. Τὸ δεύτερον κτήριο, τοῦ ὁποίου μέρος ἀνεσκάφη, ἀνήκει εἰς τὴν περιοχὴν, ἣ ὁποία εἶχεν ἐρευνηθῆ διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων κατὰ τὰ ἔτη 1912-1913¹ καὶ 1939² Κατὰ τὴν περιοχὴν αὐτὴν εἶχεν ὑποτεθῆ ὅτι ἔκειτο τὸ πρυτανεῖον τῆς πόλεως. Λόγω ὅμως πολλῶν τεχνικῶν δυσχερειῶν δὲν εἶχε καταστῆ τότε δυνατὴ ἡ συστηματικὴ ἔρευνα, ὥστε νὰ ἐξαχθῆ τοῦλάχιστον τὸ σχέδιον τῆς κατόψεως τοῦ κτηρίου. Αἱ δυσχερεῖαι ἐξακολούθοῦν νὰ ὑφίστανται ἀκόμη. Διὰ τοῦτο καὶ σί ἀνασκαφαὶ τοῦ 1950, ἀναγκαστικῶς περιορισμέναι εἰς ἔκτασιν, δὲν ἐπέτυχον νὰ δώσουν τὴν ὀριστικὴν λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ πρυτανείου.

165. Πρὸς τὰ βόρεια τοῦ κτηρίου τῶν καταστημάτων—ἐργαστηρίων ἀνευρέθη δρομίσκος, χρησιμεύων διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς «λοξῆς στοᾶς» μετὰ τῆς ὁδοῦ, ἣ ὁποία διήρχετο ὀπισθεν τῶν καταστημάτων.

166. Βορείως τοῦ δρομίσκου τούτου καὶ παρὰ τὸ πιασιδὲς κτήριο ἐνεφανίσθη ἄλλο οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου ἡ τοιχοδομία ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς τοῦ κτηρίου τῶν καταστημάτων—ἐργαστηρίων. Ὅλη ὅμως αὐτὴ ἡ περιοχὴ, γειτνιαζούσα ἀμέσως πρὸς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν, ἔχει ὑποστῆ τόσον σημαντικὰς ζημίας, ὥστε τῶρα νὰ εἶναι ἀδιάνγνωστος ἡ διάταξις τῶν προὑπαρχόντων κτηρίων.

167. Ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ ἀνεσκάφη καὶ ἠρευνήθη πλήρως κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Ἐβεβαιώθη ὅτι ὄντως πρόκειται περί τρικλίτου ναοῦ, μήκους (μετὰ τοῦ νάρθηκος) 21 μ., πλάτους 11, 56 μ., ὃ ὁποῖος ἀρχικῶς

¹ Ch. Picard ἐν Comptes rendus de l' Acad. des inscr. et belles-lettres, 1913, σ. 373-378 καὶ αὐτ. 1914, σ. 290-307.

² E. Will, ἐν BCH LXVIII-LXIX, 1914-1915, σ. 129-137.

κατέληγε πρὸς ἀνατολὰς εἰς μίαν μόνον ἀψίδα ἡμικυκλικήν, διαμέτρου 5,70 μ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀψίδος ἀπεκαλύφθησαν σφρῶσματα ἐν μέρει τρία ἐπάλληλα ἐδώλια, τὰ ὁποῖα ἀπειτέλουν τὸ σύνθρονον. Διάφοροι προσθῆκαι καὶ μετασκευαὶ εἶναι φανερόν ὅτι ἔγιναν εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν. Τὸ ἀρχικὸν κτήριον ἀνέρχεται εἰς τὸν 4ον αἰῶνα.

Εἰς τὸ παρὰ τὴν δυτικὴν εἴσοδον τοῦ βορείου κλίτους δάπεδον ἀνευρέθη ἐπιγραφή: ὑπὲρ εὐχῆς Ἀκακίου, ἀποτελουμένη ἀπὸ λευκὰ χαλίκια ἔμπαγι εἰς ἔρυθρον κονίασμα (κορασάνι). Κάτωθι τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι σχεδιασμένα κατὰ τὴν αὐτὴν τεχνικὴν ῥομβοειδῆς κόσμημα καὶ κάνιστρον. Ἀνευρέθη τέλος ἔξωθι τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ νάρθηκος ὑπόγειον μαρτύριον σχήματος Ε. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ ἦτο κεκαλυμμένον δι' ὑποφαίου κονιάματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον γραπτοὶ σταυροὶ καὶ ἐπιγραφαί, ἀναγράφουσαι τὸ ὄνομα Ἀκακίου μάρτυρος καὶ ἄλλα, ἐξυλειφθέντα ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει. Εἰς τὰς θήκας τοῦ μαρτυρίου ἀνευρέθησαν σκελετοὶ καὶ ὀστέα τῶν νεκρῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐνταφιασθῆ. Τὸ ὑπόγειον τοῦτο κτίσμα, τὸ ὁποῖον εἶναι μεταγενέστερον τῆς βασιλικῆς, ἦτο ἐπικεκαλυμμένον μὲ ἀρχαιότερον μαρμάρινον ὑλικόν. Ἀνεγνωρίσθη ἐν ἐπιστύλιον ἰωνικὸν ἐνεπίγραφον τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ. καὶ δύο πλάκες ἐπιμήκει, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι κεχαραγμένα μέρη ἐπιστολῶν, ἀποσταλειςῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα καὶ τοῦ Κλαυδίου πρὸς τοὺς Θασίους.

168. Εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς ἀγορᾶς ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλαι ἐνδιαφέρουσαι ἐπιγραφαί:

- α) Τμῆμα ἱεροῦ νόμου, ὅπου μνημονεύεται τὸ τοπωνύμιον τῆς Θάσου Αἴνυραι, γνωστὸν ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον ὡς χρυσοφόρον κέντρον τῆς νήσου.
- β) Ἀρχαϊκὴ ἐπιγραφή, κεχαραγμένα βουστροφηδὸν καὶ περιέχουσα κανονισμόν, ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ οἴνου.
- γ) Τμῆμα ψηφίσματος πρὸς τιμὴν ξένου δικαστοῦ.

Ἀνευρέθησαν ἐπίσης πολλὰ θραύσματα, ἀνήκοντα εἰς καταλόγους θεωρῶν, καὶ διάφορα ἀναθήματα.

Γλυπτῶν ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐν, ἀξιολόγου ἐργασίας, ἀνήκει εἰς ἀγαλμάτιον ἀρχαϊκῆς κόρης.

16β. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐκτὸς τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀγορᾶς, ἐνηργήθησαν δοκιμαστικαὶ σκαφικαὶ ἔρευναι εἰς μίαν περιοχὴν, ἀνήκουσαν μὲν εἰς τοὺς ἰδιώτας Γιαννούδην, Πιπίνην, Θωμαΐδην καὶ Νομικόν, κειμένην δὲ περὶ τὸ κέντρον τοῦ τριγώνου, τὸ ὁποῖον προσδιορίζουν ἡ βασιλικὴ τῆς πλατείας, τὸ Ἡράκλειον καὶ ἡ ἀγορὰ Ἀφορμὴν εἰς τὰς ἐρεῦνας αὐτὰς ἔδωσαν τυχαῖαι ἀποκαλύψεις εἰς τὸν ἀγρὸν Γιαννούδη κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1949 - 1950, ἐκ τῶν ὁποίων προέκυψαν μεγάλοι μαρμάρινοι ὀρθοστάται. Αἱ ἀνοιγεῖσαι τῶρα τάφροι διεπίστωσαν ὅτι ὁ τοίχος, εἰς τὸν ὁποῖον

ἀνήκουν οἱ ὀρθοστάται οὗτοι, ἐκτείνεται εἰς μῆκος 33 περίπου μέτρων, ἀνήκει δὲ εἰς περίβολον, περικλείοντα πιθανῶς μεγάλην οἰκίαν ἰδιωτικῆν, ἢ ἴσως καὶ δημόσιον κτήριον. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου ἀπεκαλύφθη περίστωφος αὐτὴ μὲ ἐσωτερικοὺς στυλοβάτας. Οὗτοι ἐξεκαθαρίσθησαν πλήρως κατὰ τὰς δύο πλευράς, ἐν μέρει δὲ κατὰ τὰς ἄλλας δύο. Εἰς κάθε πλευράν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἕγνη ποῦ σφίζονται ἐπὶ τῶν στυλοβατῶν, ὑπῆρχον ἀνά 4 κίονες. Τὸ δάπεδον τῆς αὐτῆς εἶναι στρωμένον μὲ τετραγώνους πλάκας. Πιθανὴ χρονολόγησις: πρώτοιμοι ἑλληνιστικοὶ χρόνοι.¹

Σ α μ ο θ ρ ἄ κ η

170. Κατὰ τὴν κατοχὴν Βούλγαροι στρατιωτικοὶ ἔθραυσαν πολλὰ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ Ἀρσινοείου, τὰ ὁποῖα, μετακομίσαντες εἰς τὴν Χώραν, ἐχρησιμοποίησαν ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν διὰ τὴν κατασκευὴν λουτρῶνος. Εἰς ἄλλα μάρμαρα ἐχάραξαν ὀνόματα μὲ πελώρια γράμματα. Ἐκ τῆς μικρᾶς συλλογῆς, ἣ ὁποία ἐστεγάζετο προσωρινῶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κυριάκου Βάβαλου, δὲν φαίνεται νὰ ἀφηρέθησαν σπουδαῖα ἀντικείμενα. Ἀνέτρεψαν ὁμοῦ οἱ Βούλγαροι καὶ ἐξεκένωσαν τὸ περιεχόμενον πολλῶν δοχείων πετρελαίου, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχον κατανεμηθῆ καθ' ὁμάδας διάφορα ὄστρακα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, εὐρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Ἀμερικανῶν.² Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Karl Lehmann ἀποστολὴ τοῦ Archaeological Research Fund τοῦ Πανεπιστημίου Νέας Ὑόρκης, ἣ ὁποία μετὰ τὸν πόλεμον συνεχίζει τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Σαμοθράκης, διέθεσεν ἀρκετὸν καιρὸν κατὰ τὸ 1948 διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ζημιῶν, ὅσων, ἐννοεῖται, ἦτο δυνατὴ ἢ ἀποκατίστασις, ὡς καὶ διὰ τὴν ταῦτισιν καὶ τακτοποίησιν τῶν διαταραχθέντων καὶ ἀναμιχθέντων κινητῶν εὐρημάτων.³

171. Τὸ μικρὸν μουσεῖον, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκοδόμησις εἶχεν ἀρχίσει τὸ 1939δὲ ἀνάγει τῆς Ἀμερικανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἀποστολῆς, παρέμεινεν ἡμιτελὲς λόγῳ τοῦ πολέμου. Κατὰ τὸ 1948 ἐπερατώθη ἡ ἀνοικοδόμησις μεγάλης αἰθούσης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπειτέθησαν τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν. Ἡ αἴθουσα αὕτη ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα ἐνὸς μεγαλυτέρου κτηρίου μουσειακοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ περιέλθῃ εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους, ὅταν περατωθῶν αἱ ἀνασκαφαί. Ὁ κύριος προορισμὸς τῆς περα-

¹ BCH LXXV, 151, 1942-187.

² Μ. Βίβλος 111-142, Ζημ. 38. BCH LXVIII-LXIX, 1944-1945, 432 Archaeology I, 1948, 44 κ. ἐπόμε.

³ K. L e h m a n n, Samothrace, Third preliminary report, Hesperia XIX, 1950, 2.

τωθείσης αλθούσης είναι να περιλάβη αὐτὴ τμήματα τῶν μεγάλων ἑλληνιστικῶν κτηρίων (Ἄρσινοείου, Νέου Ναοῦ), τὰ ὁποῖα θὰ ἀποτελεσοῦν ἀπὸ τὸ σφῆζόμενον ἀρχαῖον ὑλικὸν καὶ ἀπὸ συμπληρώσεις, κατὰ ὑπόδειγμα τοῦ Μουσείου τῆς Ἐπιδαύρου.

172. Τὸ 1945 ἀνευρέθη τυχαίως χάλκινον ἀγαλμάτιον γενειοφόρου Ἑρακλέους, ὕψους 0,07 μ., ἔλλιπές κατὰ τοὺς πόδας. Ὁ Ἑρακλῆς κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ῥόπαλον, στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ ὤμου, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ἀγγεῖον, πιθανῶς σκύφον. Ἡ λεοντὴ εἶναι ἐρριμμένη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος. Ἡ κόμη συγκρατεῖται διὰ ταινίας, τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα πίπτουν ἐπὶ τῶν ὤμων. Ὁ Δ. Λαζαρίδης, ὁ ὁποῖος πρόκειται νὰ δημοσιεύσῃ τὸ ἀγαλμάτιον, ἀναθεωρήσας προγενεστέραν γνώμην του,¹ πιστεύει τώρα ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος.²

173. Αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Σαμοθράκην εἶχον ἀρχίσει πρὸ τοῦ πολέμου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Κ. Lehmann μὲ κύριον σκοπὸν τὴν ἔρευναν τοῦ ἱεροῦ τῶν Καβείρων. Κατὰ τὰς δύο περιόδους ἐργασίας τῶν ἐτῶν 1938 καὶ 1939³ ἀπεκαλύφθη τὸ ἀρχαῖον τελεστήριον—ἀνακτορον κατὰ τὴν παράδοσιν—κείμενον βορείως τοῦ Ἄρσινοείου. Τοῦτο εἶναι ἐπίμηκες οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποῦ το βόρειον τμήμα, χωριζόμενον πιθανῶς διὰ ξυλίνου μεσοτοιχοῦ, ἀπετέλει τὸ ἄδυτον. Εἰς τὴν θύραν ἀκριβῶς τοῦ ἄδυτου εἶχεν εὐρεθῆ διγλωσσος ἐπιγραφὴ, ὀρίζουσα: *ἀμύητον μὴ εἰσιέναι—deorum sacra qui non acceperunt non intrant*. Ἐκ τῶν στρωματογραφικῶν παρατηρήσεων ἀπεδείχθη ὅτι τὸ τελεστήριον τοῦτο ἀνηγέρθη περὶ τὸ 500 π. Χ. Τοῦτο τεκμαίρεται καὶ ἐκ τῶν τοίχων, τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ νοτίου, (σφῆζονται εἰς ὕψος 3 μ. περίπου), οἱ ὁποῖοι εἶναι κτισμένοι κατὰ τὸ χαρακτηριστικῶς ἀρχαῖον πολυγωνικὸν σύστημα.

174. Κάτω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν περιοχὴν τοῦ τελεστηρίου ἢ ἀνακτοφου εἶχον εὐρεθῆ τὰ θεμέλια ἐνὸς ἄλλου κτίσματος μὲ διαφορετικὴν κατεύθυνσιν, τὸ ὁποῖον ἐπροχώρει καὶ ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ Ἄρσινοείου, ὅπου ἐσφῆζετο καὶ μέρος τῆς ἀνωδομῆς του, ἀποτελουμένης ἐκ κανονικῶν πωρίνων ὀρθοστατιῶν. Τὸ κτίσμα τοῦτο ὑπῆρξε κυρίως τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης τῶν μεταπολεμικῶν ἀνασκαφῶν, τῶν ἐνεργηθεισῶν κατὰ τὰ ἔτη 1948-1950.⁴ Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων προέκυψεν ὅτι πρόκειται περὶ περιβό-

¹ BCH LXXI-LXXII, 1947-1948, 402.

² Κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ ἰδίου.

³ Βλ. σχετικῶς: AJA XLIII, 1939, σ. 133-144 καὶ XLIV, 1940, σ. 328-358.

⁴ Αἱ εἰδήσεις περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν ἐτῶν 1948-1950 βασίζονται εἰς συνοπτικὸν πληροφορικὸν σημείωμα, τὸ ὁποῖον μοῦ ἔδωσεν ὁ συνάδελφος Β. Καλλιπολίτης, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ παρηκολούθησε τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ καθηγητοῦ Κ. Lehmann ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ὑπουργείου παιδείας. Ἐκθεσις περὶ τῶν ἀνασκαφῶν

λου, διηρημένου εἰς δύο διαμερίσματα. Τὸ νότιον διαμέρισμα περικλείει «βόθρον», σχετιζόμενον μὲ τὴν λατρείαν τῶν χθονίων θεῶν, τὸ δὲ βόρειον περιλαμβάνει βράχον λαξευμένον ὡς βωμόν, καθὼς καὶ βωμόν κτιστόν, πλησίον τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν πολλὰ ὄστᾶ θυσιασθέντων ζώων. Ὁ περίβολος ἀνάγεται εἰς τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος, ἀλλὰ ὁ ἐπὶ τοῦ βράχου λαξευμένος βωμὸς εἶναι πολὺ ἀρχαιότερος, διότι περιβάλλεται ὑπὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου κυκλωπείου τοιχοδομίας, ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων πιθανῶς προϊστορικῶν. Νοτίως τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ Ἄρσινοείου εὐρέθη ἄλλος βωμὸς λαξευτὸς ἐπὶ βράχου, ὁ ὁποῖος περιβάλλεται ὑπὸ δαπέδου ἐκ παρολίθων ἐπιμελῶς ἐξεργασμένων. Αὐτὰς λαξευμένη μεταξὺ τῶν παρολίθων ἐχρησίμευε διὰ τὰς πρὸς τοὺς χθονίους θεοὺς χοάς. Κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις ὁ βωμὸς οὗτος πρέπει νὰ εἶναι σύγχρονος τοῦ περιβόλου.

175. Κατὰ τὰ ἔτη 1949 καὶ 1950 αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξετάθησαν πρὸς νότον μὲ σκοπὸν τὴν ἔρευναν τῶν οἰκοδομημάτων τῶν γνωστῶν ἀπὸ τὰς παλαιὰς ἀνασκαφὰς τῶν Αὐστριακῶν, ἦτοι τοῦ «νέου ναοῦ», ὁ ὁποῖος εἶχε ταυτισθῆ ἄλλοτε πρὸς τὸ Τελεστήριον, καὶ τοῦ λεγομένου «παλαιοῦ ναοῦ».

Ὡς πρὸς τὸν «νέον ναόν» διεπιστώθη ὅτι ἡ δωρική πρόσοψις μετὰ τοῦ ἀετώματος, χρονολογουμένη κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα, εἶναι προσθήκη μεταγενεστέρα καὶ ὅτι τὸ ὑπόλοιπον κτήριο ἀνάγεται εἰς τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα. Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον ἀπέληγεν εἰς ἐγγεγραμμένην ἀψίδα. Παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ κτηρίου εὐρέθη ἀκέφαλον ἀγαλμα Νίκης καλῆς τέχνης τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς ἀκρωτήριο τοῦ ἀετώματος τῆς νοτίας προσόψεως τοῦ ναοῦ.

176. Ἐκ τῆς ἐρέυνης τοῦ «παλαιοῦ ναοῦ» προέκυψαν ἀμφιβολίαι ἐὰν τὸ κτήριο ἦτο ἐστεγασμένον ἢ ἦτο ἀπλοῦς περίβολος, περικλείων τοὺς δύο γνωστοὺς «βόθρους». Ἴωνικά ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, κίονες, ἐπιστύλια καὶ γεῖσα, εὐρεθέντα κατὰ τὴν κατωφύριαν, δεικνύουν τὴν ὑπαρξίν προπύλου, χρονολογουμένου εἰς τὸ δευτερον ἡμισυ τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος. Εἰς τοὺς τοίχους τοῦ προπύλου τούτου ἦσαν ἐντετειχισμένοι ἐν εἴδει ζωοφόρου μαρμάρου πλίνθοι, φέρουσαι ἀρχαῖσιτικά ἀνάγλυφα κορῶν ὄρχουμένων, πολλὰ τμήματα τῶν ὁποίων εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν ἐτῶν 1949 - 1950.

τοῦ 1948 ἐδημοσιεύθη ἤδη ὑπὸ τοῦ L e h m a n n, Hesperia ἔ. ἀ. σ. 1 - 20. Διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν ἐπομένων ἐτῶν πρβ. AJA LIV, 1950, σ. 128 - 129, LV, 1951, 170-171, BCH LXXIII, 1949, 532 - 533, LXXIV, 1950, 307 - 309, LXXV, 1951, 119 - 122. Προσφάτως ἐδημοσιεύθη καὶ ἡ ἐκθεσις τοῦ Lehmann περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους 1949 (K. L e h m a n n, Samothrace: Fourth preliminary report, Hesperia XX, 1951, σ. 1 - 30, πίν. 1 - 18).

Ἐν ἐκ τῶν ἀναγλύφων τῆς ζυφοφόρου ταύτης εἶναι ἤδη ἀπὸ πολλοῦ γνωστόν, ἀπόκειται δὲ εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου.

177. Σημαντικὸν γεγονός τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1950 ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ «παλαιοῦ ναοῦ» βαθέος στρώματος, περιέχοντος ἀπορρίμματα ἀρχαιοτέρου βωμοῦ, ἤτοι ἀπηνθρακωμένα ξύλα, τέφραν, ὀστᾶ ζώων καὶ πλῆθος δοσράκων ἀγγείων. Ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ, τῆς συγκολλήσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἀπεδείχθη ὅτι τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι τὰ ἀρχαιότερα ἐξ ὧν εὑρέθησαν μέχρι τοῦδε εἰς τὴν Σαμοθράκην. Τὰ συνηθέστερα σχήματα εἶναι κάνθαροι, κύπελλα καὶ ἀμφορεῖς μὲ λεπτότατα τοιχώματα ἐκ πηλοῦ καθαροῦ ἐρυθροῦ. Ἡ διακόσμησις περιορίζεται ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν λαβῶν, συνίσταται δὲ ἐκ στιγμῶν, πλαισιουμένων ἐν εἴδει μετοπῶν, ἢ ἐκ μικρῶν ῥοδάκων (Punkt-Rosetten). Δὲν εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τοῦδε νὰ λεχθῆ ἐκ τίνος ἀγγειοπλαστικοῦ κέντρου προέρχονται τὰ ἀγγεῖα αὐτά. Πάντως χρονολογοῦνται περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου τοῦ ἀνατολίζοντος ῥυθμοῦ, πρέπει δὲ νὰ εἶναι σύγχρονα μὲ τὸν πρῶτον ἀποικισμὸν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Σαμοθράκην.

178. Κατὰ τὸ 1950 ὁ καθηγητὴς Lehmann ἐνήργησε σκαφικὴν ἔρευναν εἰς τὴν θέσιν, ὅπου εἶχεν εὑρεθῆ τὸ ἀγαλμα τῆς Νίκης τοῦ Λούβρου. Κατ' αὐτὴν ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ ἀγαλμα ἴστατο ἐπὶ βάθρου εἰς τὸ βάθος περιβόλου τετραγώνου περίπου σχήματος. Αἱ στρωματογραφικαὶ παρατηρήσεις ἐπέτρεψαν τὴν χρονολόγησιν τοῦ περιβόλου τούτου, ὅθεν καὶ τοῦ ἀγάλματος, εἰς τὰ μέσα τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ ἀκριβέστερα εἰς τὴν περὶ τὸ 200 π. Χ. δεκάδα. Κατὰ τὰς ἐρεῦνας αὐτὰς εὑρέθη ἡ δεξιὰ χεὶρ τῆς Νίκης ἀπὸ τοῦ καρποῦ μέχρι τῆς δίξης τῶν δακτύλων, ὡς καὶ ὁ παράμεσος δάκτυλος. Τα νέα αὐτὰ εὐρήματα, ἐν συνδυασμῶ πρὸς μερικὰ θραύσματα δακτύλων τοῦ Μουσείου τῆς Βιέννης, προερχόμενα ἐκ Σαμοθράκης καὶ ἀνήκοντα ἀσφαλῶς εἰς τὴν Νίκην τοῦ Λούβρου, ἐπιτρέπουν τὴν ἀναπαράστασιν τῆς χειρὸς, ἢ ὁπεία ἦτο ἀνοικτὴ, καὶ ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι ἐπιστεύετο, τίποτε δὲν ἐκράτει. Ἡ Νίκη, κατερχομένη πρὸς τὴν πρῶραν τοῦ πλοίου, ἐπρότεινε τὸν βραχίονα πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἔμπρὸς μὲ ἰσχυρὰν χειρονομίαν ἀκατανικήτου ἐπιβλητικότητος.¹

Θεσσαλονίκη

X. I. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

¹ AJA LV, 1951, 171.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ *

Α'. Τοῦ ὕλικου κατὰ τόπους.

- Ἄβδηρα.** Περιουλλογή ἀρχαίων: 129. Δοκιμαστικαὶ ἀνασκαφαί: 130.
- Ἄγιον Ὄρος:** Βλ. Σταυρονικήτα Μονή.
- Ἄκροπόταμος:** 116.
- Ἄλώνια:** Βλ. Πύδνα.
- Ἀμυδαλεώνας** Καβάλας. Σκαφικὴ ἔρευνα γεφύρας ἐπὶ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ: 119.
- Ἀμφίπολις.** Ζημιαί: 110—112. Στρατιωτικὸν «διάγραμμα»: 110. Νέα εὐρήματα: 112—113. Ἀρχαιολογικὴ συλλογή: 114.
- Ἀνθεμοῦς:** 45.
- Ἄργος Ὀρεστικόν:** 98.
- Βασιλικά.** Πράξις πωλήσεως οἰκίας: 45.
- Βεργίνα.** Τάφος «μακεδονικός»: 76. Ἑλληνιστικοὶ τάφοι: 77. Ἐπιτύμβια στήλαι: 79. Τυχαῖα εὐρήματα πρώτου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου: 78. Πρβ.: Παλατίτσα.
- Βέροια.** Ἀρχαιολογικὴ συλλογή, ζημιαί: 59. Μωσαϊκὸν δάπεδον ῥωμαϊκῶν χρόνων: 70. Ἀνάγλυφον Μεδούσης: 62. Ἀνάγλυφον Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑγείας: 68. «Γυμνασιαρχικός νόμος»: 71. Κατάλογος ἐφήβων: 69. Πράξις ἀπελευθερωτικῆ: 72. Ἐπιστολὴ αὐτοκράτορος Γαλλιανοῦ: 60. Τμητικοὶ βωμοί: 61. Μορμαρῖνη τράπεζα: 70. Σαρκοφάγοι: 60, 64. Ἐπιτύμβιος βωμός: 66. Τυχαῖα εὐρήματα: 64, 68. Τάφοι βου π.Χ. αἰ: 63. Λαξευτοὶ τάφοι ἐλληνιστικῶν χρόνων: 63, 64. Νεκρόπολις ῥωμαϊκῶν χρόνων: 65, 66. Παλιοχριστιανικοὶ τάφοι: 60. Στερεώσεις κ.λ.π. βυζαντινῶν ναῶν: 74. Χριστιανικὴ ἐπιγραφή ἐπιτύμβια (;): 73. Τάφοι πρώτου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου (κατὰ τὴν ὁδὸν Βεροίας—Παλατίτσας): 75.
- Δίκατα.** 131.
- Δῖον Πιερίας.** Ἀρχαιολογικὴ συλλογή: 56. Βυλανεῖον (;): 57.
- Δομπιὰ Χαλκιδικῆς** Εὐρήματα διάφορα: 54.
- Ἑγνατία ὁδός:** 17, 119.
- Ἐδεσσα.** Ἀρχαιολογικὴ συλλογή: 85. Πορτραῖτον γυναικός: 87. Πυρπόλησις ναοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου: 86.
- Ἐλευθερούπολις.** Μικρὰ ἀρχαιολογικὴ συλλογή: 120.
- Ζαγκλιβέρι.** Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον: 43.
- Ἡρακλείτσα** Καβάλας: 116.
- Θάσος.** Μουσεῖον: 137. Ζημιαί ἀρχαιολογικῶν χώρων: 138. Ἄγορά καὶ κτήρια ἐντὸς αὐτῆς: 139, 141, 142, 145—150 156—158, 162, 163, 165, 166, 168. Πρυτανεῖον: 164. Οἰκία ἢ δημόσιον κτήριο: 169. Ὅδος ἀρχαία: 143. Τεῖχη: 142. Ἀποτείχισις

* Αἱ παραπομπαὶ ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἀντιστοιχοὺς ἀριθμοὺς τοῦ κειμένου.

- ἀρχαϊκῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν: 140.
 Τυχαῖα εὐρήματα: 144. Ῥωμαϊκὴ οἰκία μετὰ μωσαϊκῶν: 155. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς πλατείας: 138, 153, 154. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς ἀγορᾶς: 160, 167.
- Θεσσαλονίκη. Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον: 1, 2. Γυμνάσιον: 30. Στάδιον: 30, 31. Ἀνάκτορα Γαλερίου: 5, 6. Τόξον Γαλερίου: 1, 3, 4, 7. «Ροτόντα» Ἀγίου Γεωργίου: 6, 7. Συλλογὴ Ἀγ. Γεωργίου: 4. Ὀκτάγωνον: 6. Ἀγαλμα Ἀθηνᾶς: 9. Σαρκοφάγον: 9, 11, 12, 40. Εὐρήματα ἐκ τῶν ἐβραϊκῶν νεκροταφείων: 9. Ψήφισμα «νέων»: 29. Μιλιάριον Ἐγνατίας ὁδοῦ: 17. Τάφοι «μακεδονικοί»: 13, 15. Τάφοι ἑλληνικοί: 14. Τάφοι ῥωμαϊκοί: 7, 12. Βασιλικὴ Ἀχειροποιήτου: 25, 26. Βασιλικὴ Ἀγ. Δημητρίου: 27—35. Παρεκκλήσιον Ἀγ. Εὐθυμίου: 35. Μουσεῖον Ἀγ. Δημητρίου: 34. Παλαιοχριστιανικὸν κτήριον παρὰ τὸ Ἑπταπύργιον: 40. Ναὸς Ἀγ. Σοφίας: 19—24. Τάφοι παλαιοχριστιανικοί: 10. Τάφοι χριστιανικοί: 41. Ναῖσκος Ἀγίου Νέστορος: 31. Καταφυγὴ: 31. Ναὸς Ἀγ. Αἰκατερίνης: 39. Ναὸς Δώδεκα Ἀποστόλων: 36. Ναὸς Προφήτου Ἡλιοῦ: 37. Μονὴ Βλατάδων: 37. Ἀνάγλυφον Ὁσίου Δαβίδ: 9. Βυζαντινὸς λουτρῶν: 38. Τείχη: 7, 8. Προϊστορικὴ «τούμπα» Καλαμαριάς: 18.
- Ἱμερος Κομοτινῆς. Ἀγαλμάτων παιδός: 133.
- Καβάλα. Μουσεῖον, ζημίαι: 116. Ἀνάθημα Ἀρτέμιδος Ὀλιταῖδος: 117. Διάφορα εὐρήματα: 118.
- Καισαρεία. Τεμάχιον σαρκοφάγου: 93.
- Καλαμαριάς «Τούμπα»: 18.
- Καλαμίτσα Καβάλας: 116.
- Κάλιανη Κοζάνης. Ἀγαλμάτων κόρης, ἀνάγλυφον: 94.
- Καλύβια Δίου Πιερίας: 57.
- Καστοριά. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 96. Δόγμα Βαττιναίων: 97. Βυζαντινὰ μνημεῖα, ζημίαι: 99. Ἀναστηλώσεις: 100—102. Καθαρισμὸς καὶ φωτογράφησις τοιχογραφιῶν: 103. Πασσαλόπηκτος συνοικισμὸς νεολιθικῶν χρόνων κατὰ τὴν θέσιν Νησί: 98.
- Κίτιον: 84.
- Κοζάνη. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 89. Νεκρόπολις κλασσικῶν χρόνων: 90, 92. Κοζάνη=Ἐλίμεια (?): 91.
- Κομοτινὴ. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 128.
- Κοπανός, Ἄνω. Ὀλιγανός: 81. Οἰκοδόμημα ῥωμαϊκῶν χρόνων (νυμφαίον): 82.
- Κουντουριώτισσα Πιερίας: 56.
- Κρηνίδες: 123β.
- Λαῖνὰ Θεσσαλονίκης. Τάφος «μακεδονικός»: 44.
- Λευκάδια Ναούσης. Τάφος «μακεδονικός»: 83. Ἐρείπια Κιτίου: 84.
- Λητή. Τάφος, γλυπτά, ἐπιγραφαί: 42.
- Μακρύγαλος: 55.
- Μαλαθριά Πιερίας: 56.
- Μαργαρίτα Ἐδέσης: 88.
- Μαρώνεια. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 134.
- Μεσημβρία ἢ ἐπὶ Θράκης. Ἐρείπια τῆς πόλεως. Μικρὸ σκαφικὴ ἔρευνα. Εὐρήματα: 135. Τάφοι: 136.
- Μεσημέρι. «Μακεδονικός» τάφος κ.λ.π.: 46.
- Μηκύβεργα. Καταστροφαί ἐπὶ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου: 48.
- Μπαντέμ Τσιφλικ. Βλ. Ἀμυδαλεώνας Καβάλας.
- Μυριόφυτον Χαλκιδικῆς: 52.
- Νέα Ζίχνα. Λαξευτοὶ τάφοι: 108.
- Νέα Μουδανιά. Τάφοι ἑλληνιστικοί: 47.
- Νεάπολις (Καβάλα): 116.
- Νέος Σκοπός. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 107.

- Νησιό Καστοριάς. Πασσαλόληκτος συν-
οικισμός νεολιθικών χρόνων : 98.
- Νιγρίτα. Κρατήρ έρυθρόμορφος κλπ. :
109.
- Ξυλοτόρος : 109.
- Όλυμθος. Ζημιάι : 51. Έπιτυμβία
έπιγραφή : 52.
- Παγγαίον (Παλιοχώρι). Έργυροϋν
νόμισμα Θασιών αρχαϊκόν : 120.
- Παλατίτσα. Ένάκτορον : 76.
- Παλιούρι Κοζάνης. Έρωμαϊκόν κτή-
ριον μετά μωσαϊκοϋ : 95.
- Παλιοχώρι : Βλ. Παγγαίον.
- Παράδεισος παρά τόν Νέστον. Τι-
μητικόν μνημείον : 125. Μνημείον
αδιάγνωστον : 126. Τυχαία εύρήματα :
126—127.
- Πέλλα. Έρχαιολογική συλλογή : 58.
- Περιθεώριον. Βλ. Πόρτο Λάγο.
- Πολύστυλον : 116.
- Πόρτο Λάγο. Ένασκαφική έρευνα
βυζαντινοϋ ναοϋ : 131. Έρχαιολογική
συλλογή : 132.
- Ποταμοί Δράμας. Νομίσματα : 115.
- Ποτίδαια. Έρχαιολογική συλλογή,
ζημιάι : 49. Τυχαία εύρήματα :
50.
- Πράβι : Βλ. Έλευθερούπολις.
- Πρέσπα. Έποτέφρωσις βυζαντινοϋ
μοναστηρίου : 104.
- Προδρομόου, Μονή (Σερρών) Ζη-
μιάι : 106.
- Πύδνα : Έπιγραφή θρησκευτών Διός
Έψίστου : 55.
- Σαμοθήκη. Μουσεϊον : 171. Ζη-
μιάι βουλγαρικής κατοχής : 170.
Έγαλμάτιον Έρακλέους (τυχαίον
εύρημα) : 172. Έρσινόειον : 170. Τε-
λεστήριον—Ένάκτορον και συναφή :
173, 174. «Νέος ναός» : 175. «Πα-
λαιός ναός» : 176, 177. Νέον έγαλμα
Νίκης : 175. Έρευνα της περιοχής
τοϋ βάθρου της Νίκης τοϋ Λού-
βρου : 178.
- Σέρραϊ. Έρχαιολογική συλλογή : 105.
- Σαυρονικήτα, Μονή (Έγιον Ό-
ρος). Στερέωσις τοϋ πύργου : 53.
- Έδρομόυλος Φιλίππων. Έπιτυμβία
στήλη : 123 γ.
- Φίλιπποι. Ζημιάι τοϋ αρχαιολογι-
κοϋ χώρου : 122. Νεώτερα εύρήματα :
123, 124.
- Φυτιά Βεροίας. Τάφος και έπιτύμ-
βιον ανάγλυφον : 80.
- Φυτόκι : Βλ. Νιγρίτα.
- Χριστούπολις : Βλ. Καβάλα.

Β'. Όνομάτων έρευνητών, συγγραφέων κλπ.

- Ένδρονίκος, Μαν. Σελ. 591, σ. 592,
7, 44, 54, 66, 72, 75, 78, 79,
82, σ. 678.
- Βαρούχα — Χριστοδουλοπούλου, Ειρή-
νη. 65.
- Chamoux, F. 145.
- Collart, P. 111, 116, 113.
- Cormack, J.M.R. 59.
- Δελιαλής, Ν. 89.
- Δήμιτσας, Μ. 86.
- Daux, G. 138.
- Delattre, A. L. 12.
- Delvoye, Ch. 24, 25, 36, 39, 41, 42, 86
145, 154—156, 162.
- Dessene, A. 145.
- Devambe, P. 111.
- Dunant, Ch. 156, 162.
- Dyggve, E. 4, 7.

- Edson, Ch. 55, 97.
 Egger, R. 60.
 Exner, Dr. 77.
 Feyel, M. 110.
 Feytmans, Denise. 90, 91, 92, σ. 678.
 Gardner, E. A. 44.
 Ghali, L. 162.
 Grégoire, H. 73.
 Gude, Mabel. 52.
 Hampe, R. 59.
 Heurtley, W. A. 18.
 Θανόπουλος, Α. 27, 53.
 Jantzen, U. 1.
 Καλλιγᾶς, Μ. 19, 21, 23.
 Καλλιπολίτης, Β. Σελ. 591, σ. 592, 9, 59, 60, 64, 67, 71, 73, 81, 89-93, 174, σ. 678.
 Κανατσούλης, Δ. 91.
 Κεραμόπουλος, Α. 93, 98.
 Κοτζιάς, Ν. 5, 10, 13, 20, 60, 61, 63, 75, 95, 135, 153.
 Κυριακίδης, Στέλπ. 131.
 Kinch, K. F. 84.
 Klaffenbach, G. 1, 29.
 Λαζαρίδης, Δ. Σελ. 591, σ. 592, 9, 108, 113, 114, 116, 117, 119, 123, 125-127, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 172.
 Λεφάκης, Χρ. Σελ. 678.
 Launey, M. 146.
 Lehmann, K. 170, 173, 174, 178.
 Lemerle, P. 122.
 Levêque, P. Σελ. 591, 156, 161.
 Long, Gordon. 42.
 Μακαρόνας, Χ. Ι. 6, 7, 12, 13, 17, 29, 30, 71, 83, 89, 91.
 Μπακαλάκης, Γ. 107, 112, 116, 122, 125, 128, 134.
 Μυλωνᾶς, Γ. Ε. 48.
 artin, R. 139, 141, 142, 156.
 Michaux, M. 146.
 Νικηφόρος, Σεβασμ., Μητροπολίτης Καστοριάς 96.
 Ξυγγόπουλος, Α. Σελ. 591, 9, 20, 22, 26, 27, 31, 33, 37, 38, σ. 678.
 Οικονόμος, Γ. Π. 12.
 'Ορλάνδος, 'Α. Κ. 27, 99, 100, 101, 102, 131, 138, 145, 153, 154, σ. 678.
 Oberhammer, E. 42, 84.
 Παπαδάκις, Ν. 59, 77, 88, 97.
 Παπασταύρου, 'Ι. 45, 116, 122.
 Παπαδημητρίου, 'Ι. 6, 66, 82, 93, 130.
 Πελεκανίδης, Στ. Σελ. 591, σ. 592, 2, 24, 25, 27, 33, 35, 39-41, 53, 74, 96, 100-103, σ. 678.
 Πέτσας, Φ. 9.
 Pfuhl, E. 84.
 Ricard, Ch. 13, 49, 164.
 Rouilloux, J. Σελ. 591, 143, 145, 156, 162.
 'Ρωμαίος, Κ. 'Α. 76, 77.
 Robert, J. και L. 10, 29, 61.
 Robert, L. 61.
 Robinson, D. M. 14, 24, 45, 48, 135.
 Roussel, P. 110.
 Roux, G. 156, 162.
 Σωτηριάδης, Γ. 56.
 Σωτηρίου, Γ. 27, 28, 32, 34.
 Schoenebeck, H. von. 1, 59, 77.
 Stoessel. 18.
 Τσαμίσης, Η. 97.
 Tréheux, J. 143.
 Χαρίτος, Γ. 85.
 Χαροτοματοΐδης, Π. 58.
 Wace, A.J.B. 52.
 Will, E. 164.
 Woodward, A. M. 97.

Γ'. Ἀρχαίων ὀνομάτων (ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν).

- Ἄγαθοκλῆς Σησιμμένου. 43.
 Ἄγάθων Ναρέως. 42 θ.
 Ἄθηναγόρας Ἀπολλοδώρου. 29.
 —]αῖος Εὐλάνδρου. 42 γ.
 Ἄντιγόνα (Μουσῶν θεράπαινα). 64.
 Ἄντιγονος Εὐλάνδρου. 42 γ.
 Ἄντιμέων Νεικάνορος (ὁ καὶ) Παρά-
 μονος. 42 θ.
 Ἄρ[.]ίου τοῦ [— . 45.
 Ἄσκληπιάδης Ἡρά. 71.
- Δημαρέτη Ζωΐλου. 83.
 Δημήτριος Περεΐτου. 42 θ.
 Δημόκριτος Διογένους. 42 θ.
 Διογένης Ἐπιγένου. 29.
 Διονυσοφῶν Ἴπποστράτου. 42 ε.
 Δωροῦς. 112.
- Εἰσίδωρος Γλαυκίου. 42 θ.
 Ἐπικράτης Βεΐθους. 42 θ.
 Εὐάνδρος Εὐάνδρου, Βεροιαῖος (γλύ-
 πτης). 42 ε.
 Εὐΐππος Ἀριστοφάνου. 83.
 Εὐκτίμενος Ζωσίμου. 42 θ.
 Εὐτυχος. 80.
- Ζεΐπας Βαστικείου. 42 θ.
 Ζώπυρος Ἀμύντου (γυμνασίουαρχος Βε-
 ροίας). 71.
 Ζώπυρος Λυσιμάχου. 42 θ.
- Ἡλιόδωρος Ταρούλλου. 42 θ.
 Ἡροΐδης Διογένους. 42 θ.
- Ἴπποκράτης Νικοστράτου (ἐπάνωμος ἄρ-
 χων ἐν Βεροίᾳ). 71.
 Ἰσίδωρος Νικοστράτου, Ἀθηναῖος. 116.
- Καλλικλῆς Ἀριστοφάνου. 83.
 Κάλλιπος Ἴπποστράτου. 71.
 Κηφισόδωρος Θευγένους. 52.
 Κλαυδιανός. 80.
 Κλεόστρατος Δαναοῦ. 136.
- Κότυς Τηρήπου. 42 θ.
- Λάνδρος Διονυσίου. 42 θ.
 Λ. Κοΐλιος Μοῦνδος. 42 θ.
 Λ. Κορνηφίκιος Ταραντίος. 49.
 Λύσων Ἀριστοφάνου. 83.
- Μᾶρκος Οὐέτιος Μάρκελλος. 125.
- Νεικήρατος Ἀνδροκλέους. 29.
 Νεικόστρατος Νεικομάχου. 29.
- Ὀλγανος. 81.
- Παράμονος Μεστύλου. 42 θ.
 Πausανίας Ἀγαθοκλέους. 43.
 Πausανίας Ἀδαίου (ὁ καὶ) Ἀδαῖος. 42 θ.
 Περεΐτας Πλουτιάδου. 42 θ.
 Πραξίας Πραξίου, Ἀθηναῖος (γλύπτης).
 139.
 Πύρρος Κλειτομάχου. 29.
- Σαδάλας Νικάνδρου. 64.
 Σεδάλας Μοκάσου. 42 θ.
 Σπάρτη Λύσωνος. 83.
 Στάτιος Ἀντίγονος (ἐφήβαρχος ἐν Βε-
 ροίᾳ). 69.
 Στράτων Ξένωνος. 29.
 Στράτων Σαδάλα. 64.
 Στρυμόνις. 112.
- Τ. Μουττιηνός Πωλλίων. 42 θ.
 Τορευμάτιον. 10 (σημ.).
- Υγιῆνος Ὑγιήνου. 42 θ.
- Φίλα Ἀριστέου. 83.
 Φιλίππος Στρατοκλέους, Ζακύνθιος. 117.
 Φιλίστα, Σαδάλα γυνή. 64.
 Φλ. Στρατονίκη. 42 η.
- Χρύσεως Φιλίππου. 89 (σημ.).
- Ὠφελίων. 80.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ι Σ

Τὰ σχέδια τῶν εἰκ. 7 καὶ 8 μοῦ παρεχωρήθησαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ξυγγοπούλου. Τὸ τῆς εἰκ. 12 ἐσχεδιάσθη ὑπ' ἐμοῦ. Ἡ ἀναπαράστασις τῆς σταυρικῆς βασιλικῆς τῆς Θάσου ἀναδημοσιεύεται κατόπιν ἀδείας τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου (πρβ. *ABME Z'*, 1951, σ. 21 εἰκ. 12). Τὰ σχέδια τῶν λοιπῶν εἰκόνων ὀφείλονται εἰς τὸν ζωγράφον Χρ. Λεφάκην. Ἐκ τούτων τὰ τῶν εἰκ. 3 καὶ 4 ἀναδημοσιεύονται ἐκ τῶν ΠΑΕ 1949 σ. 156-157, εἰκ. 12 καὶ 14, τὸ δὲ τῆς εἰκ. 14 ἐκ τῆς ΑΕ 1948-1949 σ. 93, εἰκ. 9, κατόπιν ἀδείας τοῦ Β. Καλλιπολίτη. Ἐκ τῶν εἰς τοὺς πίνακας δημοσιευομένων φωτογραφιῶν εἰς παραχώρησιν τοῦ Στ. Πελεκανίδη ὀφείλω τὰς τῶν πιν. I (πρβ. *BCH LXXIII*, 1949, pl. XII καὶ XIII), X β, XXI καὶ XXII. Ἡ φωτογραφία τοῦ πίν. XVI α μοῦ παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀνδρονίκου, ἡ δὲ τοῦ πίν. XX β ὑπὸ τῆς δεσπ. D. Feytmans (πρβ. ΑΕ 1948-1949 σ. 93 εἰκ. 8). Τὸ σχέδιον τοῦ πίν. XVII ἐγένετο ὑπ' ἐμοῦ. Τὸ τοῦ πίν. XVIII ὀφείλεται εἰς τὸν Χρ. Λεφάκην. Πρὸς τοὺς ἀνωτέρω ἐκφράζονται καὶ ἐντεῦθεν θερμόταται εὐχαριστίαι.

X. I. M.